P 365 (2)

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

az OKDT
és a KMK
folyóirata

1974

2

Kölcsönözhető

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi
és Dokumentációs Tanács,
a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata

20. ÉVFOLYAM
1974. 2. SZÁM

Szerkesztő bizottság:
Arató Attila, Arató Ferenc,
Dobos Piroska, Gallai Ervin,
Gerő Zsoltné, Héberger Károly,
Kertész Gyula, Kövendi Dénes,
Láng Imre, Lévai Tamásné
Németh Zsófia, N. Rácz Aranka,
Rejtő István, Ruzsás Lajosné
Szurmay Ernő, Zircz Péter

Főszerkesztő: Sebestyén Géza
Szerkesztők: B. Nagy Ernő
Vajda Kornél

Szerkesztőség:
Budapest, VIII., Múzeum utca 3.
Telefon: 134—000, 272. m.
Megjelenik kéthavonként.
Előfizetési díj: 90,- Ft.
Egyes szám ára: 15,- Ft.

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda.
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató.
Készült az NPI sokszorosító üzemében.
3833—74
Felelős vezető: Mátrai Emil.
Példányszám: 600.
Terjedelem: 9,45 A/5 ív.
Terjeszti a Magyar Posta.
Index: 26.408.

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

TARTALOM

A külföldi pedagógiai szakirodalommal való ellátottság elemzése (SONNEVEND Péter) 99
Perifériku kiadványfajták a KSH Könyvtár és Dokumentációs szolgálat gyakorlata alapján (WALLESHAUSEN Gyula-ZÁCHNÉ RUTHNER Mária) 112
A szakemberek bibliográfiai igényeinek osztályozása és nyilvántartása (E. V. IENIS) 120
Az ETO alapelveiről (J.M.PERRAULT) 126

Hazai körkép

A magyarországi Evangélikus Egyház könyvtárai és a tudományos kutatás (PAPP Ivánné) 132
Az agrárfelsőoktatási könyvtárak helyzete és fejlesztése (VÖRÖS Györgyné) 141
Külföldiek könyvrári ellátása üdülőhelyen (BEHRING Anikó) 146

Kitekintés

Az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel felé 149
A Firenzei Nemzeti Könyvtár restaurálási rendszere (B.KOZOCSA Ildikó - KASTALY Beatrix) 156
Teljesitménynormák a tudományos könyvtárak munkafolyamatában. (M.FRATRICOVÁ) 166
A Deutsche Bücherei gyarapitási munkájáról (ECSEDY Judit) 173

Krónika

Könyvtár- és tájékoztatástudományi kutatások 1972/73 (PINTÉR Márta) 177
Nyugat-európai Könyvtárközi Kölcsönzési Tanácskozás (TAMÁS Péter) 184

Könyvtártechnikai ujdonságok

A PCMI ultramiktorfilmlap rendszere - XII. METO Konferencia 186
(PÉTERVÁRI László Béla) 190

Az Országos Széchenyi Könyvtár katalógusai (ism. KÓKAY György) 192
FÜGEDI Péterné: Kurrens szakbibliográfiáink elemzése (ism. KÓKAY György) 194
HERPAY Balázsné: Külső tudományos-müszaki információszerzés és áramoltatás a mezőgazdaságban (ism. LÁNG Imre) 196
Komárom megye közgyüjteményeinek helyismereti katalógusa (ism. HÉTHY Zoltán) 197
In memoriam Verseghy Ferenc (ism. BÉNYEI Miklós) 199
Szekszárdi tanácskozások 1971., 1972. (ism. ANGYAL Jánosné) 201

E számunk munkatársai: ANGYAL Erzsébet (M. Szinházi Int. Könyvtára), ANGYAL Jánosné (Kertészeti Egyet. Könyvtára), BEHRING Anikó (Balatonalmádi Községi Könyvt.), BÉNYEI Miklós (Megyei Könyvtár, Debrecen), ECSEDY Judit (OSZK), FUTALA Tibor (MM Könyvtároszt.), HÉTHY Zoltán, HORVÁTH Magda, KASTALY Beatrix (OSZK), KÓKAY György (MM Könyvtároszt.), B. KOZOCSA Ildikó (OSZK), LÁNG Imre (Országgyülési Könyvt.), PAPP Ivánné (Evangélikus Orsz. Könyvtár), PÉTERVÁRI László Béla (KSH Könyvtára), PINTÉR Márta (KMK), SONNEVEND Péter (KMK), SZIGETHY Jolán (OSZK), TAMÁS Péter, VÖRÖS Györgyné (AGROINFORM), WALLESHAUSEN Gyula (KSH Könyvtára), ZÁCH Alfrédné (KSH Könyvtára).

A külföldi pedagógiai szakirodalommal való ellátottság elemzése

SONNEVEND Péter

Az állományvizsgálat, főleg országos keretben, igen fontos kérdés, de sajnos keveset foglalkoztunk vele. Igen fontos itt a megfelelő módszertan kialakitása is. SONNEVEND Péter cikke módszertani szempontból is érdekes kisérlet, kérjük olvasóink hozzászólásait.

BEVEZETÉS

A szakirodalmi bázis elemzésével ahhoz a szélesebb kutatási "irányhoz" — jelölhetnénk az oktatásügy és a könyvkultura összefüggései megnevezéssel — kivánunk hozzájárulni, melyet az utóbbi években inditottak el, mindenekelőtt KÁROLYI Ágnes, TÁNCZOS Gábor és V. KULCSÁR Julia munkái. Károlyi (1) és Tánczos (2) a "szubjektiv faktor", a pedagógus személye felől vizsgálta a kérdést, Kulcsár (3) pedig az általános és középfoku iskolai könyvtárak körülményeinek — mintavételen alapuló — tanulmányozásával az objektiv helyzetet tárta fel. Jelen munkánk célja a külföldi szaktudományos termés hazai beszerzésének és gyüjteményi megoszlásának vizsgálata.

A vizsgálat előkészitéseként megfelelő szakterületi gyarapitási szakértők bevonásával vizsgálati mintajegyzékeket állitottunk össze az 1970-es könyv- és folyóirat-termésről. A kartonra jegyzett tételek hazai beszerzéséről az Országos Széchényi Könyvtár központi katalógusai igénybevételével nyertünk tudomást (minden tételre rávezették a lelőhelyként nyilvántartott könyvtárak kódjelét). A könyvek jegyzékénél egyedi elbirálás alapján döntöttünk arról, hogy egyes müvek — egyébként azonos értékü — korábbi vagy forditott kiadásait meglévőnek fogadjuk-e el.

A szakkönyvek vizsgálati jegyzése négy világnyelv hat országa — USA, Nagybritannia, NDK, NSZK, Szovjetunió, Franciaország — nemzeti (szak)bibliográfiáinak 1970. évi pedagógiai anyagát tartalmazza (közel 900 tételt).

BEÉRKEZÉS

A gyarapitásban érvényesülő tendenciák differenciáltabb megismerése érdekében a könyvanyagot tematikus szakcsoportokra bontottuk.

Könyvek csoportositása:

1. Neveléselmélet, filozófia. A kutatás módszerei, segédeszközei (kézikönyv, lexikon, bibliográfia).
2. Neveléstörténet. Jelentős nevelési rendszerek.
3. Segédtudományok (neveléslélektan, szociálpedagógia, oktatásgazdaságtan stb.).
4. Közoktatásügy, oktatási politika, közoktatási rendszerek, különféle iskolatipusok (az általános képzés iskolái.)
5. Pedagógusképzés. A pedagógus-pálya.
6. Az oktatás elmélete, módszerei, és eszközei általában. Tantervelmélet. Didaktika.
7. Az egyes tantárgyak oktatása (tantervek, segédkönyvek).
8. A személyiség formálása. A nevelés.
9. Iskoláskor előtti oktatás-nevelés. Családi nevelés.
10. Különleges csoportok oktatása-nevelése. Gyógypedagógia.
11. Szakoktatás.
12. Felsőoktatás.

A szakcsoportok között a beérkezés arányát tekintve (lásd.: 1. táblázat.) nincs szembetünő eltérés; az átlagnál jobb a 2., 7. és 9. csoport gyarapitása, illetve rosszabb a 3., 5. és 11. csoportoké. A nyelvek szerinti arányok azt mutatják, hogy az orosz és francia nyelvü anyag beérkezése az átlagos közelében mozog, ennél érezhetően jobb a németé, illetve rosszabb az angolé.

TÖBBESPÉLDÁNYOK

A beérkező müvek (244) összesen 344 példányban vannak meg. Egy müre átlagosan 1,41 példány jut.

A többespéldányok aránya nyelvi bontásban:

Orosz	1,58	példány/tétel
Német	1,36	példány/tétel
Francia	1,36	példány/tétel
Angol	1,31	példány/tétel

1. táblázat.

A beérkezés arányai

Szakcsoport	Orosz (SZU)		Angol (Anglia, USA)		Német (NDK, NSZK)		Francia (Franciaország)		Együtt		Beérk. %
	V.	B.	V.	B.	V.	B.	V.	B.	V.	B.	
1.	15	4	27	5	20	7	14	5	76	21	27,6
2.	9	3	22	6	14	7	10	3	55	19	34,5
3.	20	3	29	5	29	9	21	3	99	20	20,2
4.	6	3	48	10	20	5	30	11	104	29	27,1
5.	12	1	8	1	12	3	6	-	38	5	13,2
6.	28	6	42	8	24	10	9	3	103	27	26,2
7.	101	30	20	3	83	37	13	3	217	73	33,6
8.	27	5	6	-	13	8	7	-	53	13	24,5
9.	11	2	8	-	9	7	3	-	31	9	29,0
10.	12	3	3	2	21	5	12	3	48	13	27,1
11.	5	-	2	-	7	2	6	2	20	4	20,0
12.	8	2	27	5	-	-	15	4	50	11	22,0
Össz:	254	62	242	45	252	100	146	37	894	244	27,3
Beérk. aránya %	24,4		18,6		39,7		25,3				
TR	28,4		27,1		28,2		16,3				
BR	25,4		18,4		41,0		15,2				

V = van (a jegyzéken)
B = beérkezik
TR = a termésből a nyelvi csoport részesedése
BR = az összes beérkezett anyagból a nyelvi csoport részesedése

A szakcsoportok közül többespéldányok nagyobb számban vannak a 2, (Neveléstörténet - 1,89), a 3. (Segédtudományok - 1,75) és a 8. csoportnál (A személyiség formálása. Nevelés - 1,62), a leggyengébb a 9. (Iskoláskor előtti nevelés - 1,11), a 7. (Az egyes tantárgyak oktatása - 1,16) és a 11. csoportban (Szakoktatás - 1,25).

A többespéldányok száma azonban egészében csekélynek tekinthető, igy a szakcsoportok eltérő mutatói nem feltétlenül szignifikánsak. A nyelvi eltérés viszont feltétlenül általános (méghozzá "konzervativ") tendenciát jelez, amely a német nyelv hagyományos prioritására épül az angollal szemben (a beérkezés mutatószáma szerint a német anyag kétszeres arányban kerül beszerzésre, mint az angol, s emellett a többespéldányok aránya is a német nyelvü anyagot támogatja). Az orosz nyelvü anyag viszonylag magasabb többespéldány aránya nem szorul magyarázatra.

A négy világnyelven beszerzett összes könyvpéldány csaknem 2/5-e (39,5 %-a) származik a német nyelvterületről!

HAZAI MEGOSZLÁS

A 344 könyvpéldány 29 fővárosi és mindössze négy vidéki gyüjteménybe került. Összesen tehát csupán 33 könyvtár tud külföldi pedagógiai szakkönyvet kinálni az érdeklődőknek.

A 29 fővárosi gyüjteménybe kerül 329 könyvpéldány, mig a négy vidékibe 15 (fővárosi átlag: 11,3 könyv/könyvtár, vidéki: 3,7 könyv/könyvtár). Az orosz - angol - német - francia anyag (ebben a sorrendben) 17 - 17 - 16 - 12 könyvtárba kerül. Öt olyan intézmény mutatkozik, mely mind a négy világnyelv anyagából gyüjtött.

2. táblázat.

Legtöbb könyvvel rendelkező könyvtárak

Int. kódjel	orosz	angol	német	francia	együtt	kum. %
1. B 7 (OPKM)	50	27	85	21	183	53,2
2. B 2 (ELTE Kvtár.)	5	7	9	7	28	61,3
3. B 3 (MTA Kvtár.)	9	4	4	2	19	66,9
4. B10 (FSZEK)	—	4	8	5	17	71,8
5. B11 (BME Kvtár.)	7	2	3	1	13	75,6
6. B 8 (Orsz.gy. kvtár.)	2	1	1	8	12	79,1
7. D1 (KLTE Kvtár.)	2	—	5	—	7	81,1
8. B14 (Áll. Gorkij kvt.)	6	—	—	1	7	83,1
9. B 1 (OSZK)	1	—	4	1	6	84,9
10. B408 (Gyógyped. Tan. Főisk.)	—	—	6	—	6	86,6

A rangsor élén álló tudományági szakkönyvtár hegemón helyzete vitathatatlanabb: a könyvanyag több mint fele — egyben a választék háromnegyede!

— került hozzá. Igy, bár az utána következő könyvtárak egyenkénti gyarapodása a 10 %-os részesedést sem éri el, a koncentrálódás mégis jelentősnek itélhető: hat intézmény az összes könyvpéldány csaknem négyötödével rendelkezik. Ugyanakkor figyelemreméltó, hogy az élre került intézmények közül több az általános tudományos könyvtárak kategóriájába tartozik (MTA Könyvtára, Országgyülési Könyvtár), nem egy fontos képző intézmény viszont szerénynek is alig mondható módon részesedik. Ennek oka elsődlegesen a gyarapitási keretek elégtelenségében kereshető.

FOLYÓIRAT-ELLÁTOTTSÁG

VÁLASZTÉK

A folyóiratok esetében a vizsgálati mintajegyzék összeállitásához négy másodfoku kiadványt használtunk fel. Ezek a következők:

— az Ulrich folyóiratjegyzék (USA),
— az Education Index (USA) cimü szakterületi referáló folyóirat (az egy év alatt feltárt elsőfoku források — folyóiratok — kigyüjtésével),
— a Bulletin Signaletique cimü referáló folyóirat pedagógiai sorozata (520. sor.),
— a szovjet folyóiratanyagra vonatkozóan a Literatura po pedagogicseszkim naukam cimü kurrens nemzeti szakbibliográfia.

Az igy elkészült folyóiratjegyzék elemzéseink szerint jelentős kiegészitésre szorult, mivel a két amerikai forrás tulnyomórészt az angol nyelvterületre figyel, a francia referáló folyóirat pedig jobbára megelégszik a nyugat-európai periodikumok feltárásával. Tekintve, hogy a Literatura... révén a szovjet anyagot felderitettük, a jegyzék kiegészitése a többi — kelet-európai — szocialista ország vonatkozásában vált szükségessé. E célból az érintett hat ország különféle folyóiratkatalógusait vettük igénybe.

A korábbi ellátottsági vizsgálatok során a folyóiratbázis fontossági csoportokba való sorolását annak alapján végezték el, hogy az adott folyóiratokat hány nemzetközi feltárást folytató referáló lap (bibliográfia) dolgozta fel (tehát: ha a négy szekundér forrásból csak egy, akkor "1-es fontosságu", ha kettő — 2-es, ha három vagy négy — 3-as fontosságu). Jelen esetben ennek az eljárásnak az érvényességét szükiti az, hogy az eredeti jegyzék — egyéb források bevonásával — kiegészitésre szorult. Adataink igy bizonyos fenntartással kezelendők. Végleges mintajegyzékünkön 473 folyóirat szerepel.
Összesen 473 folyóiratot (időszaki kiadványt) vettünk fel jegyzékünkbe. Ezek megoszlása:

1-es fontosságu (egy szekunder forrás emliti): 332
2-es fontosságu (két szekunder forrás emliti): 123
3-as fontosságu (három-négy szekunder forrás emliti): 18

3. tábla.

A folyóiratok beérkezése a származás helye és fontosság szerinti csoportosításban

Ország	1-es		2-es		3-as		Együtt		Beérkezés
	V	B	V	B	V	B	V	B	aránya %
1. USA	30	12	72	32	11	9	113	53	46,9
2. Nagybrit.	30	16	11	9	4	4	45	29	64,4
3. NDK	36	31	4	4	-	-	40	35	87,5
4. Lengyelorsz.	36	29	2	2	-	-	38	31	81,6
5. NSZK	30	21	3	3	1	1	34	25	73,5
6. SZU	13	13	14	14	2	2	29	29	100,0
7. Franciaorsz.	24	14	3	2	-	-	27	16	59,3
8. Jugoszlávia	21	9	-	-	-	-	21	9	42,9
9. Csehszl.	18	13	2	2	-	-	20	15	75,0
10. Olaszorsz.	13	4	2	-	-	-	15	4	26,7
11. Kanada	10	2	2	1	-	-	12	3	25,0
12. Belgium	7	4	3	2	-	-	10	6	60,0

V = van (a jegyzéken)
B = beérkezik

Összesen 32 ország (és néhány nemzetközi — pl. UNESCO — kiadású) folyóiratai szerepeltek a jegyzéken, a teljes kínálatból a fenti 12 állam szolgáltat 404 tételt (85,4 %), a beszerzett anyagból 255-öt (90,1 %).

A jegyzéken szereplő 473 periodikumból összesen beérkezik 283 vagyis 59,8 %.

Ennél valamivel jobb a fenti államok beérkezési mutatója (404-ből beérkezik 255, vagyis 63,1 %).

Harminckettő ország kínál, s husztól szerzünk be. Sajátos képet mutat azoknak az országoknak a névsora, ahonnan nem érkezik be:

— Spanyolország, Dánia, Norvégia,
— Japán, Thaiföld, Ausztrália, Uj-Zéland,
— Brazilia, Peru, Argentina, Mexico, Kuba.

Eszerint a pedagógiai szakirodalom szerzeményezése Európa-centrikus — kivételt csupán a két észak-amerikai ország (USA, Kanada) képez. Európai "szállitóink" között is hátrányban vannak a kevésbé ismert nyelveken publikáló országok. Természetesen ezeknek a folyóiratoknak nem lenne különösen nagy "használati" értékük, azonban az országos szakkönyvtár — a megbizható nemzetközi áttekintés érdekében — pótolhatná a hiányokat.

Ha együtt számitjuk az európai országokat, az USA-t és Kanadát, akkor innen származik a termés 94,2 %-a, illetve a beszerzett anyag 99,6 %-a (egyetlen tétellel egészül ki Indiából.)

Ha aszerint csoportositjuk az országokat, hogy honnan kerül be legna-

gyobb hányadban a létező termés, akkor az élre a Szovjetunió kerül (100 %-os beérkezéssel!), igen jónak mondható a hét európai szocialista ország (SZU, NDK, Csehszlovákia, Lengyelország, Románia, Bulgária, Jugoszlávia) mutatója: 80,4 % beérkezik, minek révén a hazánkban beszerzésre kerülő folyóirat-anyag közel fele (44,9 %-a) származik a szocialista országokból. A 13 európai kapitalista ország az átlagos körül mozog (60,7 %-os beérkezési aránnyal), innen való a beszerzett teljes mennyiség 35 %-a; a két csoport összevonása azt mutatja, hogy a magyar könyvtárak külföldi pedagógiai szakfolyóiratainak 4/5-e származik európai országokból.

A fontossági csoportositást alapul véve az derül ki, hogy a legértékesebbnek tekinthető 3-as fontosságu periodikumok beérkezési hányada a legmagasabb (a jegyzéken szerepel 18, ebből beérkezik 16, vagyis 88,9 %), az átlagot kissé meghaladja a 2-es fontosságuak mutatója (123-ból beérkezik 75: 61 %), s az egyes fontosságuak sincsenek távol az átlagtól (332-ből beérkezik 192, vagyis 57,8 %).

A "fontos" folyóiratok (3-as: 18; 2-es; 123; együtt 141) közül beérkezik tehát 91, azaz 64,5 %.

PÉLDÁNYSZÁM

A 283 beszerzett folyóiratból összesen 806 példányunk van, tehát tételenként átlag 2,84 példány mutatható ki.

A fontossági csoportok a következőképp részesednek a többespéldányokból:

- 192 db 1-es fontosságu tételből van 509 példány, vagyis 2,65 példány/tétel;
- a 75 db 2-es fontosságuból 226 példány, vagyis 3,01 példány/tétel,
- a 16 db 3-as fontosságuból 71 példány, vagyis 4,56 példány/tétel.

Ez azt bizonyitja, hogy a fontosabb folyóiratokat a hazai könyvtárak is felismerik, s a beszerzés kérdésének eldöntésekor "rájuk szavaznak".

4. tábla.

A folyóiratok megoszlása a beszerzett példányok száma szerint.

Font. csopo.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11-20	20 fölötti pld.-ban
1-es	97	42	17	10	5	10	1	1	3	-	4	2
2-es	29	17	9	9	2	3	-	3	-	-	2	1
3-as	5	5	1	1	1	-	-	-	-	1	1	1
Együtt	131	64	27	20	8	13	1	4	3	1	7	4
Össz. pld.	131	128	81	80	40	78	7	32	27	10	88	104

Az 1-2 példányos zónában szerepel a beérkező tételek 68,9 %-a (195 tétel), az igy képződő példánymennyiség a teljes 34,1 %-a. A 3-7 példányos zónában szerpel a tételek 27,9 %-a (79 tétel), ezekre 286 példány jut, az összes példány 35,5 %-a. A 8 vagy több példányos zónába kerül a tételek 3,2 %-a (19 tétel), ezekre 261 példány jut, az összes 32,4 %-a.

Ez a 19 nagypéldányszámu folyóirat a következőképp oszlik meg a származás helye szerint: 8 kiadvány a Szovjetunióból, 7 az NDK-ból, 2-2 pedig az NSZK-ból illetve az USA-ból való. Az 5-7 példányban beérkezők (22 tétel) származási megoszlása:

NDK — 7
Anglia — 3
SZU — 2
USA — 2
Franciaország — 2
Hollandia — 2
NSZK, Belgium, Lengyelország, Ausztria — 1-1 tétel.

A BEÉRKEZETT ANYAG MEGOSZLÁSA

A beérkező 806 példányból
— 567 példány kerül 96 budapesti gyüjteménybe (5,9 pld/kvt.);
— 239 példány kerül 60 vidéki gyüjteménybe (4 pld/kvt.),
tehát a beérkező példányok héttizede (70,34 %) van a fővárosban, a fennmaradó háromtized pedig vidéken.

A folyóiratféleségek Budapest és vidék közötti megoszlása a következő arányokat mutatja:

— csak Budapesten található meg 181 tétel, azaz	64 %
— csak vidéken található meg 5 tétel, azaz	1,8 %
— a fővárosban és vidéken is megvan 97 tétel,	34,2 %
Eszerint Budapesten elérhető összesen 278 tétel,	98,2 %
illetve vidéken elérhető összesen 102 tétel,	36 %

Számitásaink szerint tehát a fővárosban szinte az egész beérkező választék megkapható, s ha figyelembe vesszük a fővárosba került példánymennyiséget, akkor elmondható, hogy minden folyóiratféleségből átlag kettő példány van (278 tétel — 567 példány).

5. tábla.

Intézmények rangsora a beszerzett folyóiratszám nagyságrendjében.

Sorszám	Könyvtár kódja	1-es fontosságú	2-es	3-as	Együtt	Kumulált %
1.	B 7	131	62	13	206	25,5
2.	B 2	25	16	5	46	31,2
3.	B 11	20	12	4	36	35,7
4.	Ny 53	12	9	2	23	38,5
5.	Sz 10	10	10	2	22	41,3
6.	E 2	13	4	1	18	43,5
7.	M 1	11	3	2	16	45,5
8.	B 3	14	2	-	16	47,5
9.	B 2/64	6	5	3	14	49,2
10.	D 1	8	3	3	14	50,9
11.	B 4	10	3	1	14	52,7
12.	P 2	7	4	2	13	54,3
13.	Sz 1	6	5	1	12	55,8
14.	B 408	6	5	1	12	57,3
15.	B 1005	7	4	1	12	58,8
16.	B 578	6	4	1	11	60,1
17.	B 784	4	4	1	9	61,2
18.	B 2186	2	3	3	8	62,2
19.	B 2/54	6	1	1	8	63,2
20.	B 2200	6	2	-	8	64,2

A 156 könyvtári lelőhely között öt hálózat részei fedezhetők fel. A hálózatok adatait összevontan is kimutatjuk.

ELTE- hálózat
Központi könyvtár — 46 folyóirat
21 tanszék " együtt — 66 "
összesen — 112 folyóiratpéldány

BME- hálózat
Központi könyvtár — 36 folyóirat
7 tanszéki " együtt — 12 "
összesen — 48 folyóiratpéldány

KLTE - hálózat
Központi könyvtár — 14 folyóirat
14 tanszéki " együtt — 26 "
összesen — 40 folyóiratpéldány

JATE - hálózat
Központi könyvtár — 12 folyóirat
14 tanszéki " együtt — 27 "
összesen — 39 folyóiratpéldány

MTA-hálózat

Központi könyvtár		16 folyóirat
9 intézeti "	együtt	13 "
	összesen	29 folyóiratpéldány

Hálózatszervezési kérdés, ezért itt csak felvetjük, hogy mennyiben indokolt, és kellő igényességü információellátást biztosit-e a használóknak ezanagymértékü széttagoltság?

Az 5. táblázat adatai szerint 20 könyvtár rendelkezik a beérkező példánymennyiség közel kétharmadával (64,2 %). A husz közül 13 fővárosi, a többi 7 intézmény pedig vidéki.

Ujabb 24 könyvtárban 4-7 folyóirat van, végül a további 112 intézményben csak 1-3.

A legnagyobb intézmények tehát az összes beérkező példánynak is tekintélyes részével rendelkeznek. A fenti adatok azonban nem fejezik ki az átfedéseket, duplumpéldányokat, illetve csak hozzávetőlegesen jelzik, hogy a rangsor élén álló könyvtárak együtt mekkora választékot biztositanak.

Következő táblázatunkkal az egyes gyüjtemények "önállóságát" vetitjük ki, s ezáltal az egyedi választék együttes választékká kumulálódik. Az "önállóságot" ugy mutattuk ki, hogy a 2. helyen álló könyvtárnál (B 2) annyi tételt jelzünk, ahány ennek teljes gyarapodásából nem egyezik a listavezető választékával: 11-et. Ugyanigy folytatva: a harmadik gyüjtemény választékában további 11 tétel szerepel, mely nem jár sem a B 7-be, sem a B 2-be. (6. táblázatunkon az első öt után a két vidéki tudományegyetem összevont hálózati adataival szerepel.)

6. táblázat

A folyóiratbázis önállósága

Sorszám	Könyvtár kódja	Önálló tétel	Teljes gyarapodás	Kumulált választék 283 = 100 %
1.	B 7	206	205	72,7
2.	B 2	11	46	76,6
3.	B 11	11	36	80,5
4.	Ny 53	1	23	80,9
5.	Sz 10	2	22	81,6
6.	D 1	2	40	82,3
7.	Sz 1	3	39	83,3
	összesen:	236	412	

Csak az OPKM és a két fővárosi egyetem (ELTE, BME) központi könyvtárai mutatnak önálló profilt a szerzeményezésben: ezek a könyvtárak a teljes hazai választék négy-ötödét kinálják (80,5 %). Feltünő a táblázaton sze-

replő többi gyüjtemény gyengesége ebből a szempontból: a négy könyvtár (-hálózat) együtt is mindössze 8 ujabb folyóiratot jelez az első három intézmény választékához viszonyitva. A vizsgálati eredményeket alapul véve, illetve csak erre alapozva, azt lehet mondani egy kooperációs információellátási rendszer jelenlegi dokumentumbázisáról, hogy ez a három vezető intézményre korlátozódik.

Még pár szót a 7. táblázat számaiból kiindulva a többespéldányokról. A csupasz számok szerint a hét könyvtár (-hálózat) választéka 236 folyóirat, s ezekből összesen 412 példánnyal rendelkeznek. (átlag minden tételből 1,75 példány). Nem indokolják-e ezek az adatok, hogy itt az idő egy racionálisabb ellátási-feltárási rendszer kezdeményezésére? Az elkülönült intézmények helyett egy eleven, egymás eredményeire és munkájára épitő együttmüködési szervezet kialakitására?

A VIDÉKI VÁROSOK ELLÁTOTTSÁGÁRÓL

Az 5. táblázat husz intézménye között hat vidéki város van képviselve, s ezen tulmenően Debrecen, Szeged, Pécs és Miskolc esetében több könyvtár folyóiratszámait összegezhetjük. A hat városban ilyen számitással a következő folyóiratbázis (példánybázis!) található:

Debrecen	—	53	folyóiratpéldány
Szeged	—	67	folyóiratpéldány
Pécs	—	28	folyóiratpéldány
Nyiregyháza	—	23	folyóiratpéldány
Miskolc	—	19	folyóiratpéldány
Eger	—	18	folyóiratpéldány

Ezekből — feltételesen — regionális ellátási körzeteket alkotva:

— Kelet-Magyarország (Debrecen, Nyiregyháza)	— 76
— Észak-Magyarország (Miskolc, Eger)	— 37
— Dél-Magyarország (Szeged, Pécs)	— 95

Feltünő, hogy csak egyik város található a Dunántulon, Nyugat-Magyarország ellátása egészében megoldatlan (a szombathelyi főiskola megerősödése a jövőben változtathat ezen).

Vizsgálati adataink szerint a fentieken kivül 6-6 alföldi és dunántuli városban van még minimális (pár tételből álló) folyóiratbázis.

Alföld — Gödöllő
— Sárospatak
— Salgótarján
— Kecskemét
— Szentes

Dunántul — Győr
— Mosonmagyaróvár
— Sopron
— Szombathely
— Keszthely
— Kaposvár

(Megjegyzendő, hogy többségük nem is nyilvános könyvtár!)

Habár a legkisebb állományokat is feltüntettük, az eredmény nem több, mint hogy 18 vidéki város 60 gyüjteményében van külföldi pedagógiai folyóirat. Ezek szerint még 50-60 olyan vidéki város van, ahol a helyi pedagógus-társadalom nélkülözi a kitekintést nyujtó külföldi szakirodalmat.

ÖSSZEHASONLITÓ ADATOK

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ az elmult öt-hat évben — lényegében egységes metodika szerint — hat ellátottsági vizsgálatot folytatott le. Alábbi táblázatunk a hat tudományterület vonatkozásában kimutatott beérkezési illetve átlagpéldány-arányokat összegezi. A vizsgálatok megközelitően az 1968-1970-es évek termésével való ellátottságot mutatták ki.

8. táblázat

A hat tudományterület dokumentumainak beérkezési aránya, átlagpéldánya.

Tudományterület	Könyvek beérkezési aránya %	Folyóiratok beérkezési aránya %	Könyvek átlagpéldánya.	Folyóiratok átlagpéldánya.
állam- és jogtud.	47,9	35,1	1,7	3,1
szociológia	70,7	44,5	2,6	3,9
pszichológia	36,9	38,3	2,1	3,1
geológia	29,6	59,8	1,6	3,5
épitésügy	24,4	47,0	1,8	4,9
pedagógia	27,3	59,8	1,4	2,8
a hat átlaga:	39,0	47,4	1,9	3,6

ÖSSZEFOGLALÁS

A szakterület külföldi irodalmi termését könyvtáraink meglehetősen egyenetlenül, s főleg összehangolás nélkül gyüjtik. A vizsgálati mintajegyzékek anyagát alapulvéve, a szelektálás utáni szakkönyvmennyiség mintegy negyede (27,3 %), a folyóiratoknak pedig háromötöde (59,8 %) kerül beszerzésre. A hasonló módszerrel vizsgált hat tudományterület ellátottsági adatainak tükrében elmondható hogy a pedagógia könyvbeszerzése a gyengébbek, folyóiratgyarapodása viszont a jobbak szinvonalán mozog. Az igy nyert eredmények is nem csekély mértékben az Országos Pedagógiai Könyvtár, mint országos tudományági

szakkönyvtár létével vannak közvetlen összefüggésben. Ugyanakkor a többes-példányok – összehasonlitás szerinti – alacsony száma az intézményhálózat "vékonyságára", az egyes könyvtártipusokban szembetünő, de különösen r e g i o n á l i s k i é p i t e t l e n s é g é r e figyelmeztet. (Kimutattuk, hogy a 156 lelőhely közül 70 öt nagyobb hálózat tagja, a fennmaradó 86 könyvtár között nincs egyetlen középiskolai sem, – emellett az egész közmüvelődési hálózatból mindössze öt megyei, valamint a FSzEK és a Gorkij Könyvtár együttesen is csak 16 folyóirattal szerepel.) A szerényebb igényü helyi (városi, területi) ellátás kérdését itt csak érinthetjük, konkrét formáinak és mértékének felvázolása nem feladatunk. A tudományegyetemmel, pedagógiai főiskolával nem rendelkező városokat, területeket illetően mégis nyilvánvaló, hogy ezeken a helyeken a közmüvelődési és /vagy tanintézeti gyüjtemények együttmüködésére épülhetne az ellátás.

A beszerzésre került szakirodalom intézményi megoszlásának vizsgálata nagyfoku koncentrációt mutat. Az OPKM mindkét dokumentumtipus hazai választékának háromnegyedével (könyvek 72,7, a folyóiratok 75 százalékával) rendelkezik. Ez a helyzet különleges felelősséget ró a szakterületi központra. Itt csak egyre utalunk: a könyvtár által kiadott Külföldi Pedagógiai Információ olyan fontos szolgáltatást jelent, hogy kivánatos lenne jelenlegi példányszámát jócskán növelve legalább minden iskolába egy-egy példányát eljuttatni, s ezzel egyidőben a KPI-t olyan mutatórendszerrel ellátni, amely biztositaná a közlemények (témák, szerzők, stb. szerinti) visszakeresését.

Az oktatásügy, s ezen belül a pedagógiai kutatások megélénkülése ujra aktuális feladattá teszi a pedagógiai információellátás terén eddig inkább szándékként, mintsem gyakorlatként jelentkező kooperációs lehetőségek összefogását, mozgásba lendülését.

A KÖNYVTÁRAK KÓDJAINAK FELOLDÁSA

Budapest:

B 2	ELTE Központi Könyvtára
B 2/54	ELTE Idegennyelvi Lektorátus
B 2/64	ELTE Neveléstudományi Tanszék
B 3	MTA Könyvtára
B 4	OMKDK
B 7	Országos Pedagógiai Könyvtár és Muzeum
B 11	Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtára
B 408	Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola
B 578	Országos Pedagógiai Intézet
B 784	Népmüvelési Intézet
B 1005	Magyar Testnevelési Főiskola
B 2186	Felsőoktatási Pedagógiai Kutató Központ
B 2200	Országos Vezetőképző Központ

Vidék:

Debrecen	D 1	Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtára
Eger	E 2	Tanárképző Főiskola
Miskolc	M 1	Nehézipari Müszaki Egyetem

Nyiregyháza	Ny	53	Tanárképző Főiskola
Pécs	P	2	Tanárképző Főiskola
Szeged	Sz	1	József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára
	Sz	10	Tanárképző Főiskola

JEGYZETEK

1. Az OPKM keretében végzett két korábbi felmérés alapján A középiskolai tanárok olvasási kulturája cimmel doktori értekezést készitett. — 1971-72-ben ugyanő az OPKM és a KMK megbizásából vizsgálta — 1200 személyes mintavétellel — a pedagógusok tájékozódási és könyvtárhasználati szokásait. Kutatási jelentése Pedagógusok — információ — könyvtár cimmel megjelenés alatt áll.

2. A pedagógusok és a szépirodalom. Kiad. az Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. 1972. 78 p.

3. Az iskolai könyvtárak helyzete. Felmérés 119 iskolában. Közread. a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése Piackutató Csoport. Bp. 1972. 128 p.

Periférikus kiadványfajták a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat gyakorlata alapján

WALLESHAUSEN Gyula — ZÁCHNÉ RUTHNER Mária

Határainkon innen és tul a kiadványáradat gátjának szakadását jelzi a statisztika. A nyomdák ontják termékeiket s közöttük mind gyakoribbak az olyan kiadványtipusok, amelyek korábban csak ritkán, vagy egyáltalán nem jelentkeztek.

A válogató ilyenkor tétovázik: helyezze-e a hagyományosan (és sok energiaráforditással) leltározandó-feldolgozandó anyag kocsijára, dobja egyenesen a papirkosárba, vagy efemernek minősitve, gyüjtse, valamelyik üres polcon feltáratlanul, a szorgos, könyökvédős kutatóra bizva, hogy a poros kötegek átböngészésével bukkanjon a keresett kiadványra?

Kételye nem indokolatlan: gyakran csak utólag derül ki mi az efemer és mi a maradandó érték. De létezik-e egyáltalán efemer nyomdatermék, amelyet minden könyvtár nyugodt lelkiismerettel szemétbe hajithat? Ugy véljük nincs! A maga helyén minden kiadvány értékes lehet. Egyetlen meghivó, kalauz dokumentálja esetleg az utókor számára az adott müvész tárlatát. Egy prospektus

perdöntő bizonyitéka lehet egy korát megelőző gép, müszer ügyében a gyár vagy a tervező primátusának. S az egyetemi könyvtárak a megmondhatói: tanrendek, tantárgyi programok milyen becsesek lehetnek már néhány év multán is, ha az oktatás korszerüsitését követeli az élet. A példákat sorolhatnánk tovább. Az óvatosság tehát nem árt!

Éppen a megfontolások szülték bizonyos kiadványfajátk elkülönitett kezelését, feltárását (pl. vállalati irodalom, kutatási jelentések, oktatási jegyzetek stb.), a kör azonban ennél jóval bővebb. Az elmult egy-két évben — a levéltári törvény folyamányaként — tömegével láttak napvilágot a "szervezeti és müködési szabályzatok", (gyüjtőnéven: szabályozott utasitások), amelyeket ugyan belső használatra (néha mégis pompás kiállitásban!) szántak létrehozói, tömegükben azonban az e témakörrel foglalkozóknak elsőrendü kutatási anyagul szolgálnak. (Ezeket bizonyára levéltári anyagnak minősiti a levéltáros, ha kezébe kerül egy-két évtized mulva, de addig vajon ki gyüjtse és bocsássa az érdeklődő rendelkezésére, ha nem a könyvtáros?)

Mennyi lehet e kiadványok száma? A válaszhoz — kiindulásul — vizsgáljuk meg a hazai kiadványi statisztikát (1).

Év	Könyvek	Füzetek(2)	Jegyzetek, sokszorositások	Külön lenyomatok	Zene müvek	Képek térképek	Vegyes kiadványok	Összesen
			száma					
1960	2,972	2,363	7,756	3,752	601	149	1,638	19,231
1965	3,953	676	8,968	5,170	567	27	3,464	22,825
1972	6,648	645	11,037	7,439	544	90	4,864	31,267

A hagyományos kiadványfajtákkal: könyvekkel (1972-ben mindössze az összes kiadványok 21,3 százaléka), füzetekkel (2,3 százalék), továbbá a zenemüvekkel, képekkel és térképekkel most nincs dolgunk. A különlenyomatokat is mellőzzük. (Ezekre — bár számuk növekszik — egyes könyvtárak nem sok gondot forditanak, különösen ha az eredeti mü állományukban szerepel. Mások egyszerüsitetten kezelik: tárgykörök, szerzők, esetleg cimek szerint állitják fel. Ismét mások feldolgozzák — a terjedelemtől függően.)

Tehát két olyan figyelmet érdemlő rovatunk maradt, amelynél el kell időznünk. Az egyik a vegyes kiadványoké: 1960-ban 1638, 1965-ben 3464, 1972-ben már 4864. A másik a "Jegyzetek, sokszorositások" rovata, amelybe — 1972-ben — a kiadványok több mint egyharmada (11 037) került. Ebből azonban mindössze 3173 az oktatási célu jegyzet (középiskolai: 19, egyetemi, főiskolai: 2734, tanfolyami: 420) a többi (7864) a "nem tanulmányi célt szolgáló" sokszorositvány (3).

Itt kell megjegyeznünk, hogy a könyvrovatban is szerepel kb. 2000 sokszorositással előállitott kiadvány. A fentiek után a két emlitett rovatban rejtőző, általunk perifériku snak nevezett, 1972-ben megjelent kiadványok mennyiségét könnyen kiszámithatjuk:

Vegyes kiadványok	4864
Nem tanulmányi célt szolgáló sokszorositások	7864
Összesen:	12728

Az 1972-ben megjelent összes kiadványok tehát mintegy 40 százaléka perifériku s jellegü. Lehet, hogy számuk kevesebb lesz, ha kiszürjük közülük az időszaki kiadványokat. Ezek lapengedély nélkül, rendszeresen vagy rendszertelenül látnak napvilágot; müfajuk megállapitásához gyakran több számukat is kézbe kell vennünk. Feltételezhetően nemcsak e két rovatban találkozhatunk velük, hanem másutt is. (Problematikájuk szerteágazó és figyelmet érdemel, máskor szólunk róla.)

Mindezekkel kötelespéldányos eredetü anyában találkozik a KSH Könyvtára. E nagy tömeg kézbevétele, egyenkénti vizsgálata kényszeritette arra a könyvtárat, hogy megkisérelje tipizálásukat, mert csak ennek birtokában döntheti el következetesen és tudatosan:milyen kiadványfajtákat dolgozzon fel hagyományos módszerekkel, illetve melyeket kezeljen másként. Az alábbi jegyzék – természetesen – a könyvtár sajátos igényeit tükrözi s mindössze néhány havi megfigyelésre támaszkodik, ezért korántsem teljes. A tüzetes vizsgálat logikai következetlenségeket is találhat – közlésére m´gis vállalkozunk, mert időszerüségét érezzük: tudjuk, hogy más könyvtárak is küszködnek hasonló gondokkal.

De a perifériku s kiadványok bibliográfiai vetületére is utalnunk kell. E kiadványok tulnyomó része jelenleg kivül esik a nemzeti (szak)bibliográfiák megfigyelési körén, ill. rendszerén (4), igy a potenciális felhasználóknak csupán szük köre értesül létükről, és kevesen jutnak el odáig, hogy felkutatásukra induljanak. S ha gyüjtőhelyüket fellelik, vállalkozniuk kell a jórészt feldolgozatlan tömeg átválogatására – amint arra már fentebb utaltunk.

Kivánatos lenne az alábbi jegyzék továbbfejlesztése, majd tovább lépve, bizonyára el lehetne érni, hogy az érdekelt könyvtárak felosztva e kiadványok halmazát, megfelelően feltárják, közkinccsé tegyék anyagukat (5). Igy szükülhetne nemzeti bibliográfiai rendszerünk fehér foltja is.

PERIFÉRIKUS KIADVÁNYFAJTÁK JEGYZÉKE

1. HIVATALI ÉS INTÉZMÉNYI IRODALOM

1.0 Ismertetők

Országos intézmények ismertetői

Tudományos és felsőoktatási intézmények ismertetői

Több éves történetet felölelő feldolgozások

1.1 Jelentések, tervjelentések

Országos szervek, intézmények, egyesületek éves jelentései

Megyei szervek, intézmények, egyesületek éves jelentései

Megyei hatóságok eseti és folyamatos jelentései

Ágazati - -

1.11 Tanulmányuti jelentések, beszámolók

Külföldi - -

Hazai - -

1.2 Prognózisok
Országos - -
Megyei - -
Fővárosi - -
Ágazati - -

1.3. Tervek, programok
Országos távlati és éves - -
Megyei távlati és éves - -
Ágazati - -
Kisebb egységek tervei
Egyes intézmények tervei
Alkalmi munkaprogramok
Kutatási - -
Tervfeladatok

1.4. Költségvetések
Állami - -
Megyei - -
Járási - -
Fővárosi - -
Városi - -

1.5. Szabályozott eljárások, utasitások
1.51. Szervezeti szabályzatok, alapszabályok
Országos szervek szervezeti szabályai, alapszabályai
Intézményi alapszabályminták, szervezeti alapszabályok

1.52. Müködési, ügyviteli, ügykezelési szabályzatok. Ügyrendek. Házirendek. Szolgálati utasitások
Országos szervek müködési stb. szabályai
Tervezési szabályzatok
Ügyviteli nyomtatványok. Ürlapok

1.53. Balesetelhárítási, munkavédelmi, tüzrendészeti óvórendszabályok, utmutatók
Országos rendszabályok
Ágazati rendszabályok

1.54. Számviteli- és bérszabályzatok, utmutatók, segédletek
Ágazati kollektiv szerződési irányelvek
Országos számlakeretek
Munkabérellenőrzési utmutatók stb.
Takarékossági utmutatók stb.
Leltározási utmutatók stb.

2. VÁLLALATI IRODALOM
2.0 Többévet felölelő vállalat- és üzemtörténetek
2.1 Jelentések
Éves - -
Mérlegbeszámolók, zárszámadások
Jegyzőkönyvek

2.2 Munkatervek, programok
Ágazati - -
Vállalati - -
Müszinttervek

2.3 Tervrajzok
Tipustervrajzok
Tervdokumentációk
Regionális tervpályázatok
Egyéb - -
Gyártmányok tervrajzai

2.4 Szabályozott eljárások, utasitások
2.41 Alapszabályzatok, szervezeti és müködési szabályok, müszaki előirások
Munkaverseny szabályzatok
Ujitási feladattervek
Minőségi előirások, feltételek
Számitógépes programok

2.42 Bér- és számviteli utasitások, szabályzatok
Bérszerződések, vállalati kollektiv szerződések
Nyereségrészesedési utmutatók
Normakalkulációs utasitások
Beruházási utasitások
Könyvelési, számlázási segédletek
Leltári és anyagjegyzékek
Készletjegyzékek
Álló- és fogyóeszköz jegyzékek
Ügyviteli nyomtatványok, ürlapok, kérdőivek
Megrendelőlapok
Vevőszolgálati csekkfüzetek

2.43. Vállalati szabványok, előirások, feltételek

2.5. Katalógusok. Prospektusok. Termékjegyzékek
2.51 Vállalati katalógusok
Országos katalógusok
2.52 Országos gyártmányjegyzékek
Országos termékjegyzékek
Országos cikklisták
2.53 Prospektusok

2.6. Árjegyzékek. Dijszabások
Országos --
Egységárgyüjtemények
Ágazati --
Vállalati --

2.7. Gépkönyvek
Kezelési, karbantartási, használati utasitások

3. SZABADALMI LEIRÁSOK, SZABVÁNYOK

3.1 Szabadalmi leirások

3.2 Szabványok

Országos --

Éves szabványjegyzékek

Szabványgyüjtemények

4. KONGRESSZUSI KIADVÁNYOK

Nemzetközi és országos kongresszusok, szimpóziumok, konferenciák meghivói, forgalékönyvei

Nemzetközi és országos kongresszusok teljes anyagát tartalmazó kötetek.

5. OKTATÁSI ANYAG

5.01 Oktatási segédletek általában

Tantervek

Tananyagbeosztások

Tantárgyi utmutatók

Gyakorlatok munkarendje

Vizsgakérdések, tételek

5.02 Pályaválasztás

Országos - i tanácsadók

Budapesti - i tanácsadók

Megyei stb. - i tanácsadók

Pályaalkalmassági vizsgálatok

5.1. Közoktatás

5.11 Alsófoku

Tankönyv

Munkafüzet

5.12 Középfoku

Értesitő, évkönyv

Tankönyv, uj kiadás

Tankönyv, változatlan utánnyomás

Munkafüzet

Szöveggyüjtemény

Tanulmányi versenyek

5.13 Felsőfoku

Intézeti ismertetők

Tájékoztatók

Tanrendek

Értesitők, évkönyvek

Jegyzetek uj kiadásai

Jegyzetek változatlan utánnyomásai

Feladatgyüjtemények

Szakdolgozatok ajánlott témaköri jegyzékei

Diákköri konferenciák előadásai

5.2 Tanfolyamok
5.21 Jegyzetek
Vezetőképzési --
Felsőfoku --
Középszintü --
Alapfoku --
5.22 Tanfolyamon elhangzott előadások
5.23 Oktatási segédletek
Tanfolyami vezérvonalak, utmutatók

6. CIM- ÉS NÉVTÁRAK
6.1 Telefonkönyv
Megyei --
Fővárosi --
Intézményi --
6.2 Telex előfizetők névjegyzéke
6.3 Intézményi cim- és névjegyzékek

7. MENETRENDEK
Országos --
Vonalszakasz
Városi --

8. KÖNYV-, FORDITÁS-, FILM- stb. JEGYZÉKEK (KATALÓGUSOK)
8.1 Könyvjegyzékek
8.11. Kiadói jegyzékek
Éves --
Esetenkénti --
Kiadási tervek
8.12 Kereskedelmi jegyzékek, katalógusok
Éves --
Könyvaukciók katalógusai
Esetenkénti --
8.13 Könyvtári jegyzékek, katalógusok
Folyóiratok országos lelőhelyjegyzékei
Országos könyvtárak éves folyóiratkatalógusai
Gyarapodási jegyzékek
Selejtezési jegyzékek
Fölöspéldány jegyzékek
8.14 Bibliográfiák
Tudományos (szak)--
Ajánló --
Röplap--
8.2 Forditások
Forditások sokszorositott formában
Éves, féléves stb. forditásjegyzékek
Esetenkénti forditásjegyzékek

8.3. Filmek
Tudományos filmek összefoglaló jegyzékei
Diafilmek jegyzékei

8.4 Zenemüvek
Hanglemez árjegyzékek
Zenemü árjegyzékek

8.5 Egyéb katalógusok
Országos bélyegkatalógus
Magkatalógus (index seminum)

9. TERVRAJZOK
Tervpályázatok
Tipusterv-gyüjtemények

10. ZENEMÜVEK
Kották
Kottagyüjtemények
Énekeskönyvek

11. FORGATÓKÖNYVEK
Rádiójátékok forgatókönyvei
Televiziójátékok forgatókönyvei
Filmek forgatókönyvei
Szinmüvek forgatókönyvei
Ünnepségek forgatókönyvei

12. BÉRMUNKÁK

13. APRÓNYOMTATVÁNYOK
13.1 Akadémiai (doktori, kandidátusi) disszertációk tézisei

13.2 Rendezvények, ünnepségek
Meghivók
Müsorok
Évfordulókra kiadott füzetek
Beszédvázlatok
Eseménynaptárak
Üdülési, idegenforgalmi prospektusok, tájékoztatók,
Sportversenyek programjai, versenykiirások
Sportversenyek sorsolási jegyzékei
Országos, nemzetközi sporteredmények

13.3 Nyereményjegyzékek

13.4 Rejtvények

13.5 Divatlapok

13.6 Képeskönyvek

13.7 Különlenyomatok

JEGYZETEK

1. Közművelődési adatgyüjtemény. Bp. 1973. 29 p. (Statisztikai időszaki közlemények, 288.)

2. 1960-ban 4 iv terjedelemig, 1965-től 3 iv terjedelemig.

3. Könyvkiadás 1972. Bp. 1973. 52 p.

4. Vö, IFLA 1973. évi közgyülésén elhangzott előadásokkal, különösen Maurice B. Line: Inclusion of materials in current national bibliographies; továbbá Helmut Rötzsch: Zu den Problemen der Sammelgrundsätze einer Nationalbibliothek.

5. Példamutató lehet ebben a KLTE Könyvtára és az OMKDK közös összeállitása: Hazai prospektusok gyártmányokról, szolgáltatásokról. Jegyzék-index. Mezőgazdasági gépek. Bp. 1972. 97 p.

A szakemberek bibliográfiai igényeinek osztályozása és nyilvántartása

E. V. IENIS

A szerző Klaszszifikacija i ucset bibliograficseszkih zaproszov szpecialisztov c. cikkét (Szovetszkaja Bibliografija 1973. 1. sz. 26-41. p.) ANGYAL Erzsébet tömöritette.

Az, hogy a szakembereket nem elégiti ki a könyvtárak tájékoztató-bibliográfiai tevékenysége, mindenekelőtt négy okkal magyarázható:

1. gyorsan nő és egyre bonyolultabb a szakemberek információigénye,
2. a szakemberek száma önmagában véve nő, de nő arányuk a többi olvasóhoz képest,
3. nő az egyes szakmák differenciálódása, ezzel kapcsolatban megsokszorozódik a különböző területek szakemberei között a kölcsönös megértés nehézsége,
4. egyre munkaigényesebb a keresés és a szükséges információk kiválasztása.

A könyvtári-bibliográfiai tájékoztatás eszközei még összességükben sem tükrözik kellő teljességgel a létező publikációkat. Jelentős az időeltolódás a megjelenés és a tájékoztatási eszközökbe való bekerülés között, igy a friss anyagról nem megfelelő az informálás. Nyilvánvaló, hogy azt a gyökeres változást, mely a szakembereknek nyujtandó tájékoztató-bibliográfiai szolgáltatás javitásához szükséges, csak jelentős beruházással lehet elérni. Ugyanakkor a tájékoztató szolgálat fejlesztésével kapcsolatban kétséges a tájékoztató-bibliog-

ráfiai munka javitására forditandó hatalmas költségek célszerüsége, főleg az általános nagykönyvtárakban. A tájékoztató szolgálat néhány képviselője egyenesen azt hangoztatja, hogy a szakemberek tájékoztató-bibliográfiai ellátását nem lehet a könyvtárakra bizni. Ezeket a kétségeket megcáfolják a szovjet kutatók könyvtári-bibliográfiai kutatásainak eredményei. Sok szakember fejezte ki, hogy érdekelt a könyvtárak tájékoztató tevékenységének aktivizálásában, konkrét javaslatokat tettek annak megjavitására. A gyakorlat azt is megmutatja, hogy a tudományos könyvtárak munkájának hatékonysága jelentős mértékben függ az illető könyvtárak tájékoztató-bibliográfiai szolgálatának fejlettségi fokától. Rossz katalógusok és kartotékok esetében sok olyan kiadvány, mely számot tarthat a szakemberek érdeklődésére, számukra ismeretlen marad. A tájékoztató-bibliográfiai munka szervezetének kérdései mégis igen kis teret kapnak a szaksajtóban. A szakemberek bibliográfiai kérdései, felvételük, csoportositásuk és nyilvántartásuk módja igen jelentős kérdések abból a szempontból, hogy az olvasók e kategóriájának tájékoztató-bibliográfiai kiszolgálásához helyes rendszert tudjunk felállitani.

A tudományok különböző területein müködő szakemberek bibliográfiai kérdéseiben felfedezhető néhány közös speciális jellegzetesség. A szakemberek bibliográfiai tájékoztatása igen felelősségteljes munka, hiszen ha a szakember nem találja meg néhány korábban elvégzett kisérlet és kidolgozás leirását, ez a költséges munka megismétlését és az uj haladó módszerek, felszerelések megszületésének lassitását vonhatja maga után.

A szakemberek segitségére irányuló tájékoztató-bibliográfiai munka elengedhetetlen feltétele az állandó kontroll a tájékoztató-bibliográfiai apparátus összetételét és a feladott kérdéseknek való megfelelést illetően, ugyanigy a szakemberek által feladott bibliográfiai kérdések állandó tanulmányozása, a kérdésekre adott válaszok részletes nyilvántartása és elemzése. A kérdések átgondoltan megszervezett nyilvántartása és elemzése nélkül lehetetlen kellő pontossággal egyes tipusainak arányát kifejezni, meghatározni a tájékoztató-bibliográfiai apparátus és a konkrét források választ adó részét.

Sajnos mindezideig a könyvtárakban nincs kellően megszervezve a szakemberek bibliográfiai kérdéseinek nyilvántartása, ritkán elemzik a kérdések teljesitésének minőségét. A különböző könyvtárak jelentéseinek adatai nem adnak világos képet a tájékoztató-bibliográfiai munka volumenéről általában, sem külön a szakembereknek nyujtott segitségről. Bizonyos könyvtárakban folyó bibliográfiai tájékoztatás statisztikai adatai néhány ponton olyan számbeli ingadozást mutatnak, amely ingadozás csak a kérdések nyilvántartásának módszerében fellelhető különbségekkel magyarázható. Pl. Gruzia Nemzeti könyvtára 1970-ben 334. 536 bibliográfiai kérdést válaszolt meg, ugyanakkor, amikor Moldva és Ukrajna nemzeti könyvtárai mindössze 5231, ill. 9724-et, vagyis csaknem 64-szer, ill. 34,4-szer kevesebbet.

Az azonos tipusu könyvtárak tájékoztató munkájára vonatkozó adatokban levő nagy ingadozások azt bizonyitják, hogy a jelentések alapján lehetetlen megbizható képet kapni az ott folyó tájékoztató munkáról. A dolog magyarázata nyilván abban van, hogy egyes könyvtárak nem vezetnek a bibliográfiai kérdések minden tipusáról nyilvántartást, mások kimutatnak minden tipust, néhány könyvtárban pedig idesorolják a tulajdonképpen nem bibliográfiai, néha egészen egyszerü kérdéseket is. Az esetek többségében az sem megállapitható a jelentések alapján, hogy a kapott bibliográfiai kérdések hányadrészét tették fel szakemberek, milyen a kérdések tipus-szerinti megoszlása stb. Még ha vezet is

a könyvtárak egy része kimutatást a kérdések tipusairól, ez a szükséges egyöntetüség hiján történik. Az irásban benyujtott kérdésekre vonatkozó adatok sem sokat árulnak el a tájékoztató munka bonyolultságáról, ha azok nincsenek kérdéstipusokra bontva, hiszen az irásbeli kérdések között is előfordulhatnak a legegyszerübbek is. Gyakran egyszerübb megválaszolni egy más városban lakó olvasó postán érkezett kérdését, mint a "saját" olvasóét, aki már a neki szükséges anyagnak a könyvtár katalógusaiban, sőt akár kézikönyvekben, bibliográfiákban is, sikertelenül nézett utána.

A tájékoztató-bibliográfiai munka nyilvántartása megszervezésének gyengesége nemcsak abban az egyenetlenségben nyilvánul meg, amit annak méreteiről és tartalmáról kellően be nem szolgáltatott adatok okoznak. Nincsenek komolyan kidolgozva a tervezés kérdései sem. A bibliográfiai tájékoztatás mennyisége rendszerint csak általános mutatókban van megtervezve. Következésképp a legegyszerübb és legbiztosabb módszer a terv teljesitésére a munkaigényes, bonyolult kérdések elkerülése. Ilyen taktika mindenekelőtt a tudomány és termelés részéről jövő bibliográfiai igények teljesitését befolyásolja károsan.

Nincs megszervezve a könyvtárakban a nyilvántartása, de főképp az elemzése azoknak a bibliográfiai kérdéseknek, melyeket nem sikerült megválaszolni, pedig épp az ilyen kérdések gondos elemzésének van roppant fontos szerepe abban, hogy a tájékoztató-bibliográfiai apparátus hiányosságait kiküszöbölhessük, fontosak a szakemberek felkészitésében stb.

A tervezés, nyilvántartás és jelentések jelenlegi állapotában tehát lehetetlen kimutatni a legalapvetőbb összehasonlitható adatokat a könyvtárak tájékoztató munkájának mennyiségéről, meghatározni a bibliográfiai kérdések tipusait stb.

A zürzavart a jelentésekben az okozza, hogy nem eléggé pontos magának a "bibliográfiai tájékoztatás" fogalmának meghatározása, következetlen tehát a bibliográfiai kérdések osztályozása, ami a szakirodalomban is észrevehető. Elegendő például összehasonlitani a területi könyvtárak számára kibocsátott gyakorlati segédkönyveket a technikai könyvtárak módszertani segédkönyveivel, hogy látni lehessen a bibliográfiai kérdések osztályozásában meglévő különbségeket. Ezért mindenekelőtt szükséges pontositani a bibliográfiai kérdés tartalmát és meghatározni tipusait.

GOSZT 16448-70 "Bibliográfia. Elnevezések és meghatározások" (Moszkva, 1971.), igy határozza meg a bibliográfiai tájékoztatást: információ azon nyomtatott müvekről, melyek tartalmazzák a feleletet az olvasó konkrét kérdésére. Ez a formula teljesen jogosan kizárja a meghatározásból a könyvtár müködésével, szolgáltatásaival, egyes egységeinek elhelyezésével kapcsolatos kérdésekre adott elemi válaszokat, melyeket pedig sok könyvtárban egyre gyakrabban bibliográfiai tájékoztatásként tartanak nyilván. Kevésbé pontos a meghatározás abból a szempontból, hogy a válasz az olvasó, különösen a szakember-olvasó konkrét bibliográfiai kérdésére egyetlen, vagy néhány müről, nyomtatott, vagy nem publikált anyagról, vagy bizonyos bibliográfiai vagy tájékoztató segédeszközök használatának módjáról stb. ad-e információt.

A nemzeti és területi könyvtárak számára ajánlott segédkönyvben bibliográfiai tájékoztatásnak nevezik "a bibliográfiai vagy könyvtári jellegü kérdésekre adott válasz"-t. Ez a bibliográfiai kérdés tul tág értelmezéséhez vezethet, melynek terjedését a módszertani anyagok egy sorában máris láthatjuk.

Ugy véljük, hogy a bibliográfiai tájékoztatás pontos jelentését a következő

formában lehet megadni: válasz olyan konkrét kérdésekre, melyek meghatározott publikációkra, a könyvtárban fellelhető nem publikált anyagokra, meghatározott témával kapcsolatos publikációkra, tényszerü információkra, köztük a bibliográfiai kutatás módszerére és különböző bibliográfiai és tájékoztató segédeszközök használatára vonatkoznak.

Egy sor mostanában megjelent segédkönyvben a bibliográfiai tájékoztatásnak négy tipusát különböztetik meg: témaszerinti, faktográfiai, bibliográfiai adatokra vonatkozó és könyvtári, vagyis a kiadványnak a könyvtárban való meglétére vonatkozó. Ez az osztályozás alapjában helyesnek tünik, de néhány pontositást és kiegészitést igényel. Nem tükrözi az igen elterjedt módszertani tájékoztatást. Az ilyen fajta tájékoztatást néha módszertani konzultációnak nevezik és a Lenin könyvtár ajánlásának értelmében a bibliográfiai tájékoztatásról szóló jelentésbe nem számitják bele.

A módszertani konzultáció elnevezés tul határozatlan jellegü. Ilyen konzultációnak lehet számitani elvileg bármilyen, az olvasónak nyujtott könyvtári-bibliográfiai segitséget, de a bibliográfus-szakember konzultációját is könyvtáros kollégájával. Az ilyen tág és határozatlan fogalmak éppen az olvasóknak nyujtott tájékoztató módszertani segitség terjedelmének és jellegének meghatározását zavarják. Ezen közben a módszertani jellegü olvasói kérdések aránya sok könyvtárban nő. Nemritkán ezek a kérdések kapcsolatban vannek az olvasók által könyvekhez, cikkekhez, disszertációkhoz készitendő irodalomjegyzékekkel. Különösen gyakran kapnak módszertani tanácsot kvalifikált szakemberek. Az ilyen kérdések statisztikájának elemzése szükséges a szakemberek könyvtári-bibliográfiai munkájának optimalizálása számára.

Aligha megalapozott ajánlás a tematikus tájékoztatáshoz sorolni azokat a konzultációkat, melyek során a kérdés irodalmának önálló felkutatásához megfelelő bibliográfiákat és kézikönyveket adják meg, különösen, ha az olvasót módszertani tanácsokkal is ellátják: hogyan lehet a megadott forrásokban fellelhető anyagot kiegésziteni, hogyan kell használni a segédapparátust stb.

Látható, hogy a nyilvántartásban azok a tematikus kérdések, melyek megválaszolása során az olvasó módszertani segitséget is kapott, mesterségesen megemelik a könyvtári munka mutatóiban a témaszerinti tájékoztatást.

Ugy véljük, nincs alapja annak, hogy követve a Lenin könyvtár ajánlását, kizárjuk a bibliográfiai tájékoztatás számadataiból az olvasóknak adott módszertani tájékoztatást a katalógusok használatát illetően. Minden tájékoztatást, mely kapcsolatban van a tájékoztató bibliográfiai apparátus használatának és a bibliográfiai munkának módszerével, célszerü összevonva módszertani tájékoztatásnak nevezni.

Továbbá szükséges pontositani a könyvtári tájékoztatásnak azt az elég gyakran adott meghatározását, miszerint az tájékoztatás valamely kiadványnak a könyvtárban való meglétéről. Egy erre irányuló kérdésre az olvasói betürendes katalógusból egyszerüen választ talál maga az olvasó is. Nem szerencsés a könyvtári tájékoztatásnak az a meghatározása sem, melyszerint az a bibliográfiai tájékoztatásnak egyik tipusa. A "bibliográfiai" és "könyvtári" fogalmak különbsége odavezet, hogy az esetek egy sorában szembeállitja a könyvtári tájékoztatást a bibliográfiaival, tul szélesen és meghatározatlanul értelmezve annak tartalmát. Pontosabb lenne valamely kiadványnak a könyvtárban valómeglétére vonatkozó kérdést "könyvtári cimtájékoztatásnak" nevezni. Ez a fajta tájékoztatás megadja meghatározott mü leirását, lelőhelyét az illető, vagy más könyvtárban.

A fentebb mondottak alapján a bibliográfiai tájékoztatásnak öt fő tipusát különböztetjük meg:

1. Témaszerinti — az irodalom összegyüjtése meghatározott témához,
2. Módszertani — az irodalomkeresés miként jéről, könyvtári katalógusok és kartotékok, referálólapok, bibliográfiai és tájékoztató kiadványok használatáról, irodalomjegyzék összeállitásának módjáról stb. ad felvilágositást,
3. Faktográfiai — konkrét információk megkeresése nyomtatott forrásokban.
4. Meghatározott publikáció pontos bibliográfiai adatainak megadása.
5. Könyvtári cimtájékoztatás — meghatározott kiadványnak az adott, vagy más könyvtárban való meglétéről tájékoztat.

A faktográfiai tájékoztatás néha nagyon közel lehet a téma-szerintihez, ha bizonyos információk összeállitásához a vonatkozó irodalom egy részét át kell tanulmányozni, hogy a szükséges adatokat ki lehessen keresni. Mégis faktográfiai tájékoztatásról beszélünk ilyen esetben, ha az olvasó nem a használt irodalmat, hanem az illető információt kérte. Csak abban az esetben regisztrálhatjuk a faktográfiai kérdésre adott feleletet témaszerinti bibliográfiai tájékoztatásnak, ha a bibliográfus az összegyüjtött anyagot nem tudja maga átnézni és az olvasónak a vonatkozó irodalom jegyzékét adja válaszképpen.

Hasonlóképpen lehet a módszertani kérdés is igen közeli a témaszerintihez, ha az irodalomkeresés forrásait érinti. Célszerü témaszerinti bibliográfiai tájékoztatásként nyilvántartani az adott téma irodalmának lelőhelyére, forrásaira vonatkozó tájékoztatást, de módszertaniként az irodalomkeresés és a források használatának módjával kapcsolatos konzultációkat.

A negyedik és ötödik tipust könyvtári-bibliográfiai cimtájékoztatás néven esetleg össze lehet vonni.

A technikai könyvtárak számára készült módszertani anyagokban javasolt osztályozás sem bizonyult jónak, amely szerint az olvasók kérdései három fő csoportba oszthatók: könyvtári, faktográfiai és bibliográfiai. Az utóbbihoz tartozik a tematikai és a pontos bibliográfiai adatokra vonatkozó kérdés. Ez a két kérdéstipus nemcsak hogy egymáshoz nem hasonló, de több bennük a közös a két másik elkülönitetten álló tipussal (a bibliográfiai adatra vonatkozóban a könyvtárival, a tematikaiban a faktográfiaival). A módszertani jellegü kérdés pedig egyáltalán nincs megemlitve. Az ilyen kérdésosztályozásnak ellentmond az egyes tipusok megválaszolásához használandó segédeszközökben és a válaszadáshoz szükséges munka menetében mutatkozó különbség illetve azonosság megoszlása.

Az elemzés számára kényelmesebb, ha az egyes kérdéseket és megválaszolásuk módját nem füzetben, hanem különálló ürlapokon vezetjük. A helyesen kitöltött ürlapok segitségével — melyek lehetővé teszik a tetszőleges besorolást — kényelmesen lehet tanulmányozni a kérdések sajátosságait, a velük kapcsolatos munka módszerét, a tájékoztató bibliográfiai apparátus egyes részei használatának hatékonyságát. A megadott forma különösen hasznos a nem teljesitett — éppen ezért gondosabb elemzést igénylő — kérdések megvizsgálására.

Viszonylag könnyü megszervezni a nyilvántartás fent leirt módját a szakkönyvtárakban, melyek főként állandó, magasan képzett szakember-olvasóréteg kiszolgálását végzik. Nehezebb azonban az általános tudományos

nagykönyvtárakban, ahol az olvasók összetétele bonyolultabb, és ahol a kérdéseken különböző osztályok munkatársai dolgoznak, de itt is megvalósitható.

Lehet ellenvetés, hogy az olvasók nem szivesen töltik ki az ürlapokat, de az olvasók többsége, akik fontos kérdéssel fordulnak a bibliográfushoz, vállalják a kitöltés kötelezettségét.

Telefonon vagy levélben érkezett kérdések esetén maga a bibliográfus tölti ki az ürlapot. A bibliográfus számára az ürlapok egy részének kitöltése (a válaszadás utja és a kapott eredmény rögzitése minden esetben az ő feladata) bizonyos többletmunkát jelent, de ezt kompenzálja az a haszon, mely az igy lehetővé vált elemzés nyomán a munka hatékonyabbá tételében megmutatkozik.

Másik ellenvetés, a nyilvántartási ürlapok kitöltésével kapcsolatban, hogy bizonyos egészen egyszerü kérdésekre több időt, munkát igényel a rögzités, mint a válaszadás. A legalapvetőbb kérdésekről (ismert mü szerzőjének megadása fejből, egy könyv lelőhelye a szabadpolcon stb.) nem is szükséges ürlapokat kitölteni, hiszen ezeket elemezni sem kell.

Nem szükséges a módszertani jellegü kérdéseket sem a speciális ürlapokon feltüntetni, hiszen az ilyen jellegü tájékoztatás eredményét az esetek többségében nem lehet olyan konkrétan leirni, mint az egyéb tipusu kérdéseknél. Természetesen nem nélkülözhető a nyilvántartás azon módszertani kérdések esetében, melyeknél bizonyos bibliográfiai ismeretek átadása meghatározott feladat elvégzésével összekapcsolva történik. Annál is inkább szükséges ezek rögzitése és jellegük elemzése, hogy a gyakran ismétlődő azonos tipusu kérdések esetében a megfelelő intézkedést meg lehessen tenni (például bibliográfiai szemináriumokat szervezni, a katalógust bizonyos pontokon tökéletesiteni stb.).

A szakemberek tematikus és faktográfiai kérdéseit feltétlenül ürlapokra kell vezetni, bárki adta is meg a megfelelő tájékoztatást — akár a tájékoztató-bibliográfiai részleg bibliográfusa, akár a speciális olvasóterem vagy részleg munkatársa

Ezek a kitöltött ürlapok kell hogy megadják a havonkénti ill. az éves tájékoztatási statisztika alapját, folyamatosan elemezni kell őket. A könyvtári cimtájékoztatás eseteiről felfektetett kartonok az állománygyarapitásban fontos segitséget adhatnak.

Tehát a bibliográfiai tájékoztatás pontos nyilvántartásával kapcsolatos munka fő célja a bibliográfiai-tájékoztató apparátus és szolgáltatás minőségének emelése.

A bibliográfiai kérdések nyilvántartása gyakorlatának a bemutatott irányelvek alapján történő átépitése e munkának első szakasza. A figyelmet arra kell összpontositani, hogy valamennyi olvasói kérdés közül a bibliográfiaiakat különválasszuk. Ezeket kell rögziteni, leirni megválaszolásuk utját és a kapott eredményeket.

A továbbiakban meg kell javitani a kérdések összefoglaló, teljes nyilvántartását és a tájékoztatás minőségének állandó elemzését. A teljes tájékoztató-bibliográfiai munka összefoglaló nyilvántartását jobb egységes formáju speciális könyvekben vezetni.

Tehát a bibliográfiai kérdések nyilvántartásának és osztályozásának egységes módja sok szempontból fontos. Ehhez mindenekelőtt egységes terminológia szükséges. Ugy kell vezetni a tájékoztató-bibliográfiai munkáról szóló nyilvántartást, hogy az lehetővé tegye az egyes évek mutatóinak és különböző könyvtárak adatainak összevetését. Különösen fontos nyilvántartani a szakember -

olvasók kérdéseit, a megválaszolási módokat és a kapott eredményeket, elemezni az adott válaszok minőségét, a tájékoztató-bibliográfiai apparátus egyes részei használatának hatékonyságát. Mindezek nélkül nem lehet számitani a szakembereknek nyujtandó tájékoztató-bibliográfiai szolgáltatás megjavitására.

Az ETO alapelveiről

J. M. PERREAULT

J. M. Perrault "Towards a theory for UDC. Essays aimed at structural understanding and operational improvement." (London, Bingley, 1969. 241 p. Bibliogr. az egyes fejezetek lábjegyzeteiben.) c. munkája (Tanulmányok az ETO elméletének kialakitásáról: szerkezetének megértése és felhasználhatóságának megjavitása céljából) a szerzőnek az ETO-ról irt 17 tanulmányát tartalmazza, négy nagy fejezetbe csoportositva, a tiszta elméleti megalapozástól a gyakorlati kérdések felé haladás rendjében. A négy fejezet cime: 1. Általános elméleti alapelvek. 2. Az ETO szerkezete. 3. A jelzetelés kérdései. 4. Az ETO és az ujraosztályozás. Ezek közül jelenleg csak az 1. fejezetnek, az elméleti alapvetésnek ismertetésére szoritkozhatunk.

DOKUMENTÁCIÓS RELEVANCIA ÉS STRUKTURÁLIS HIERARCHIA

Minden visszakeresési rendszer alapvető problémája a relevancia mértéke. A relevancia értékitélet kérdése. Lehet valami releváns egy adott dokumentum indexelésekor az indexelő számára, ami a keresőnek nem az, és megforditva. Az információelméletben ezt a megnemfelelést nevezik zajnak, de fokozódhat ez csenddé is, mikor a visszahivási arány egyenlő a nullával. A várható kérdés nem látható előre, igy a dokumentum-szurrogátum készitője (az indexelő, a szakozó) ehelyett a dokumentumnak — a maga konkrétságában — az adottságait rögziti. A keresésnél kvázi-egybeesések vannak az indexeléskor adott fogalmakkal. A gépi visszakeresés követelménye, hogy a formális megfelelések egyenértékűek legyenek a relevanciával, és hogy az egész eljárás mechanikusan elvégezhető legyen. Hogyan érhető ez el? Minden fogalom, amely megadja a dokumentum tartalmát (és pl. A, B, C, D kifejezésekkel rögzitheto) speciesei genusának tekinthető: $A = A_1, A_2, \ldots A_n$. Az adott példában A =

miniatür kutyafélék, A_1 = kinai pincsik, tehát az A, B, C, D fogalmi tartalom releváns az A_1-re is. Sajnos ez a fajta egybeesés csak az explicit relevanciának nevezhető esetekre megoldás. Komplexebb esetekben ez nem ilyen egyszerü, azonban annyit ki lehet e példából szürni, hogy a relevancia egyik jellegzetessége, hogy megitélése hierarchikus értékitélet. Ennek a felismerésnek a birtokában a szerző nem tud egyet érteni azokkal (és sokan vannak), akik azt állitják, hogy az "osztályozás" nem mindig hierarchikus. Az "osztályozás" kifejezés csakis a hierarchikus alapon történő tartalmi feltárásra (dokumentum-szurrogátum készitésre) alkalmazható joggal. Kifejezetten meg kell különböztetni a (hierarchikus) osztályozást az "indexelés"-nek nevezett eljárásoktól. Maga az indexelés kétféle tipusu lehet aszerint, hogy szókészlete ellenőrzött vagy szabad. Ha szókészlete ellenőrzetlen, akkor leirja ("de-skribálja") a dokumentumot a benne foglalt szavak segitségével, ha ellenőrzött, akkor megadja ("a-skribálja") a jellemző fogalmakat. Tehát az indexelés mindkét esetben a dokumentumelemek (-)skripciója. Ezzel szemben az osztályozás pozíciók előirása (pre-skripciója) valamely szisztematikus fogalmi rendszerben, a dokumentumokat pedig in-skribálja ezekbe a pozíciókba. Igy az osztályozás is (-)skripció, de nem a dokumentumelemeké, hanem az egész dokumentumé az egésznek tekintett corpusba.

Az osztályozás szisztematikus fogalmi szervezete bizonyos mértékig jellemző a tézauruszok tárgyszavaira is. Viszont egy hierarchikus osztályozási rendszerben sem áll minden osztály hierarchikus kapcsolatban az összes többi osztállyal, de implicit szisztematikus kapcsolatok mégis vannak köztük. A fogalmak közti hierarchia a strukturált jelzetekben kifejezve válik alkalmassá a számitógépbe való betáplálásra és visszakeresésre. A gépi indexelés hivei azt állitják, hogy az osztályozás — tehát valamiféle dokumentum-szurrogátum készitése — alkalmatlan a gépi visszakeresésre, csupán a dokumentum szerzője gondolatainak saját szavaival való kifejezése és ezeknek a dokumentum teljes szövegéből való kivonása alkalmas erre. Az eddigi eredmények ezt még nem igazolták kellőképpen. A szerző szilárdan kitart meggyőződése mellett, hogy a fogalmi feltáráson alapuló bibliográfiának egyetlen módja az osztályozás. A kérdés ez: lehetséges-e számitógéppel előállitani "tökéletes" preskripciót? Vagy ez is izlés dolga, mint a kézi osztályozások esetében? A feladat tehát az osztályozási rendszerek (kézi vagy gépi) osztályozása abból a szempontból, mennyire felelnek meg saját alapelveiknek szerkezetükben, és mennyire képesek biztositani a relevanciát.

A FOGALMI ELEMEK FELTÜNTETÉSI SORRENDJÉNEK ELVI ALAPJAI, SZERKEZETE ÉS FUNKCIÓJA

A fogalmi elemek feltüntetésének sorrendje (citation order, az adekvát magyar kifejezés hiányában a továbbiakban CO-nak fogjuk nevezni), egy információ-tárolási és -visszakeresési rendszerben kereshető (megtalálható) szurrogátumok megteremtésére irányuló szabály, amely előirja a kifejezések mesterséges nyelvi formába való rendezését. Kaiser kategóriái és CO-ja: konkrét + folyamat. Ranganatban minden komplex mesterséges nyelvi kifejezésformának alkotóelemeit, a kifejezéseket (terminusokat) elemezve valamennyiüket besorolja öt alapvető kategóriáinak (személy, anyag, energia, tér és idő) egyikébe

és előirja, hogy a kifejezéseket ebben a sorrendben kell kombinálni. Vickery az alapvető kategóriákat tizre növelte: dolog, fajta, rész, tulajdonság, anyag, folyamat, tevékenység, ható tényező, tér és idő; feltüntetésüket ebben a sorrendben irja elő. Mi ezeknek a szabályoknak elméleti és tényszerü alapja és alkalmazásuknak hatása? Ez a kérdés nemcsak a szisztematikus (jelzetelő), hanem a verbális tájékoztatási nyelvek szempontjából is egyaránt fontos. 1. Az első alapvető feltételezés a CO mélyén a prekoordináció, vagy másként az artikuláció, a komplexumok megléte. Ennek ellentéte Taube uniterm-javaslata, melynek pl. egyik át nem gondolt következménye a tárgyszavazásban az ilyesfajta eljárás: egy dokumentumnak, amely egy térképalbum Európa gazdasági helyzetéről, három tárgya van: TÉRKÉPEK, EURÓPA, GAZDASÁGI VISZONYOK. Tény, hogy a dokumentum az európai gazdasági viszonyokról szól, de nem a térképekről. Taube hatásának másik bizonyitéka, hogy a tézauruszokban kerülik a komplex kifejezéseket a potenciális tévedések elkerülése végett. Ezzel szemben: a jelentés nem az izolált kifejezésekben, hanem a kifejezések kapcsolatában, egyszóval: kifejezéskomplexumokban adott. 2. A CO második alapfeltételezése, hogy ha a jelentés kifejezéskomplexumokban adott és ha kommunikációs eszközeink egy dimenziósak, akkor a komplexumot kitevő kifejezések sorrendje határozza meg kapcsolatukat. Ranganathan példája: "az osztályozás története" és "történelem osztályozása". 3. A CO határozza meg a gyüjtemények felállitásánál, hogy milyen szempontok szerint kerülnek össze a müvek. Pl. a Library of Congress osztályozási rendszere(LC) szerint az irodalom-szakban a CO: nyelv: korszak: szerző: müfaj. Emögött az a feltételezés áll, hogy a tudós érdeke, hogy egy szerzü müveit és a róla szóló irodalmat együtt találja meg, ugyanakkor mellette ugyanazon korszak irodalmát. A Tizedes Osztályozás irodalom szakcsoportjának CO-ja: nyelv: müfaj: szerző. A müvelődni kivánó olvasó (általános, tehát nem tudós) érdeke, hogy egy nyelv irodalmának azonos müfajait együtt találja meg. Természetesen e feltételezések érvényessége nyitott kérdés és Taube kisérlete főként az egyetemességnek ebből a hiányából ered.

A komplex jelentés, a komplexumok sorrendje és a variabilitás alapvető feltételezéseiből kiszürhető az a megfigyelés, hogy a CO alapelve a csökkenő konkrétság (ld. fentebb Kaiser, Ranganathan és Vickery kategóriáit), mig a besorolás alapelve: az általános megelőzi a speciálisat. Másik érdekes megfigyelés a CO és a besorolási rend invertált viszonyáról az, hogy mindegyik kategória a sorban azáltal konkrétabb, mint a másik, hogy osztható a másik által. Negativen megfogalmazva: ha egy P kategória kifejezései nem képesek felosztani Q kategória kifejezéseit, akkor Q jön előbb a CO szerint. Egyszerü mátrix segitségével is bemutatja ezt egy X osztály A, B, C, D kifejezésein, ahol a konkrétság mértéke A-tól D-ig növekvő s igy bizonyitottnak veszi a tételt, hogy "az általános megelőzi a speciálisat" belsorolási rend nincs konfliktusban a CO-elvvel: "a konkrét (speciális) megelőzi az absztraktot (általánost). Minden táblázatot (bármilyen rendszernél) a besorolási renddel azonos formában szerkesztenek meg.

A CO tehát alapvető szabály minden információ-visszakeresési rendszerben, alapja valamennyi vetületes vagy analitikus-szintetikus osztályozási rendszernek, implicite olyan osztályozási rendszerekben is felfedezhető, amelyek nem rá épülnek. Az USA-ban is, ahol pedig a szakkönyvtárak és a tájékoztató központok hagyományosan ragaszkodnak Taube elméletéhez és gyakorlatához, erősen megnőtt az érdeklődés az osztályozási rendszerek iránt. Taube és köve-

tői a fogalmaknak nem jelzet-megfelelőit, hanem verbális megfelelőit használják. A tárgyszavazást azonban, amely már régi verbális keresési stratégia, éppen annyira támadják, mint a jelzetelő osztályozásokat, mivel implicite a tárgyszavak is alkalmaznak CO-t. De a szerző számára a legfontosabb az a felismerés, hogy a CO szabályozza egy tézauruszban adott kifejezésekből alkotott komplex tárgyszavakat is. Meg kell határozni a kategóriákat, amelyek egy speciális terület komplex kifejezéseit alkothatják, különösen olyan jelentésváltozásoknál, ahol a jelentés a sorrendtől függ. Pl. a "bibliográfia" kifejezés jelenthet egy problémát ("átfogó bibliográfia szükségessége az ázsiai biológiai kutatásokról" cimben pl.) vagy egy formát ("zárvatermő növények irodalmának bibliográfiája"). Szimbólumokat kell bevezetni a komplex kifejezés valamennyi tagjának kategóriáit illetően. De maga a szókészlet is tézaurusz-szerüen, azaz hierarchikusan strukturált. Index mutatja a felhasznált kifejezések pozicióját és szinonimáit. A komplex tárgyszavak között l á s d m é g reciprok hivatkozások állapitandók meg. A strukturálás következménye az indexelő nyelvben, hogy a tárgyszót követheti pl. egy formát kifejező terminus, egy helyet kifejező terminus vagy mindkettő; tematikusan elosztó kifejezés, ez és egy formát kifejező terminus, vagy egy helyet kifejező terminus, vagy mindhárom. Egyszóval a jelzetelő osztályozási rendszerekre alkalmazott mátrixelemzés világosan feltalálható a verbális tájékoztatási nyelveknél is. A hierarchikus tézauruszok (amelyek alkalmazzák a komplex kifejezések permutációját és a CO-t) állnak a legközelebb az osztályozási rendszerekhez és használják ki leginkább azok előnyeit — verbális rendszerben.

REFLEXIÓK AZ ÁLTALÁNOS ÉS SPECIÁLIS KAPCSOLATRÓL A VERBÁLIS KERESÉSI STRATÉGIÁKBAN

A "lásd még" hivatkozások jól ismert szabálya a tárgyszórendszerben: hivatkozz egy általános tárgyszóról egy kapcsolt, de speciálisabb tárgyszóra; vagy a specificitás azonos szintjén álló kapcsolt tárgyszóra; de n e hivatkozz egy kapcsolt, de általánosabb tárgyszóra. A Library of Congress tárgyszórendszere (LCSH) és a Sears' list of subject headings ezt a szabályt alkalmazza, bár egyes — tegyük hozzá: üdvös — kivételek is vannak ez alól. Pl. a Görög irodalomról és a Latin irodalomról hasznos a hivatkozás a Klasszikus irodalomra, bár a szabálynak ellentmond. Az információ-visszakeresés terén egy másik jól ismert szabály, hogy "vedd ki az A, B, C-nek vagy A, B, D-nek, vagy A, B, E-nek kódolt dokumentumokat, ha a keresés megfogalmazása A, B; de n e vedd ki ugyanebben a keresésben az A, C-nek, vagy B, C-nek, vagy A, D-nek kódolt dokumentumokat. Ennek a szabálynak alapja hasonló a "lásd még" hivatkozások "általánosról a speciálisra" irányulásához. A tézauruszok BT-i (Broader Term = tágabb kifejezés), RT-i (Related Term= kapcsolt kifejezés) és NT-i (Narrower Term = szükebb kifejezés) megfelelnek a "lásd még" hivatkozásoknak, de a nem-hagyományos "speciális ld még általános" hivatkozásnak is. A posztkoordinált rendszerekben való keresésnél pedig tudatositani kellene, hogy a nem kivánt specifizáció (A, B, C

mint válasz az A, B-re) nem kevésbé veszélyes, mint ellentéte, a semmitmondó általánositás. Példa ez utóbbira: egy farkas kutyaféle ugyan, de az emlős mint olyan nem kutyaféle. Az érvelés kétirányu: a következő állitás" a farkas egy állat" n e m fordithatő vissza igy: "az állat egy farkas". Az igazi probléma ott van, hogy nem minden további kifejezés specifikáció. Ha a kérdés igy szól: "bibliográfia (A) háromszögszárnyu (B) repülőgépekről (C)", akkor a B a C specifikációja, de az A nem. Igy az A, B, C-nél az A-t nem lehet kiküszöbölni (amennyiben nem kivánt formáju dokumentumot akarunk megtalálni), de a B-t vagy a C-t kiküszöbölhetjük, ha az A, B, C kérdésre találunk néhány vagy elég dokumentumot, amelyeket A, B-nek vagy A, C-nek kódoltunk.

A SZURROGÁTUMOK TAGOLÁSÁNAK ISMERETELMÉLETI ALAPJAI

Az ismeretelmélet minden, reláción alapuló rendszernél implicite jelen van. A jelzést (indikációt) információvá a szemantikai elemeknek szintaktikai elemek segitségével történő átalakitása teszi. Ősrégi ismeretelméleti tétel, hogy "az igazság az itélet által található meg". Az itélet legelemibb jelentésében az az értelmi tevékenység, amellyel k a p c s o l a t o t létesitünk két (vagy több) fogalom vagy létező között. Ami az itéletet lehetővé teszi, az a hagyományos filozófiában a kopula (a "van", a létige). A Boole-féle logikai módszerekkel meg is kisérlik valamennyi viszonylat redukálását a "van"-ra és a "nincs"-re. De milyen szegényes a dokumentáló Boole-féle logikája a szintakszis valódi gazdagságához képest! Heidegger mutatja ki többek között a létige (van) sokféle jelentését. De a szintakszis funkciója, hogy a strukturáltat egybefüzi, igy a következő lépés a tagolás (artikuláció), amely az ismeretelmélethez kapcsolja a nyelvészeti elemzést. Az artikuláció teszi lehetővé a b e s z é d e t, amely az elszigetelt állitásokkal szemben eljuttat minket a dokumentumokban foglalt igazsághoz (vagy tévedéshez). Az igaz tudáshoz (scientia) való hozzájárulásként egy dokumentumnak valami ujat és igazat kell tartalmaznia. A dokumentumszurrogátumoknak — amelyek visszakereshetővé teszik a dokumentumot, amennyiben releváns a kérdésre — artikuláltaknak kell lenniük, azaz a szurrogátumoknak is van valamiféle szintakszisuk, amelyet nem szabad tulzottan leegyszerüsiteni, azaz megállni a szurrogátumok indikativ tárolásánál (amelyek a beszédben a tiszta fogalmaknak felelnének meg). A tiszta fogalmakhoz olyan kvázi-sziktakszist kell még adni, amely a szurrogátumot nem beszéddé artikulálja, hanem minősiti a tiszta fogalmakat. Egy olyan egyszerü mondatban, mint "ha János meghalt, akkor Mária bánatos lesz", a négy tiszta fogalom — János, meghalt, Mária, szomoru — artikuláció nélkül pl. olyan értelmezéshez is vezethet, hogy: "ha Mária bánatos, akkor János meghal". A kvázi-szintaktikus elemek (a szerepjelölők = roles) a visszakeresésnél azonban igen költségesek és igen kevéssé hatékonyak, mig a kapcsolók (links) nem költségesek, viszont hatékonyak. Ez azért van, mert a szerepjelölő önmagában monadikus, szemben az egybekapcsolt szubsztantivumok diadikus természetével. A szerepjelölők és a kapcsolók együttes alkalmazásá-

nál flexibilisebb artikulációt eredményeznek az un. szupraszintaktikus elemek (amelyek hasonlitanak a kapcsolókhoz).

Minden elemző, jelzetelő és tárolás-stratégiai elméletnek és gyakorlatnak egy közös célja van: az információ hatékony visszakeresése, mégpedig annyira leegyszerüsitve, hogy a számitógép legyen képes elvégezni a visszakeresési aktust. Az erre szolgáló elemzés mellesleg döntően befolyásolhatja a kézi visszakeresési apparátusokat is. A visszakeresés teljes mértékben függ a tárolás stratégiájától és ezt megelőzően a tárolás és visszakeresés fogalmi szervezésétől. Ennek olyannak kell lennie, hogy megtaláljuk a relevánsat, azaz azt, ami segitségünkre szolgál. Grolier, Gardin, Hjelmslev és a saját (kategóriák és relátorok) rendszerének alapjait egybevetve, arra a különös tapasztalatra jut a szerző, hogy bármennyire különbözzenek is a nézőpontok egymástól, abban megegyeznek, hogy a tripartició (hármas osztás) közös bennük. (Mellesleg az is érdekes, hogy az összehasonlitás lehetséges a természetes nyelvi és a mesterséges nyelvi osztályozási rendszerek között.)

Ism. HORVÁTH Magda

A magyarországi Evangélikus Egyház könyvtárai és a tudományos kutatás

PAPP Ivánné

"Történeti értékü könyvtáraink" cimü sorozatunk folytatásaként közöljük az Evangélikus Országos Könyvtár vezetőjének cikkét az evangélikus egyház tulajdonában levő muzeális és általában tudományos értékü állományrészek helyzetéről.

A Magyarországi Evangélikus Egyház könyvtárainak ismertetését megelőzte a katolikus és a református egyházi könyvtárak s egyházi gyüjteményi központok, valamint a Magyar Izraeliták Országos Könyvtára részletekbe menő, szakszerü bemutatása. Ezért nem szükséges elismételni olyan, minden egyháznál közös, alapvető elvi mondanivalót, mint államunk és az egyházak müködésének kérdései. Elég utalnunk a magyar könyvtárügy minden egyházi könyvtárat is érintő törekvéseire vagy a mindennapi könyvtári munka hasonló gondjaira: munkaerők, munkafeltételek, állományfeltárás, állományvédelem, és igy tovább. Mivel két nagy egyház gyüjteményi szervezetét is megismerhettünk, világosan látjuk majd — amikor az Evangélikus Gyüjteményi Tanács megalakulásáról szólunk — a hasonlóságokat és a különbségeket is. A különböző közösségek és intézmények életében az évszázadok folyamán — néha elvi, máskor gyakorlati okokból mindenképpen más-más történeti helyzetben — egymástól igen eltérő vonások alakultak ki. Hangsulyozni való ugyan mindaz, ami közös, de helytelen volna elhallgatni a történelem folyamán vagy a jelen szolgálatában kialakult különbségeket, minthogy ezek történeti tények.

Történeti tény például az, hogy a magyar evangélikus egyház — számszerü adatait tekintve — jóval kisebb, mint a katolikus vagy református egyház. Amellett ez a kisebb számu magyar evangélikusság általában szórványszerüen él. E két tényből (általában az eltérő helyzetből) más egyházszervezeti formák következnek. A szervezeti keretek természetesen bizonyos mértékig befolyásolják mind az egyes intézmények, mind a gyüjteményi munka lehetőségeit is. A hazai evangélikusság mintegy 320 gyülekezetét 16 egyházmegye fogja össze, ezek élén az esperesek állnak. 8-8 egyházmegye alkotja a két, Déli és Északi Egyházkerületet, mindegyiket egy-egy püspök vezeti. Az Országos Presbitérium megbizásából az Országos Egyházi Elnökség — élén az egyház püspök-elnöke és az országos felügyelő (aki nem lelkész) — látja el a legfelső egyház-

kormányzati feladatokat. A magyar evangélikus egyház különféle intézményeket és osztályokat tart fenn, diakóniai intézeteket, Teológiai Akadémiát, sajtóosztályt stb., valamint az Evangélikus Országos Levéltárat, az Evangélikus Országos Könyvtárat s a közelmultban alakult Evangélikus Országos Muzeumot.

AZ EVANGÉLIKUS EGYHÁZI KÖNYVTÁRAK

Könyvtáraink más egyházi könyvtáraktól elsősorban abban különböznek, hogy egyetlen egynek, a központi könyvtárnak kivételével, valamennyi gyülekezeti könyvtár, tekintet nélkül állománya jellegére vagy méreteire. Van azonban igy is különbség köztük, nemcsak az őrzött könyvanyag értéke, hanem más jellemző vonásaik alapján is. Magát az állomány összetételét, kialakulását, a folyamatos működést, régebbi és mai funkcióját igen sok összetevő befolyásolta. Azt mondhatjuk, a folyamatosság általában nem jellemzője gyüjteményeinknek, ami az egyháztörténet nehéz századait ismerve érthető is. Alig néhány kisebb és csak egyetlen nagy könyvtár, a soproni, található folyamatosan ugyanabban a gyülekezetben ma is, mint kezdetben. Jellemző vonásként megemlithetjük még azt, hogy könyvtárainkra is érvényes, ami a magyar evangélikus egyház egészére: méreteit felülmulják a hazai kulturális és általában közéletben végzett szolgálatai. Könyvtárakról szólva: jelentős értékek vannak kevéssé ismert kis gyülekezetek gondozásában is; szórvány területeken is akad példa igen jó minőségü feltáró munkára. Tehát a kisméretüség és a szórványhelyzet nem teszi lehetetlenné a jó szolgálatot — csak nehezebbé. Bár nem az állomány mérete a legfontosabb kritérium, az áttekinthetőség kedvéért mégis ennek alapján vesszük sorra gyülekezeti könyvtáraink egyes csoportjait.

Minden egyes evangélikus gyülekezetben van bizonyos mennyiségü könyv, azonban némely gyülekezetben ezeket a minimális méretü könyvgyüjteményeket nem nevezhetjük könyvtárnak. Több, főként háborudulta Fejér és Nógrád megyei gyülekezetben kizárólag az evangélikus egyház legutóbbi évtizedének kiadványai találhatók meg. Ezek tehát valójában a lelkész napi felkészülésének segédeszközei; méretük, kezelési módjuk, főként pedig állományuk és funkciójuk alapján el kell e kis gyüjteményeket különiteni a szintén kisméretü, de más jellegü gyülekezeti könyvtárak csoportjától. A legtöbb kis- és közepes-méretü gyülekezeti könyvtár a 19. században keletkezett s nem egy esetben sikerült is a reformkori vagy valamivel későbbi könyvanyagát megőriznie. Jó érzékkel ide gyüjtötték az elődök a korábbi értékes nyomtatványokat is, a kis könyvtár aztán vonzotta a hagyatékokat, ajándékokat, melyek közt jelentős érték is akadt. Állományuk zöme 19. és 20. századbeli teológiai és áhitatossági irodalom. Mintegy 100-120 ilyen kisebb könyvtárban őriznek jelentősebb könyvanyagot, muzeális értékü darabokat vagy együtteseket 45 gyülekezeti könyvtárban, 22 helyen 16. századi vagy RMNY anyagot is. Elsősorban olyan gyülekezetek ezek, amelyek a 18. sz. végén "artikuláris helyek" voltak,

vagy ahol korábban nevezetes iskolák, algimnáziumok, különböző egyházi intézmények vagy testületek müködtek. Több esetben a ma esetleg nem nagy gyülekezet korának jelentős müvelődési vagy egyházi központja volt, mind földrajzi, mind szervezeti tekintetben. E kis és közepes nagyságu gyülekezeti könyvtárakban nagyon eltérő lehet a muzeális értékü könyvek száma s az egyéb könyvanyaghoz viszonyitott aránya. Esetleg csak egy-egy darabot őriznek, mint a régi alapitásu, kis gyülekezetek közül Csönge vagy Fancsal, vagy a 20. században keletkezett nagyvárosi gyülekezetek, mint Szeged vagy Budapest-Kelenföld. Más helyeken viszont nagyobb számu és szervesen összefüggő értékes állományrészlegek is vannak (pl. a neves evangélikus lelkészcsalád, a Perlakyak könyvei.) Muzeális értéket őriznek többek között: Békéscsaba, Kecskemét, Kőszeg, Kővágóörs, Sárszentlőrinc, Tét, Vadosfa, azaz nagyobb és kisebb települések, ismert és kevésbé ismert lelőhelyek. A távolabb álló számára talán meglepő a következő két adat: 16. századi nyomtatványt őriz Nagybörzsöny (6) és Nemeskér (16) gyülekezeti könyvtára is. A felsoroltak általában nem fejlődő gyüjtemények, a gyülekezet az éppen hogy megfelelő elhelyezést és a lelkész személyében őrizetet tud biztositani.

A nagyobb méretü gyülekezeti könyvtárak valamennyien egyben muzeális értékek lelőhelyei is; közéjük egyenlőségjelet tenni még az állományadatokat tekintve sem lehet. Kb. 2800-tól 8500 egységig változatos a méretük, másféle a keletkezésük, mai állományuk értékét is más-más jellemző vonásuk adja.

Minden tekintetben a soproni gyülekezeti könyvtár a legjelentősebb. Történetével, mai állományával részletesen nem foglalkozhatunk itt, azt csupán emlékeztetőül emlitem, hogy 25 ősnyomtatványt és 20 RMNY-t őriz. Ismert és legfontosabb lelőhelye a reformáció korának nyomtatványai, elsősorban Luther korai kiadásainak. A legnevezetesebb darabokat kiállitáson mutatják be a gyülekezeti könyvtár helyiségeiben, kérésre vezetést adnak, egyes példányokat szakfolyóiratokban ismertetett KARNER Károly ny. professzor. A kiemelkedő könyvtári értékek száma nagy, feldolgozásuk — célhitel támogatással — folyik. Azonban tudnunk kell, nemcsak az egyes muzeális értékü darabok, az egész együttes jelentős, még akkor is, ha az állomány egyes részei egy hajdani nagyobb gyüjtemény töredékei (az egykori evangélikus liceum teológiai könyvanyaga.) A könyvtár állománya 6000 egységre tehető. A gyülekezet különös gondot fordit reá, van — részmunkaidőben ugyan — gondos és képzett könyvtárosa. A tudományos kutatást általában egyaránt érdekli mindkét nagymultu soproni könyvtár: az evangélikus gyülekezeté is, a Berzsenyi Dániel gimnáziumé is, amely a régi liceumi könyvtár utóda. A két gyüjtemény egymást szervesen kiegésziti, az anyag kisebb, teológiai része az evangélikus gyülekezeti könyvtárban, a többi tudományághoz tartozó pedig a liceum jogutódja, a gimnázium könyvtárában tanulmányozható, kiemelkedően értékes és szakszerüen bemutatott kéziratos és tárgyi anyaggal együtt, ismert iskolatörténeti gyüjteményben. A két gyüjtemény jó együttmüködése a tudomány érdekét segiti elő.

A győri gyülekezeti könyvtár is gazdag: RMNY és általában 16. századi nyomtatványain kivül különleges értékei a magyar pietizmus nyomdatermékei. A pedagógiatörténet is értékes forrásokra találhat a könyvtárban. Állománya mintegy 8500 kötet, a gyülekezet egyik — e sorok irása idején sok más teendővel is megbizott — lelkésze gondozza nagy lelkiismeretességgel és hozzáértéssel. A munkakörülmények itt különösen nehezek.

A miskolci gyülekezeti könyvtár mintegy 8000 kötetet őriz, közte 18 hungarikumot 1800 előttről. Gazdag az antikva anyaguk, főképpen német területekről 107 mü. Jelentős segitséget adtak itt a presbiterek a kiemelkedő értékü könyvek leirásához. A nagy kiterjedésü gyülekezet teendői igen nagy mértékben veszik igénybe a két lelkészt, a könyvtárnak csupán őrizetét tudják ellátni.

A pápai gyülekezeti könyvtár nem nagy, mindössze 2800 kötetnyi, azonban a felmérés első adatai szerint is 21 RMNY, 13 antikva s más muzeális értékü könyvanyag van birtokában. Emlitésre méltók a protestáns teológiai disszertációkat tartalmazó gyüjtőkötetei. Gondot fordit a gyüjteményre az egyházmegye esperese, — rész-, jobban mondva töredékidőben gondozza évek óta a vanyolai evangélikus lelkész, jó szakismeretekkel.

A Budapest, Rákóczi-uti szlovák gyülekezet könyvtára ismét egészen más jellegü anyagával hivja fel magára figyelmünket. Eredetét ugyanis a 19. sz. elején a Deák téren egyidejüleg müködő három különböző nyelvü gyülekezet egyikére viszi vissza, tehát őrzi Kollár müködésének emlékeit levéltári anyagában is, a könyvgyüjteményben is. Állománya nagy százaléka a 19. századból való, de van 5 mü a 16. századból; mindenestől számontartják a szlovák kutatók is. A mintegy 8000 egységnyi gyüjteménynek azonban könyvtárosa nincs, minthogy a kislétszámu szlovák gyülekezetet magát is helyettesként gondozza egy nyugalmazott pesti evangélikus lelkész.

Az egyetlen nem gyülekezeti keretekben müködő evangélikus egyházi könyvtár az Evangélikus Országos Könyvtár. Állománya mintegy 110 000 könyvtári egység, — igen heterogén. Ez a jellege a könyvtár egészére ugy értendő, hogy a mai keretek közt több, részben ma is külön raktározott és külön katalogizált könyvtárat kezelünk, részben pedig abból, hogy egyik részének éppen heterogén jellege az alapvető tulajdonsága, T. i. mintegy 21 000 mü gyüjtőhelye ez a részleg, hagyatékokból, ajándékokból, megszünt intézmények könyvtártöredékeiből. Többségében teológiai jellegü, tekintélyes mennyiségü és keresett irodalmi-történelmi könyvanyag. Lényegében könyvmuzeum — eredeti berendezésével — az 1929-ben az evangélikus egyháznak ajándékozott Podmaniczky - Dégenfeld könyvtár. Egykori tulajdonosai Kiskartalon tudatos gyüjtőtevékenységet folytattak, a kb. 25 000 mü között megtalálhatók más családok könyvtárának töredékei is, nyoma van rendszeres külföldi hungarikum-vásárlásnak is. Muzeális értékü könyveink java része ennek a gyüjteménynek köszönhető. Ugyancsak külön kezeljük a Régi és ritka könyvek gyüjteményét (900 kötetben 1567 mü). Részben a Podmaniczky-könyvtár, részben más gyüjtések anyagából (pl. Kovács Sándor hajdani püspök Luther Könyvtár és Muzeum kezdeményezése) állitották fel majd két évtizede. Külön részlegnek tekinthető az Evangélikus Teológiai Akadémia régi és uj könyvtára. Az előbbi a soproni ev. teológiai főiskola, majd fakultás könyveit őrzi; az egykori kari könyvtár kb. 6000 kötetét s a szemináriumi (= tanszéki) könyvtárak több, mint 12 000 kötetét. Az uj könyvtár már Budapesten kelet-kezett; 1950 óta 6000-nél több külföldi, mintegy 4000 belföldi eredetü könyvanyagának és gazdag szakfolyóirat-gyüjteményével a protestáns lelkészképzés, továbbképzés, teológiai tudományos munka céljain tul sokféle más szakterület igényeit is kielégiti. A központi könyvtár munkafeladatait jelenleg egy teljes munkaidejü könyvtáros, egy részmunkaidős lelkész és egy kisegitő munkát végző teológiai akadémiai hallgató látja el.

A MUZEÁLIS ÉRTÉKŰ KÖNYVANYAG FELMÉRÉSE

A felmérő munkát – még gyüjteményi központ ki nem alakulván – az Evangélikus Országos Könyvtár kellett, hogy megszervezze és lebonyolitsa. Az erről szóló beszámoló tehát a központi könyvtár és a mai Evangélikus Gyüjteményi Tanács ismertetése között értelemszerüen helyezkedik el. Azt tartjuk lényegesnek, hogy – sok nehézség ellenére – van bizonyos áttekintésünk a gyülekezeti könyvtárak muzeális értékü anyagáról. Ez a tény nemcsak országos müvelődéspolitikai tekintetben jelent hasznot, segitség az evangélikus egyházi szerveknek is. (Hivatalátvétel-átadás vagy általában esperesi vizsgálat alkalmából a jelentések alapján tudható, milyen könyvtári értékeket kell számbavenni, szükség esetén mit kell elsősorban biztonságosan elhelyezni.) A munka – több napos előkészitő szakasz után – 1970 januárjában indult meg. Az emlitett nehézségek közt volt elsősorban a több helyen megnyilvánuló nehézkesség maga, itt-ott még némi bizalmatlanság is. A régi könyvanyag leirásánál, az értékek felismerésénél adódtak nyelvi nehézségek is. A lelkészek általában megértették, hogy a gyülekezetek tulajdonában levő könyvek egész nemzetünk kulturális értékei közé tartoznak, biztonságos kezelésük és gondos nyilvántartásuk az egyháznak is érdeke. Nehézséget jelentett bizonyos fokig, hogy ebben az időben még nem volt gyüjteményi szervezetünk. Az azonban nyilvánvaló volt, hogy annak kialakitása nem lehet előfeltétele a mielőbb elvégzendő felmérő munkának. Nem várhattunk az egyes gyülekezeti könyvtárak valamennyire szakszerü katalogizálására sem, mert a lelkészek nagyobb része – sokféle teendői közt – a könyvtári értékek számbavételével beláthatatlanul hosszu ideig nem készült volna el.

Módszerünk és a sorrend maga tehát eltért attól a gyakorlattól, melyet más egyházak követtek. Általában ugyanis helyesebb, ha elsősorban a nagyobb gyüjteményektől várjuk el az értékek felmérését, s csak azután foglalkozunk a kis könyvtárakkal. Ha könyvtáraink nem lennének gyülekezeti könyvtárak – s ha a nagyobb gyülekezeti könyvtárak is valamivel jobban rendelkeznének könyvtárosokkal – bizonyára más eljárást követtünk volna. Néhány további indok: 1. egyetlen gyülekezeti nagy könyvtár sem rendelkezik függetlenitett könyvtárossal, részmunkaidőssel is alig kettő. E nagy gyüjtemények anyagát a gyülekezeti lelkész rövid időn belül és megbizhatóan nem vizsgálhatta volna át, 2. a nagyobb gyüjtemények általában rendelkeznek bizonyos segédlettel, (leltár, könyvjegyzék, sőt több helyen korábbi állapotot tükröző, de használható nyomtatott könyvkatalógusok), Ezek a segédletek segitséget adnak a muzeális értékek folyamatos azonositásához, s majd az egész állomány ellenőrzéséhez is. Ezért az értékes anyag nyilvántartása a nagy gyüjteményekben lehetséges már a katalogizáló munka folyamán, sőt előtte is; 3. a gyülekezeti kis könyvtárak állományával – ésszerü időhatárok közt – a gyakorlatlanabb gyülekezeti lelkész is megbirkózhat, még akkor is, ha semmiféle segédlet nincs, 4. a gyülekezeti kis könyvtárak állománya általában nagyobb mértékben veszélyeztetett, oka lehet a segédletek hiánya, a gyülekezet periférikus fekvése, esetleges gyülekezet-összevonások vagy általában gyakori lelkészváltozások.

A gyüjteményi szervezet hiányát az egyház vezetősége és a munkatársak

sokféle módon igyekeztek pótolni. Az evangélikus egyház püspök-elnöke állandó figyelemmel kisérte a munkát, segitséget adott egyes fázisaiban püspöki körlevéllel, esperesi értekezleteken és más tárgyalásokon a feladatnak teret biztositva. A két egyházkerület püspöke közös körlevelében 1970 januárjában utasitás ment ki a gyülekezetekhez a felmérő munka elvégzésére. A körlevélhez csatolt terjedelmes melléklet részletesen leirta a muzeális értékü könyvek különböző tipusait. A mellékletek készitésénél jó hasznát vettük a Régi Magyarországi Nyomtatványok szerkesztősége tapasztalatainak. Elsősorban a muzeális értékek felől szándékoztunk adatszolgáltatást kérni, azonban + szinte mellékter mékként – tájékozódni igyekeztünk a gyülekezetek birtokában levő egyéb könyvanyagról is, a gyüjtemények elhelyezéséről, restaurálásra váró darabjaikról, a meglévő vagy hiányzó segédletekről stb. Kértünk a lelkészektől általános könyvtári jelentést, kértük a kiemelkedő könyvtári értékek bejelentését, hét kategóriára bontva, – végül pedig a muzeális értékü darabok egyedi leirását. A határidők az állomány méreteihez igazodtak, – a felmérő munka eredménye, a jelentések és a leirások 1970-ben és 1971 első felében érkeztek be, két nagy gyüjteményben a fe tárás később indult s ma is folyik. A felmérő munka segitésére jelent meg a lelkészi szaklapban a központi könyvtár vezetőjének hosszabb tájékoztató cikke (Lelkipásztor, 1970. évi 4. sz.), különböző értekezleteken és összejöveteleken volt szó a feladatokról, eredményekről és további tennivalókról. A jelentések összesitése 1971 juliusában készülhetett el, azóta is differenciálódik, s gazdagodásával ezután is számolhatunk. (Még a nagyjából pontos adatszolgáltatást nyujtó gyülekezetekben is akadhat feltárni való érték, hiszen az efajta munkában kevéssé gyakorlott felmérő nem bizonyos, hogy felismerte a kezében lévő s nehezebben azonositható mü valóságos értékét. Számolnunk kell a kevésbé pontos munkából adódó eltérésekkel is.) Végül pedig: továbbra is segitséget kell nyujtani az egyházi könyvtárak gondozásához, a lelkészek mellé megfelelő, tehát megbizható és szakértő külső munkatársakat kell toboroznunk. Az evangélikus egyházban az egyházi vezetés intézkedései, a központi könyvtár erőfeszitései és a gyülekezeti lelkészek java munkája helyettesitette a másutt meglevő könyvtárosi gárdát és a szervezetet. Éppen egy további nehézség (t. i. az egyházszervezeti illetéktelenség) elkerülésére szolgált az, hogy a jelentéseket az országos egyházi irodába kérhettük a gyülekezetektől. Ilyen módon kezdődött és folyt tulajdonképpen a gyüjteményi központra szabott munka "de facto", mielőtt "de iure" egyáltalán folyhatott volna, – s éppen a muzeális könyvtári értékek felmérésének megkezdésével, amely feladatnak hivatott gondozója mindenütt az egyházi gyüjteményi központ. Látni fogjuk, más munkaterületen is többé-kevésbé hasonló volt a helyzet. A felmérő-nyilvántartó munkával elfoglalva, minden energiát erre forditva nem tudtunk korábban a szervezeti keretek kialakitásával foglalkozni.

AZ EVANGÉLIKUS GYÜJTEMÉNYI TANÁCS

A későbbi gyüjteményi ágazatok vezetői, tehát az Evangélikus Országos Levéltár, az Evangélikus Országos Könyvtár és az egyházi müemlék- és muzeumügy vezetője 1972 folyamán rendszeres megbeszéléseket folytattak és tervezetet készitettek a munkakeretek minél megfelelőbb kialakitására. Tanulmányozták a testvéri református egyház gyüjteményi tanácsának közzétett ideiglenes szervezeti szabályzatát is, mérlegelve, miben érdemes s miben nem volna helyes követni, hiszen igen sok tekintetben mások a körülmények. Elkészitettük időközben — az evangélikus egyház más intézményeivel és osztályaival együtt — müködési szabályzatainkat, a levéltárét és a könyvtárét ugy alakitva ki, hogy ezek a központi intézmények a közelesen megalkotandó gyüjteményi szervezetben jól helyezkedhessenek el. A formális keretek hiánya a levéltári munkában sem volt akadálya annak, hogy bizonyos feladatokat az Evangélikus Országos Levéltár — a Levéltári Igazgatósággal egyetértésben — irányithasson és lebonyolithasson. A gyülekezetek levéltári anyagának felmérése is folyt, bár nem volt szerencsés, hogy a két felmérést egy időben, párhuzamosan kellett kérnünk. Ugyancsak megelőzte — s nemcsak a gyüjteményi keret, de a muzeumügy formábaöntését is, — az evangélikus egyház mütárgy-nyilvántartó és gondozó munkája is. A Muzeumi Főosztály kezdeményezésére korábban már megindult a gyülekezetek tulajdonában levő mütárgyak bejelentése és leirása. Az adatok kiegészitése, a nyilvántartás teljessé tétele azóta is rendszeresen folyik, minthogy a Teológiai Akadémia egyháztörténet tanára előbb megbizottként, majd a terület kinevezett gazdájaként ellátja a muzeumvezetői feladatot.

Mindhárom ágazati vezetőt segitik azok a lelkészek, akik eddigi munkájukkal már bebizonyitották hozzáértésüket és ügyszeretetüket — elsősorban a két egyházkerület területéről egy-egy lelkész, mint egyházkerületi gyüjteményügyi előadó.

A kialakuló és 1972. december 17-én országos presbitériumi határozattal létrehozott Evangélikus Gyüjteményi Tanács szervezetéről kell még néhány szóban tájékoztatást adnunk. Az emlitett határozat 1973. január 1-i érvénnyel megalkotta a Tanácsot, megnevezte vezetőjét (az egyház püspök-elnökét) és tagjait (az egyház vezetőit és a három gyüjteményi ágazat vezetőjét, valamint az emlitett egyházkerületi előadókat). Ugyanekkor mondta ki az Országos presbitérium azt is, hogy a Tanács ügyvezetői teendőivel felváltva egy-egy ágazati vezetőt biz meg, 3 éves időtartamra (1973-tól a központi könyvtár vezetőjét). A Tanács alakuló ülése elfogadta a 16 egyházmegye 1-1 gyüjteményi előadójára vonatkozó javaslatot. Ezek az előadók nem tagjai a Tanácsnak, tevékenységük kevésbé rendszeres, — alkalmanként egy-egy helyszini szemle, anyagszállitás stb. ügyében segitik az egyházkerületi előadók s az ágazati vezetők munkáját. Espereseket vagy külső szakértőket a Tanács esetenként meghivhat ülésére, ha a szükség kivánja. A gyüjteményi szervezet első esztendejében az egyházkerületi előadók elsősorban a muzeumi munkában vettek részt.

Evangélikus gyüjteményi munkánk főképpen abban tér el — méreteit tekintve most — más egyházakétól, hogy azoknál még kevésbé hivatali apparátus, ennek minden jó és kevésbé jó következményével. Igen jó, hogy most is, mint

korábban, a munka tartalmi kérdéseivel foglalkozunk, közvetlenül benne élve a gondokban és örömökben. A Tanács munkája – éppen az ágazati vezetők személyében – közvetlenül ráépült a három központi intézményre. Így a Tanács fel tudja használni a levéltár, a könyvtár és a muzeum vezetőinek áttekintési lehetőségeit, akár előző napi tapasztalatát a munkában, tehát reméljük, nem szakad el a valóságtól. Ezért jó megoldás a központi intézményekre ráépülés. Ám ezek az intézmények lényegében "egyszemélyes intézmények", ezért arra kell törekednünk, hogy a kialakított gyüjteményi szervezet ne jelentsen túlságosan nehezen viselhető terhet sem a Tanács vezetőjének, sem az ágazati vezetőknek.

KUTATÓSZOLGÁLAT

A gyülekezeti könyvtárak ritkán önálló, többnyire a gyülekezeti levéltárral közös helyiségben vannak elhelyezve. Ezek általában nem füthetők, a raktárak mellé nem csatlakozik kutatóhelyiség, felügyelet általában nem biztositható. A kis gyülekezeti könyvtárakat általában a lelkészi hivatali helyiségekben helyezték el, muzeális könyvanyag használatához itt sincsenek meg a biztonságot és nyugodt munkát jelentő körülmények. A gyülekezeti lelkésznek lehetnek gyakran házon kivüli elfoglaltságai, a kutatót pedig zavarhatják a hivatalt felkeresők. Ezért igyekszünk azt a gyakorlatot bevezetni, hogy a kutató kérésére a könyvet a központi könyvtárba hozatjuk, s itt használhatja. Ezt az utat nem követhetjük, ha nagyszámu könyvre vagy az egész állományra kiterjedő kutatásról van szó. A Tanács ügyintézője ilyenkor (a gyülekezeti lelkész, esetleg a kerületi előadó segitségével) igyekszik a gyülekezet hivatali helyiségeiben megfelelő kutatási körülmények megteremtését elősegiteni.

Ha nem muzeális értékü könyvről van szó, jól müködik a könyvtárközi kölcsönzés szolgálata. Ebben azonban csak a központi könyvtár tud részt venni, mert csak itt lehetett a könyvek központi katalógusába való bejelentést megvalósitani. A KKK alapján veszik igénybe az EOK állományát hazai és külföldi könyvtárak. Több esztendő könyvtárközi kölcsönzési kéréseit vizsgálva ugy látjuk, hogy külföldi modern anyagunkra elsősorban a magyar egyetemi és a kutatóintézeti könyvtáraknak van szükségük (egyháztörténet, himnológia, régészet, filozófia, pszichológia), – a 19. sz. vége és e század eleje magyar könyvtermését pedig megyei könyvtáraink s külföldi egyetemi és nemzeti könyvtárak kérik (magyar történeti, irodalomtörténeti forráskiadványok, irodalmi müvek). Egyes szakterületek kutatói használják folyóiratanyagunkat, elsősorban a Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa alapján. (Ez az osztály 1972 tavaszán nyilvántartást készitett idevágó periodikum-anyagunkról, – magunk nem jutottunk volna ahhoz, hogy a munkát elvégezzük.) Kölcsönző szolgálatunk nagyjából az intézeti könyvtárak gyakorlatának megfelelően müködik, a tudományos kutatókon kivül – indokolt esetben – egyetemi hallgatóknak is kölcsönzünk. Azt tapasztaljuk, hogy erre még a könyvtárakkal ellátott Budapesten is szükség van, főképp a kötelező olvasmányokat nehéz az egyetemi hallgatóknak

elegendő példányban megkapni. Állományunk épségét a kutatószolgálat kiterjesztése nem veszélyeztette, tapasztalataink jók. Állandó olvasóink egyébként az evangélikus és más egyházak – teológiai munkát is végző – lelkészei, a teológiai akadémia tanárai és hallgatói, más szakterületekről elsősorban történészek, zenetudósok, régészek, levéltárosok, pedagógia-történészek s a helytörténet munkásai.

Az egységes magyar könyvtárügy vállalkozásaiból – erőnkhöz képest – igyekszünk kivenni részünket. Ez legtöbbször nem megy könnyen, hiszen már az is maximális erőkifejtést igényel, hogy könyvtári szolgáltatásainkat, katalogizáló munkánkat a megfelelő – és megkívánható – szinten tartsuk. Olvasószolgálatunkban a jelenlegi havi 350-380 könyvtári egységnél nagyobb forgalmat nem volnánk képesek lebonyolitani. Önálló kiállitások megrendezésére sincs lehetőségünk, mivel erőinket a kevéssé látványos feldolgozó munka, az olvasószolgálat és az elkerülhetetlen adminisztrációs feladatok elvégzésére összpontositjuk. (Kisebb tematikus kiállitásokra természetesen sor kerül.) A közös nagy könyvkiállitásokra azonban készséggel adnak könyvtáraink egy-egy darabot, igy az "500 éves a magyar könyv" c. kiállitáson csak két, de jelentős dokumentum szerepel az evangélikus gyüjteményből. (Lackner Kristóf rézmetszetei a soproni gyülekezeti könyvtárból, a Mercurius Veridicus egyik 1710-ből való száma az Evangélikus Országos Könyvtárból.) Munkánkat szakfelügyeleti szervünk megértéssel veszi körül, mindig segiti, – elismerésüket a bizalom előlegezett jelének tekintjük. Megértésükre és segitségükre az evangélikus gyüjteményügynek, benne a könyvtáraknak továbbra is szükségük van. A reánk váró feladatok megoldására az evangélikus egyház vezetői és gyülekezetei komoly erőfeszitéseket tesznek. Mivel azonban ezeket feladatokat a magunk erejéből nem volnánk képesek ellátni, őszintén igényeljük a szakmai szervek segitségét. 1973-ban a feltáró munka és a könyvrestaurálás céljára bizonyos célhiteltámogatásban részesülhettek az evangélikus egyházi könyvtárak, – bizunk abban, hogy hasonló támogatásra a jövő esztendőkben is sor kerülhet.

Az evangélikus lelkészek könyvtári munkájának elvi alapjai megfogalmazásánál abból kell kiindulnunk, hogy tudvalevően a lelkészek munkaterületének csak egyik – és nem is nagyterjedelmü – sávja a gyülekezeti könyvtárakban végzett szolgálat. A lelkészek, mint a gyülekezeti könyvtárak kezelői, előtt világosnak kell lennie, hogy ez is népünk szolgálata. Alkalom tehát arra, hogy a lelkész nyilt lélekkel forduljon társadalmunk igénye, ez esetben könyvtári szolgáltatási igénye felé, s ne csak elvontan támogassa a jó törekvések érvényesülését, hanem ezekért hasznos cselekedetekkel tegyen is. Nem elképzelhetetlen az sem, hogy a megnyilvánuló igényeknek elébe is lehet menni, – vagy a kértnél egy mérfölddel tovább is lehet menni. A gyülekezeti könyvtár minden kezelőjének ugyanazt diktálja lelkiismereti kötelessége s a diakóniai teológia, amire a szakszervekkel való együttmüködés naponta előttünk levő példái is bátoritanak mindnyájunkat, akár levéltári- vagy muzeumügyről, akár könyvtárügyről legyen szó.

Az evangélikus egyház könyvtáraiban levő értékes könyvanyag bekapcsolása a magyar tudományos élet egészébe olyan szolgálat, melyért érdemes erőnket összeszedni mindnyájunknak.

Az agrárfelsőoktatási könyvtárak helyzete és fejlesztése

VÖRÖS Györgyné

Az élelmiszergazdaság hazánkban elért eredményei folyamatosan, de időszakosan is megkövetelik annak számbavételét, hogy az agrárértelmiség és szakember-társadalom milyen igényeket támaszt a hazai és a nemzetközi szakinformációval szemben, milyen a szakkönyvtári, információs igények és az ellátottság kapcsolata a felsőoktatás területén.

A mostani számvetéshez jó alkalmat teremtett az MSZMP tudománypolitikai irányelveinek, oktatáspolitikai határozatainak közzététele, az agrárfelsőoktatás szervezeti korszerüsitésére hozott elvi és gyakorlati intézkedések óta eltelt időszak könyvtárakat érintő eredményei. Az agrárfelsőoktatási könyvtárak helyzetének áttekintése — a fentieken kivül — lehetővé teszi annak megállapitását is, hogy hol tartanak a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia e területet érintő határozatainak megvalósitásában.

Mindezek alapján megállapithatjuk az előrehaladást, ennek hatékonyságát és a gátló körülményeket, illetőleg kialakithatjuk a könyvtárak fejlesztésének uj elgondolásait, irányait.

Az agrárfelsőoktatási könyvtáraknak *többirányu funkciójuk* van:

- a fenntartó intézmény oktató-kutató munkájának támogatásában *helyi*,
- a földrajzi hatósugarukban müködő szakkönyvtárakat, illetve a környékbeli termelőüzemeket illetően *regionális*,
- a közös egyetemi-főiskolai kari szervezetben *központi* feladatokat lát el a soproni, a kertészeti, a debreceni és a keszthelyi egyetemi könyvtár,
- a mezőgazdasági és erdészeti szakirodalmi kooperációs körben *országos* könyvtári feladatokat vállalt a gödöllői, a kertészeti és a soproni egyetemi könyvtár.

Ezek a funkciók magukban foglalják a szakirodalmi információs szolgáltatások minden területét, mégpedig konkréten:

- a szakirodalmi bázis rendelkezésre bocsátását (kölcsönzés, másolás)
- feldolgozását (rendszerezés és nyilvántartás),
- visszakeresését (a szakirodalmi tájékozódás legfontosabb és legnehebb lépése), valamint a szolgáltatások feltételeit megteremtő és biztositó
- beszerzését, tervszerü fejlesztését.

E többirányu feladatok maradéktalan megvalósitása nagy mértékben függ a könyvtárak személyi és tárgyi, anyagi feltételeinek javitásától, fejlesztésük gyorsitásától. Uj szerepükben való inditásuk, továbbá a helyzetük és szolgáltatásaik minőségi rendezése — a könyvtárak reális helyzetét figyelembevéve — az elkövetkező időszak feladatai közé tartozik.

Az agrárfelsőoktatási intézmények szervezeti korszerüsitése, e könyvtárak változó, több sajátos vonást tartalmazó, a müködési feltételekben eltérő szinvonalon álló tipusát hozta létre. Kialakultak az azonos drajzi helyen egy

és több karral müködő egyetemek könyvtárai (pl.: Agrártudományi Egyetem, Gödöllő), a kisebb-nagyobb földrajzi távolságon belül elhelyezkedő, több egyetemi, illetve főiskolai karral müködő egyetemek könyvtárai (pl.: Erdészeti és Faipari Egyetem, Sopron és a hozzátartozó Földmérési és Földrendezői Főiskolai kar, Székesfehérvár), a volt felsőfoku mezőgazdasági technikumok egy részének átszervezésével létrejött önálló főiskolák könyvtára (pl.: Mezőgazdasági Főiskola, Kaposvár), nem azonos földrajzi helyen található főiskolai karral müködő főiskola könyvtárai (pl.: Élelmiszeripari Főiskola, Szeged, illetve a hozzátartozó Állattenyésztési Kar, Hódmezővásárhely).

Jelenleg az agrárfelsőoktatási könyvtárak száma 20. Néhány a könyvtárak müködését jellemző adat: közel 1 millió könyvtári egységet számláló gyüjteménnyel rendelkeznek; állománygyarapitási keretük 7 millió Ft körül van; évi gyarapodásuk kb. 60 000 kötet. A könyvtári és dokumentációs munkakörben dolgozók száma: 105 fő.

A korábbi 7 agrárfelsőoktatási könyvtár sem képviselt azonos szintet az állomány nagysága, a dolgozók létszáma, a könyvtári feladatok mennyisége stb. szempontjából. Nyilvánvaló, hogy a fent vázolt szervezeti átalakulás és az ujabb könyvtárak bekapcsolódása tovább növelte az összetétel változatosságát.

Az agrárfelsőoktatási intézményeket jelenleg erőteljes fejlődés jellemzi. Megkezdték a sajátos szakmai profilok kialakitását, a képzési rendszer korszerüsitését, a tudományos tevékenység, szaktanácsadás fejlesztését stb. Mindezek természetes következményeként könyvtáraikkal szemben is (jogosan) egyre fokozódó követelményeket támasztanak. Az az általános összefüggés, amely egyfelől az oktatás és a kutatás, másfelől a szakirodalmi bázis és könyvtári szolgálat között minden időben szükségszerüen fennállt, a jelenlegi fejlődési szakaszban fokozottabb mértékben, a szakirodalom- és információellátással szemben — mind mennyiségi, mind minőségi értelemben — magasabb követelményeket támaszt.

Egyre több intézményben tapasztalható az a kedvező szemléletbeli változás is, amely a könyvtár fejlesztését az intézményi oktató-kutató munkával egyidőben, azzal párhuzamban kivánja megoldani. A könyvtár, illetve a könyvtári szolgáltatások iránt hirtelen megnőtt keresletet azonban jelenleg az agrárfelsőoktatási könyvtárak többsége — éppen fejlesztésük lassu és fokozatos üteme miatt — még nem tudja egyenletesen, differenciáltan és maradéktalanul kielégiteni. Még az egyetemi rangon müködő könyvtárak mindegyike sem rendelkezik (elsősorban a korábbi lemaradásból eredően) a szakirodalmi információs igények komplex kielégitéséhez szükséges, optimális személyi és anyagi feltételekkel. Ezek a hiányok most és elsősorban a közös egyetemi-főiskolai kari szervezetben éreztetik kedvezőtlen hatásukat, pl. késleltetik a könyvtárak egyszinre hozását.

Az agrárfelsőoktatási könyvtárak fejlesztésének lehetőségeit vizsgálva a célkitüzés világos: el kell érni, hogy a MÉM irányitása alatt egyesitett szakterületek szellemi "szolgáltató" intézményei arányosan fejlett és a szakirodalmi információs igényeket a kivánt szinvonalon kielégitő, valamint egymás között megfelelően koordinált szakkönyvtári, dokumentációs-információs bázissal rendelkezzenek.

Szükséges azonban a fenti cél megvalósitását akadályozó problémák feltárása is, illetve azon tényezők vizsgálata, amelyek a problémák okozói. Nevezetesen:

— A megjelenő dokumentumok mértani haladványként növekvő menynyisége és a rendszeres áremelkedés a gyarapitási keretek állandó emelését teszik szükségessé, erre azonban nem minden könyvtárnak van lehetősége. Napjainkban egyre inkább jelentkezik a periodikákon kivül (információs értékük növekedése miatt) az un. nem hagyományos dokumentumok meglétének igénye a könyvtárakban. Ezekhez pedig hozzájutni, illetve róluk előzetes információt szerezni egyáltalán nem könnyü.

— a 110/1972. MM. rendelet kialakitotta azoknak a könyvtáraknak a körét, amelyek gyüjtik, megőrzik és szolgáltatják az adott szakterület teljes magyar, illetve válogatva a külföldi anyagát. Ezzel együtt jött létre a szakterület gyüjtésében érdekelt hálózati, illetve hálózaton kivüli könyvtárak közötti együttmüködés. A gyüjtőköri munkamegosztásban országos feladatokat vállalt könyvtárak esetében még fokozottabban jelentkezik az állománygyarapitási keret növelésének, a tárolókapacitás bővitésének, reprográfiai berendezések beszerzésének kérdése.

— Mind a könyvtárak közötti együttmüködés, mind az egy intézményen belüli szakirodalmi igények gyors kielégitése miatt valamennyi agrárfelsőoktatási könyvtárban egyre sürgetőbb a munkavégzést könnyitő, illetve a szolgáltatások fejlesztését biztositó berendezések, felszerelések megléte. A korszerü mikrofilm felvevő és leolvasó berendezésekkel, gyorsmásoló- és sokszorositógépekkel meg lehet oldani az állomány tárolását (vagy bizonyos részeinek átadását), kiegészitését, gyors könyvtárközi kölcsönzését, használatbaadását, védelmét. Nem kell különösebben bizonygatni, milyen nagyot lépnénk előre, ha minden könyvtár rendelkezne ilyen berendezésekkel.

— Az alapvető problémák közé sorolhatók az egyes könyvtárak közötti egyenlőtlen fejlődés személyi és tárgyi vonatkozásai, az anyagi eszközök korlátozott volta, mint pl. az azonos feladatkörü könyvtárak eltérő létszámfejlesztése, a könyvtárosok szakmai összetételének aránytalansága, a hasonló munkakörben dolgozók anyagi elismerésének mértéke, a könyvtárvezetők besorolásának rendezetlensége.

A tárgyalt kérdéscsoportba tartozik és megoldásra vár a könyvtárak többségének jelenlegi nyomasztó helyhiánya (a kicsi tárolókapacitás, valamint az egy hallgatóra és tudományos dolgozóra jutó könyvtári alapterület). Tárolási gondok még azokban a könyvtárakban is előfordulnak, amelyekben az átépités, bővités a közelmultban fejeződött be.

Az agrárfelsőoktatási könyvtárak többirányu funkciójuk ellátása érdekében — mind hálózaton belül, mind hálózaton kivül — bekapcsolódtak a könyvtárak összefüggő, egymást kiegészitő, az országos szakirodalmi ellátást együttesen biztositó rendszerébe. A szakirodalmi bázis és a szolgáltatások biztositását azonban gátolja, hogy több intézményben még nem alakulhatott ki valóban élő, korszerü technikai felszereléssel ellátott központi könyvtár. A könyvtárak helyhiány miatt nem tudják átvenni a tanszékekről leadandó kiadványokat, és a tanszékekre kerülnek többnyire a kurrens kiadványok is, amelyeket azután nem hogy az országos, de még az intézményen belüli szakirodalmi ellátásba is nehéz bekapcsolni. Kedvező változást az hozhat, ha uj könyvtárak tervezésére kerül sor, illetve a nagyobb arányu bővitésnél fokozottabb gondot forditanak központi könyvtárak kialakitására, fejlesztésére, technikai korszerüsitésére.

— A tudományos tájékoztatás rendszerének fontos bázisai a helyi szakkönyvtárak. Helyzetüket és tevékenységüket ma és holnap elsődlegesen ez ha-

tározza meg. Ezért szükséges tisztázni a felsőoktatási könyvtárak információs tevékenységével kapcsolatos követelményeket, megváltozott szerepüket és feladataik végzését az intézményen belül és kissé általánosabban fogalmazva az egész tájékoztatási rendszeren belül.

A tudományos tevékenységben (tágabb értelemben ide sorolva a tudományos kutató, oktató és dokumentációs munkát is) könyvtárakra a jövőben még nagyobb tennivalók hárulnak. A tudományos fejlődés egyik legégetőbb kérdése már ma is az, hogy kialakuljon a tudományos információk tárolásának, értékelésének és hasznositásának hatékonyabb rendszere és tökéletesedjék a könyvtárak közvetitő, hid-szerepe. Az információs rendszer, ezen belül a szakirodalmi információs rendszer jó vagy kevésbé hatékony müködése jelentősen befolyásolja a tudomány hatékonyságát.

A fentiek alapján az agrárfelsőoktatási könyvtárak tevékenységét, fejlesztését meghatározó tennivalókat – ajánlás jelleggel, és korántsem a teljesség igényével – az alábbiakban lehet kijelölni:

– A könyvtárak tevékenységének, fejlesztési elképzeléseinek összhangban kell lenni az egész intézmény munkájával, fejlesztésével. Az intézmény rövidebb és hosszabb távu terveiben az oktató-munkát támogató könyvtári tájékoztatási tevékenységet is meg kell tervezni. A könyvtári tevékenység, a szolgáltatások korszerüsitése szolgálja a szaktudomány közvetlen termelőerővé válását.

– A könyvtárak eredményes müködéséhez szükséges személyi és tárgyi feltételek biztositásáról a fenntartó intézmény vezető testületének kell gondoskodni.

– Nagyobb gondot kell forditani a könyvtári-tájékoztató tevékenységben nélkülözhetetlen igényességgel, tájékozottsággal, felkészültséggel rendelkező, valamint a társadalmi tudat, az ideológiai folyamatok alakitásában tevékenyen résztvevő káderek számának emelésére, továbbképzésükre, utánpótlásuk biztositására. Törekedni kell olyan munkatársak alkalmazására, akik alkalmasak az intézmény profilja szerinti szakirodalom elemzésére, egy-egy téma vagy kutatási irány magas szinvonalu átteki ntésére és akik a kutatók megfelelő partnerei lehetnek.

– A főiskolai kari könyvtárak irányitásához, illetve szakmai munkájuk segitéséhez elsősorban a központi könyvtárak személyi, tárgyi és anyagi kapacitásának bővitése szükséges.

– A könyvtáraknak nagyobb gondot kell forditani az intézmény profilja szerinti szakterületek szakirodalmának folyamatos gyüjtésére, a dokumentumok feltárására, használatuk biztositására. Számolni kell azzal, hogy a gyüjtés, a feltárás és a használatba adás terén szakterületi és szakterületek közötti együttmüködés alakul ki.

– Az országos feladatkört vállalt könyvtárak folytatják a tudományterületükhöz kapcsolódó szakirodalom összehangolt gyüjtési, információszolgáltatási és tudományos munkálatait; érvényesitik az ésszerü feladatmegosztást, a célszerüséget és a kölcsönös előnyök biztositását, valamint szakterületük lehető teljes "lefedettségét".

– A könyvtárak nyomon követik a tájékoztató és könyvtári munka gépesitésével, technikai berendezések alkalmazásával, tézauruszok készitésével kapcsolatos modern eljárásokat, ezekre vonatkozó tanulmányokat készitenek, vizsgálatokat, kisérleteket folytatnak, mindezt az országos és a nemzetközi eredményekkel összhangban. (Ide sorolhatjuk a katalógus gépesitését és egyéb nyil-

vántartásokat, valamint az állománygyarapitás gépesitési módszereinek bevezetését is.)

— A kutatás és a fejlesztés szférájában dolgozók munkájának hatásfoka jelentős mértékben függ a megfelelő szervezettségtől és informáltságtól. Ez a társadalmi tevékenységi rendszer hatványozottabban igényli a könyvtári és tájékoztatási rendszer szolgáltatásainak fejlesztését (gyorsaság, mélység, folyamatosság, teljesség, differenciáltság, az igények maradéktalan kielégitése). A felsorolt követelmények vonatkoznak mind a rendelkezésre bocsátás, mind a visszakeresés folyamatára.

— A könyvtáraknak állományukat és szolgáltatási rendszerüket oktatási, tanulmányi és kutatási segédeszközzé kell alakitani. A rendelkezésre bocsátás hagyományos formáinak megtartása mellett (helybenolvasás, kölcsönzés), fokozatosan ki kell épiteni a szakirodalmi szolgáltatások korszerü formáit.

— A könyvtárak a belső tájékoztatási szervezet hatékonyságának megállapitása érdekében időszakonként felméréseket végeznek: az információigényekről, a szakirodalmi ellátottságáról, az állomány összetételéről, a tervszerü fejlesztés, az ellátottság és az igények közötti összefüggésekről, a szolgáltatások használhatóságáról, birálatáról, az olvasási és információszerzési szokásokról.

— A közoktatásunk továbbfejlődéséről közzétett KB-határozat szellemében a könyvtáraknak fokozottabban kell foglalkozni a hallgatók szervezett szakirodalom-oktatásának kialakitásával. " A szakmai ismeretek korszerü szinten tartására nevel, ha a hallgatót már tanulmányai idején rendszeresen készitik a kötelező tananyagot meghaladó szakmai müvelődésre, a magyar és idegen nyelvü szakirodalom rendszeres tanulmányozására. Ezt az érdeklődést már az I. évfolyamtól kezdve fel kell kelteni azáltal, hogy a vizsgákon — mértéktartóan — csupán a legujabb szakirodalomból elsajátitható ismeretanyag számonkérése is szerepel."(1) (Ez az idézet nemcsak a könyvtárak, hanem a fenntartó szervek ezzel kapcsolatos tennivalóit is rögziti.)

— Egyre nő a könyvtárak regionális szerepe a szükebb vagy tágabb környéken található üzemek, intézmények szakirodalmi információs ellátásában. A könyvtárak tehát szakirodalomellátási rendszerüket ugy fejlesszék tovább, hogy az a fenntartó intézményben oktatott tudományterületeken — az intézményi szükségletek elsődleges feladataként jelentkező kielégitése mellett — a tájegységben müködő egyéb intézmények, vállalatok szakemberei igényeinek a kielégitésében is segitséget jelentsen.

Ahhoz, hogy a könyvtárak biztositani tudják egyrészt állományuk egyidejü helybeni használatát, eredeti vagy másolatos formában való kölcsönzését, másrészt — a könyvtárközi együttmüködés keretében — más könyvtárak, intézmények kéréseinek teljesitését, megfelelő kapacitásu másolóberendezéssel, valamint korszerü hirközlési eszközökkel kell rendelkezzenek.

— A könyvtárak feladata, hogy a fenntartó intézmény, illetve a szakmai profilnak megfelelő szaktudományágak történetére vonatkozó kutatásokat végezzenek, tanulmányokat jelentessenek meg.

A hálózati központ feladata, hogy kidolgozza az adott időszakra vonatkozóan az agrárfelsőoktatási könyvtárak korszerüsitési és fejlesztési irányelveit és elősegitse — az illetékes szervekkel együttmüködésben — a célkitüzések végrehajtását.

1. Nevelési feladatok az élelmiszer- és fagazdasági felsőoktatási intézmények. Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium. Bp. 1973. 13 p.

2. Szakkönyvtári és információs igények és ellátottság az élelmiszer- és erdőgazdaság területén. (Tézisek.) = Mezőgazdasági Könyvtárosok Tájékoztatója. 1970. 3. sz. 11-13. p.

3. GÁL Andorné: A hálózatfejlesztési tevékenység az AGROINFORM-ban. = Könyvtári Figyelő, 1973. 3. sz. 296-305. p.

4. VÖRÖS Györgyné: Eredmények és problémák a mezőgazdasági és élelmiszeripari felsőoktatási könyvtárakban. = Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok Tájékoztatója, 1972. 1-2. sz. 8-17. p.

5. VÖRÖS Györgyné: Tájékoztató a mezőgazdasági és élelmiszeripari felsőoktatási intézmények könyvtárainak helyzetéről. = Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok Tájékoztatója, 1973. 2. sz. 1-13. p.

6. A felsőoktatási intézmények és kutatóintézetek együttműködése, az egyetemek és főiskolák tudományos kutatómunkája. Előterjesztés a MÉM Tudományos Tanácsa és Szakoktatási Tanácsa együttes ülésére. (Kézirat.) Bp. 1973. 34 p. 12. mell.

Külföldiek könyvtári ellátása üdülőhelyen

BEHRING Anikó

Az idegenforgalom, az utazás korunk egyik legsajátosabb, legáltalánosabb jelensége. Országunkban a főváros, a Duna-kanyar s a hegyvidéki üdülőhelyek mellett idegenforgalmi szempontból kétségtelenül a legnépszerűbb a Balaton. Statisztikai adatok tömegét lehetne felsorakoztatni, hogy évről-évre mennyit növekedett az itt pihenő kirándulók, üdülők száma. Ahhoz pedig, hogy megállapitsuk a balaton-parti települések óriási fejlődését, statisztika sem szükséges.

A megnövekedett idegenforgalom jelentős gazdasági, politikai, kulturális tényező, 1964 óta önálló népgazdasági ág. Az is természetes, hogy a növekvő idegenforgalom növekvő igényeket is jelent. Mig kezdetben a megfelelő közmüvesités és kommunális fejlesztés volt a legégetőbb probléma, ma már azon is gondolkodnunk kell, hogy a nyaralásnak, pihenésnek nemcsak a jó üzlet- és éttermi hálózat a feltétele, hanem a kikapcsolódás, a kulturált szórakozás lehetőségét is meg kell teremtenünk. Nem célom részletesen elemezni a Balaton-part kulturális ellátását; nyári és téli gondjai elég közismertek. Mindazoknak viszont, akik üdülőhelyi könyvtárban dolgoznak, speciális feladatuk, vagy inkább lehetőségük, hogy ehhez a kulturális ellátáshoz a saját lehetőségeikkel hozzájáruljanak. Kétségtelen, hogy a szabadidő eltöltésében minden-

kor nagy szerepe van a könyvnek, olvasásnak. Fokozottan érvényes ez a szabadság idején, amikor esetleg olyanok is könyvet vesznek a kezükbe, akik évközben nem érnek rá olvasni, vagy csak kevés idejük jut erre. A strandokon még 30 fokos hőségben is rengeteg ujságot, könyvet olvasó embert láthatunk, s elég egy 2-3 napos rossz idő, amikor az olvasásnak, mint időtöltésnek is megnő a szerepe.

A legkisebb könyvtárakat kivéve, a balaton-parti könyvtárak állománya mennyiségileg és minőségileg megfelel az idegenforgalom igényeinek is.

A helyi lakosok egy része nyáron leadja olvasójegyét, mert nem ér rá olvasni: nyaraltat, több a kerti munkája, stb. Több éves tapasztalatunk, hogy a nyári hónapokra kieső helyi olvasókat "pótolják" a nyaralóvendégek. 1966 óta kölcsönzünk könyvet üdülőknek letét ellenében (a könyv teljes ára), de tagsági dij nélkül is bárki igénybe veheti a folyóiratolvasót, ahol 89 lap között válogathat, helyben olvashatja a könyveket.

A magyar statisztikai zsebkönyv 1972-es adatai szerint a Balaton parton megfordult 676 090 vendégből 366 880 k ü l f ö l d i volt. A balatonalmádi tanács üdülőhelyi tájékoztatójából megtudjuk, hogy a 73-as üdülővendégek 45 %-a érkezett más országokból. Ezek az adatok figyelmeztetnek, hogy az "üdülővendégek ellátása" cimén ma már fele-fele arányban a külföldiek ellátását kell értenünk. A nagyobb könyvtáraktól jogosan elvárható, hogy i d e g e n n y e l v ü a n y a g g a l is rendelkezzenek.

A Balatonalmádi Községi Könyvtár 1968-ban a Megyei Könyvtártól letétbe kapott 60-80 könyvvel kezdte a külföldiek olvasási igényeinek kielégitését. Ettől kezdve a fejlődés érdekében minden évben vásároltunk idegennyelvü anyagot. Jelenleg 65 db angol, 30-30 francia és orosz, és 353 db német nyelvü könyv áll az érdeklődők rendelkezésére.

Az idegenek ellátása 1969 nyarától vált rendszeressé. Nagy gondot jelent e tevékenység propagálása. Bár évek óta szerepel a tervekben, de a községről nincs többnyelvü idegenforgalmi tájékoztató. A könyvtár elhelyezkedése azonban szerencsés, mert az Auróra szálló közvetlen szomszédja. A könyvtár nyitvatartási idejét a nyári szezonban német és orosz nyelven is kiirjuk. A magyar nyelvü könyvtári kalauzban propagáljuk ezt a lehetőséget, igy az elterjedt fizetővendég-szolgálat házigazdái is jó aktiváink. Ebben az évben tájékoztatónkba idegennyelvü betétlapot teszünk, s ezt a mozitól a fodrászig, a strandbelépőtől a fagyisig minden forgalmasabb helyen osztogatjuk. Annak ellenére, hogy a külföldieknek szóló propagandánk ilymódon elég véletlenszerü volt, elég szép forgalmat bonyolitottunk le az elmult nyarakon.

Tapasztalatunk szerint a n é m e t v e n d é g e k keresik fel leginkább a könyvtárat. Hogy viszonylag pontos adatokat közölhessek a német könyvek forgalmáról, a kölcsönzési kártyákon szereplő aláirásokat gyüjtöttem ki. Ezek szerint a 353 könyvet 1187 esetben kölcsönözték. Ugy gondolom, minden üdülőhelyi könyvtárban tapasztalták, hogy a nyári időszakban nagyon sok olvasó keres könnyü, krimi-jellegü könyveket. Ilyen szempontból érdekes képet nyujt a német olvasók érdeklődésének elemzése.

1187 kölcsönzés százalékos bontásban igy alakul:

magyar irodalom németül:	25,5 %
külföldi irodalom németül:	42,1 %
gyermek- és ifj. irod.:	18,2 %
krimi:	14,2 %
	100, %

A következő évek állománygyarapitásánál tehát figyelembe kell venni, hogy itt is szivesen olvassák saját irodalmukat, s az értékes külföldi irodalmat.

Angol és francia olvasónk eddig egyáltalán nem volt. (Bár itt megjegyezhetem, hogy egy angol könyvtáros-házaspár s egy ausztráliai könyvtárosnő nagy örömmel fedezte fel gyüjteményünket.)

Szovjet látogatóink egy szezonban voltak, kéthetenkénti turnusban érkeztek. Első alkalommal az idegenvezető kiséretében keresték fel a könyvtárat, majd rendszeresen jöttek egyénenként is kölcsönözni. Egy-egy csoport bucsuzáskor 5-6 plusz könyvvel érkezett, köszönetképpen gyarapitották saját könyveikkel állományunkat.

A könyvek mellett a folyóiratok jelentőségéről sem szabad megfeledkeznünk. S ha valaki megszokta, hogy kedvenc lapjait, folyóiratait megjelenéskor átböngéssze, szabadsága idején sem szivesen mond le erről. A már emlitett 89 féle folyóiratból 14 db idegennyelvü (ebből 7 db német). Külön statisztikát sajnos nem vezettünk azokról a külföldiekről, akik "csak" folyóiratolvasásra tértek be. A nagy érdeklődés bizonyságául mindössze salátává olvasott Hobby, Merian és egyéb lapjaink szolgálnak.

Összegezve: tapasztalatunk szerint nagyon fontos lenne, hogy minden nagyobb üdülőhely könyvtárában valamilyen formában helyet kapjon a külföldi nyaralók ellátása is. Megfelelő anyagi alap hiányában kezdetben a megyei könyvtártól átvett letéti anyag is jó megoldás, sőt tudomásom szerint a Gorkij Könyvtár is szivesen ad letétbe könyveket. Feltehetően még sok évig hiányolni fogjuk a folyóiratolvasás szempontjából legideálisabb libresszókat, de ugy érzem: a legtöbb könyvtár meg tudná oldani, hogy csak a nyári időszakra rendeljen meg néhány külföldi lapot. S ha minden üdülőhelyen elszántan keresik a megoldást a fenti kérdésekre, akkor néhány év mulva talán az lesz az egyik legnagyobb hiányosság, hogy a könyvtárosoknak "csak" alap- vagy középfoku nyelvtudása van.

Az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel felé

Az IFLA 39., Grenoble-ban tartott konferenciájáról

A beszámolót (Vers un Contrôle Bibliographique Universel. = Le bulletin du livre, 1973. 227. sz. 15-20. p.) Szigethy Jolán tömöritette. Az ismertetést kiegészitettük a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Tájékoztatójának 1973. évi 10. számából.

A világ könyvárosai sohasem voltak még annyira meggyőződve az egyetemes könyvtermelésre vonatkozó valamennyi adat begyüjtése és feldolgozása terén általuk betöltött szerep fontosságáról, mint ma. De nem is törekedtek még soha ilyen elszántan arra, hogy összefogva, közös erőfeszitéssel találják meg céljuk elérésének módját. Legalábbis ezt a benyomást keltették az IFLA Grenoble-banmegrendezett 39. konferenciáján 1973. szeptember 23. és 31. között.

A konferencia nagyszámu munkaülésén 75 ország képviseltette magát, összesen több mint 850 szakemberrel, hogy megvitassák a legkülönbözőbb problémákat: a könyvtári kutatás elméleti kérdéseitől a könyvtárosképző iskolákig, a kórházi könyvtáraktól az intézeti könyvtárakig a szabványositástól a gépesitésig, a kiadványcserétől a szerzői jogig... (A konferencia dokumentumait később ki fogja adni a müncheni Dokumention Verlag.) A központi, minden résztvevő figyelmébe ajánlott téma azonban az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (EBSz) problematikája volt.

Az IFLA elnöke, Herman Liebaers, miután megnyitó beszédében emlékeztette a könyvtárosokat a Nemzetközi Könyvévre, a következőképpen határozta meg az IFLA s egyben az EBSz célját: "Az IFLA legfontosabb feladata, hogy mindenütt és gyorsan, nemzetközileg elfogadható formában hozzáférhetővé tegye minden ország valamennyi kiadványának alapvető bibliográfiai adatait." Majd hozzáfüzte: "Az egyes országok gyakorlatában az EBSz megvalósitásának előfeltétele, hogy az adatgyüjtés valamennyi eszköze rendelkezésre álljon, minden uj kiadvány, attól a perctől kezdve, hogy megjelenik, regisztrálható legyen (akár kötelespéldány, akár önkéntes letét alapján), ne hiányozzék semmi, ami a bibliográfiai leiráshoz szükséges, más szóval, müködjék olyan nemzeti biliográfiai központ, amelynek a következő feladatokat kell ellátnia:

- formai bibliográfiai leirást készitenie minden az országban megjelenő uj kiadványról;

— ezeket a leírásokat felhasználni rendszeresen megjelenő bibliográfia szerkesztésére;
— a leírásokat szabványositott külalakban terjeszteni (cédulák, mágnesszalagok, vagy egyéb elfogadható változatok);
— átvenni és az országban terjeszteni más nemzeti bibliográfiai központok hasonló leirásait;
— ha a körülmények lehetővé teszik, retrospektiv nemzeti bibliográfiát készíteni.

NEMZETKÖZI SZABVÁNYOKAT!

Nemzetközi sikon a nemzeti bibliográfiai központoknak egységes szervezetbe való beilleszkedése attól függ, hogy elismerik-e és egyetemlegesen elfogadják-e a két alábbi feltételt:

a) legyen minden nemzeti bibliográfiai központ olyan szervezet, amely felelős a saját országa kiadványairól készitett bibliográfiai leirás irányadó voltáért;

b) nemzetközi szabványok alkalmazandók a bibliográfiai leirás tartalmára (a felveendő adatok, ezek sorrendje, megkülönböztetésüknek, valamint funkcióik megkülönböztetésének módja) és külső formájára (szabványositott katalóguscédulák), illetőleg ezek elfogadható változataira.

Az EBSz végső célja azonban, ahogy Mme Suzanne Honoré, a Bibliothèque National főosztályvezetője, egyik figyelemre méltó cikkében megállapitotta, korántsem az, hogy pontos statisztikai adatokat szolgáltasson a könyvtárosoknak és dokumentalistáknak a világ könyvterméséről, hanem, hogy lehetővé tegye számukra a számbavett könyvek és folyóiratok megszerzését akár csere vagy vétel, akár kölcsönzés vagy reprodukálás utján. Ezért öt lényeges követelményt kell állandóan szem előtt tartanunk.

"A bibliográfiai leirás adatai — még ha terjedelmesebb leirásról van is szó — sok esetben nem elegendők a dokumentumok jó szelekciójához. Ez a szelekció a legkülönbözőbb alapon történik: néha elég a szerző neve; a cim (különösen tudományos kiadványoknál) ugyancsak meghatározó lehet; a könyvtárosnak a kiadó is sokat mond; a terjedelem gyakran utbaigazit. Ezek az adatok a könyvtáros rendelkezésére állnak. De ha nem elegendők? Ilyenkor ismernie kell a mü tartalmát, amelyre vonatkozólag vagy az osztályozási jelzet, vagy a tárgyszó, vagy a kettő együtt adja meg a felvilágositást. . "

"Tételezzük fel azonban, hogy bár a bibliográfiai leirások tartalmazzák mind a szakrendszeri jelzetet, mind pedig — általánosan ismert nyelven — a tárgyszavakat, mégsem nyujtanak lehetőséget a jó válogatáshoz, mert ehhez a mü célját és olvasóinak feltételezett értelmi szinvonalát kifejező mutatóra is szükség volna. Pl. egy, a gombákról szóló könyv lehet az ifjuság szá-

mára készült ismeretterjesztő mü, vagy a gombaszedők részére összeállitott tájékoztatás, de lehet magas szinvonalu tudományos értekezés is. Ha arra — nyilvánvaló okokból — nincs lehetőség, hogy értékjelzést iktassunk be a bibliográfiai leirásba (ami egyébként tulságosan késleltetné is annak megjelenését), arra volna mód, hogy nemzetközi sikon megegyezésre jussunk olyan kódolás alkalmazásában, amely kifejezi egyrészt a mü célját (pl. szórakoztatás, tájékoztatás, tanitás), másrészt az olvasók feltételezett müveltségi szinvonalát (általános iskolai, középiskolai, főiskolai, kutatói szint)."

MEG KELL GYORSITANI A BIBLIOGRÁFIÁK MEGJELENÉSÉT

"Beszerzendő mü tekintetében — mondja továbbá Madame Honoré — a legfontosabb ajánlás a bibliográfia megjelenésének gyorsaságára vonatkozik. Minden megjelent dokumentumról két héten belül hirt kell adni: minden, a bibliográfiai adatok cseréjét szolgáló bibliográfiának gyakori megjelenésünek kell lennie. Gyorsaság és tökéletesség azonban ritkán járnak együtt: a "festina lente" mondás semmit sem veszitett aktualitásából. Szerintem két hét várakozási idő megengedett lehet. Ha azonban valamely kért információ késik, hiányos bibliográfiai leirást kell adni azzal, hogy ezt később teljes és javitott leirás fogja kiegésziteni. Ilyen kiegészités, ill. helyesbités helyt kaphat a nemzeti bibliográfia évi kumulativ kötetében, vagy mágnesszalag-csere esetében utólagos szalagküldésnél. Az ISBN módot nyujt a hiányos leirás pontossal való helyettesitésére."

A KÖTELESPÉLDÁNY MINT A BIBLIOGRÁFIA ALAPJA

Az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel megvalósitásának lehetősége természetesen minden országban a nemzeti bibliográfiáktól függ. Mlle Marcelle Beaudiquez összehasonlitó vizsgálatot végzett 12 nemzeti bibliográfiával és megállapitotta, hogy bármilyen értékesek is a kere skedelmi szervek által készitett nemzeti bibliográfiák (pl. a Wilson és Bowker-féle az Egyesült Államokban, vagy a Brinkman Hollandiában), csak azt kivánhatjuk, hogy minden országban létesüljön nemzeti könyvtárszerü hivatalos szerv, amely egyedül viseli a felelősséget az összes kiadványok számbavételéért.

"Ez a központi szerv csak akkor töltheti be jól gyüjtő szerepét, ha állandó kapcsolatot tart fenn a Kötelespéldányletéttel... Akár az állam szabályozza a kötelespéldányszolgáltatást, akár egyszerü megállapodás eredménye az a ki-

adókkal, mindenképpen kivánatos, hogy a kiadványok maximumára vonatkozzék. Ez azt jelenti, hogy a kereskedelmi forgalom nyomában kell haladnia és valamennyi gondolatközlő eszközt magába kell foglalnia (könyvek, térképek, plakátok, mikrokiadványok) ... Kiterjedhet egyéb kiadványokra is. A kötelespéldányszolgáltatás hivatalos szabályozása hiányában ezek a kiadványok egyhamar eltünnek, pedig megőrzésük a politikai, történelmi és szociológiai kutatások érdekében elsőrendü feladat volna (pl. a politikai röpiratok, a nagy áruházak árjegyzékei esetében stb.). Ezért a kötelespéldányszolgáltatásnak nemcsak a kiadókra kell vonatkoznia, hanem a nyomdákra is."

"A nemzeti bibliográfiák tartalmi körének meghatározásánál a legtöbb országban a földrajzi szempont a döntő. Mindamellett a földrajzi alapnak a nyelvi jelleggel való kiegészitésére is észlelhetők törekvések... Egyes nemzeti bibliográfiák nemcsak a saját területükön megjelenő kiadványokat veszik számba, hanem honfitársaiknak külföldön publikált müveit, valamint az országukra vonatkozó idegenben napvilágot látó dokumentumokat is. Példa erre Svájc, Belgium, Kanada, Izrael, Ausztrália, Lengyelország, Délafrika, Madagaszkár..."

"A nemzeti bibliográfiák jelentékeny része hetenkint jelenik meg. Ez a periodicitás azonban csekély jelentőségüvé válik, ha figyelembe vesszük a könyvnek a könyvpiacon való megjelenése és cimleirásának a nemzeti bibliográfiában való közlése között eltelt időt. Ez utóbbi pedig két tényezőtől függ: 1. milyen mértékben tartják be a kiadók és nyomdák a példánybeszolgáltatási határidőt, 2. mennyi időt vesz igénybe a mü feldolgozása az erre kijelölt hivatalos szervezetben. A könyvtárosok közvetlen beavatkozására csak a második fázisnál van lehetőség. A gépesitès szerepe itt felbecsülhetetlen. A Bibliothéque National tapasztalatai szerint gépesitéssel a könyv feldolgozása tiz nap alatt elkészül."

"A bibliográfia egyes füzetei cimleirásának tartalmi kérdésében is az ISBD nemzetközi szabványai ajánlhatók irányadóként, valamint az ISBN feltüntetése. Csak igy érhető el, hogy a kurrens nemzeti bibliográfiák a müvet nemzetközi sikon azonositsák, s ezáltal a nemzetközi bibliográfiai számbavételt lehetővé tegyék."

MUTATÓT MINDEN MEGKÖZELITÉSHEZ!

"A csak téma szerinti megközelitést elősegitő szisztematikus osztályozást ki kell egészitenie olyan mutatórendszernek, amely megsokszorozza a megközelitési lehetőségeket és előmozditja a mü könnyebb megtekintését. Az alábbi megoldással érhetünk célt:

- az egyes füzetek mutatói: a) szerzői és testületi szerzői mutató, b) cimmutató mind a szerzős, mind az anonym müvekről;
- havi mutató (a gépesitett francia nemzeti bibliográfia (Bibliographie de la France) havi összesitésben fogja közreadni a heti számok szerzői és cimmutatóit);

– negyedévi vagy félévi mutató.

Az évi index egyedül nem elegendő, mert összeállításához minden számot meg kell őrizni és kézbevenni. Ennek a mutatónak az év lezárása utáni azonnali megjelentetése viszont szerencsésen előrejelzi a készülő, könyebben kezelhető, kumulativ kötetet, amely magába foglalja a heti füzetek teljes anyagát (és amelynek legkésőbb hat hónap leforgása alatt meg kell jelennie.).

AKADÁLYOK AZ EBSZ ELŐTT

Az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel megvalósulásának első feltétele maga a nemzeti bibliográfia. Ez pedig igen sok országban még ma is hiányzik. A bibliográfiai kutatás egyéb területein a haladás élén járó Egyesült Államok is ezek közé tartozik. Bár az 1800-ban alapitott Kongresszusi Könyvtár hatalmas fejlődést ért el (több mint 4000 személyt foglalkoztat s alkalmazottai közül többen állandóan külföldön tartózkodnak mint könyvbeszerzők), s voltaképpen nemzeti könyvtárrá is vált, állománya korántsem öleli fel az egész amerikai könyvtermést. Az 1956 óta megjelenő National Union Catalog sem tekinthető valódi nemzeti bibliográfiának.

"Könyvtermelésünk – irja egyik cikkében S. Summer Spalding – három kategóriára oszlik: kereskedelmi kiadványok, hivatalos kiadványok és a különböző intézetek, egyesületek, vállalatok kiadványai. Ami a kereskedelmi kiadványokat illeti, ezek tekintetében a Kongresszusi Könyvtár a kiadói kötelespéldányokra támaszkodik, a klinikai-orvosi és gyakorlati mezőgazdasági művek kivételével (amelyek számbavétele az Országos Orvostudományi Könyvtár, illetve az Országos Mezőgazdasági Könyvtár feladata). Nem regisztrálja továbbá a Kongresszusi Könyvtár az egyetemi szinvonal alatt maradó és a kutatás szempontjából érdektelen kiadványokat sem."

"A hivatalos kiadványok számbavétele nehéz probléma elé állitja a könyvtárakat a kormányzati szervek bonyolultsága és szüntelen változó jellege miatt a szövetségi, állami vagy lokális szint szerint. Az intézetek, egyesületek és vállalatok kiadványait illetően a Könyvtár igyekszik beszerezni az ezen szervek által kiadott lapokat, a müszakiak kivételével."

Jóllehet az amerikai könyvkiadás adatgyüjtése még nem kielégitő, a feladatok feldolgozása azonban modern és mintaként szolgálhat az EBSz-hez.

"Bizonyos mennyiségü anyagnak egyetlen könyvtár által való összegyüjtése és feldolgozása azonban még nem elegendő az EBSz-hez. Szükséges, hogy miután egy meghatározott anyagegység számbavétele megtörtént, ezek adatait mindazok számára könnyen hozzáférhetővé tegyük, akik ebben érdekeltek. Az adatok főhordozója a National Union Catalog, amelyhez két kiegészitő katalógus csatlakozik más tartalommal: zenemüvek, könyvek a zenéről, egyéb hangfelvételek, filmek, s a vetités más fajtái..."

"A bibliográfiai adatok terjesztésének legujabb szakasza 1969-ben kez-

dődött, amikor megindult az angol nyelvü monográfiák géppel olvasható bibliográfiai adatainak hetenkénti továbbitása a MARC-szolgálat előfizetői részére. Azóta ez a szolgálat kiterjedt a filmek katalógusára (1972), a latin betüs sorozatokra (1973), a térképekre (1973) és az 1972 után megjelent francia nyelvü monográfiákra is. Hogy ki fog-e terjedni más nyelvekre is, az attól függ, hogy az Egyesült Államok Kongresszusa engedélyez-e erre a célra költségvetési pótkeretet. A különféle katalógusok és elektronikus adatszolgáltatások (MARC) együtt alkotják az Amerikai Nemzeti Bibliográfiát."

A könyv történetében oly fontos szerepet játszó Hollandiának sincs nemzeti bibliográfiája. A Brinkman kumulativ katalógus igen kiváló, de kereskedelmi kiadó által szerkesztett, s nem teljességre törekvő kézikönyv, ami viszont annak is tulajdonitható, hogy Hollandiában nincs kötelespéldányrendszer.

"Nincs kötelespéldány, nincs nemzeti bibliográfia, nincs lehetőség központi katalógus felállitására. Ez a következtetés mégis tulzás talán, mondta jelentésében Van Wesemael. De kétségtelen, hogy az EBSz alapjául szolgáló jó nemzeti bibliográfia hiányzik Hollandiában. Szerencsére, a holland felelős szervek megértették, hogy elérkezett az idő a helyzet megváltoztatására. Egy, a Nevelés- és Tudományügyi Minisztérium által 1970-ben létesitett bizottság már foglalkozott a kötelespéldányrendszer bevezetésének kérdésével."

A bibliográfiai feldolgozás terén élvonalban haladó Szovjetunió — ahol az elért nagy eredmények főleg annak köszönhetők, hogy a könyvkiadás állami feladat — más természetü nehézségekkel kénytelen szembenézni: a nyelvek különbözőségével.

"A Szovjetunióban — emlékeztet N. M. Szikorszkij — több mint száz nemzetiség és népfaj van; a könyvek 89 nyelven jelennek meg, s ebből 43 olyan nemzetiség nyelve, amelynek a Forradalom előtt ábécéje sem volt. A szovjet irodalomnak ez a soknemzetiségü volta hatást gyakorol az állami bibliográfiai szervezetek müködésére is."

"Évente 15 000 könyv és brosura jelenik meg a nemzetiségek és népfajok nyelvén, összesen közel negyedmillió példányban, ezenkivül mintegy ezer folyóirat kb. 560 millió példányban. A több mint kétezer ujság évi példányszáma 6 600 000. Semmiféle korlátozás nincs nyelvi vagy nemzetiségi alapon: számbaveszik minden nemzetiség összes kiadványát, még a legkisebbekét is, bármilyen nyelven irták is."

"A bibliográfiai leirás nyelvének azonban egységesnek kell lennie. Az állami bibliográfiai szervezetekben készülő leirások nyelvei — folytatja Szikorszkij — az orosz és az eredeti nemzetiségi nyelv. Az állami szinvonalu nemzeti bibliográfiák leirásai orosz nyelven készülnek. Az egyes köztársaságok bibliográfiáinak leirásai az eredeti nemzetiségi nyelven és orosz forditásban szerepelnek. A szerző nevét cirillbetüs átirásban is feltüntetik. Ha a müvet nem orosz, de nem is latin betükkel nyomták, a köztársaság eredeti nemzetiségének betüivel végzik el az átirást."

"A Szovjetunió állami bibliográfiájának és nagykönyvtárainak dolgozói s a szövetségi köztársaságok nyelvi és irodalmi intézeteinek szakemberei jelenleg közös erőfeszitéseket tesznek, hogy a nemzeti szerzők neveinek átirását egységesitsék."

Az EBSz megszervezése azonban természetesen a fejlődő országokban ütközik legtöbb akadályba. Egy, 25 ilyen ország képviselőiből alakult, kerekasztal-konferencián kitünt, hogy szinte valamennyi nélkülözhetetlen kellék hiányzik náluk. A könyvkiadás ezekben az országokban ugyszólván sehol sem

müködik szervezetten, s csak elvétve akad néhány kiadó, nyomda, vagy ezek funkcióit is ellátó tudományos intézmény.

Nem csoda tehát, ha a statisztikák erősen hiányosak és az ISBN bevezetésére sem gondolnak. Mindazonáltal majdnem mindenütt müködik a kötelespéldányszolgáltatás, és kezdeményezések történtek többé-kevésbé teljes nemzeti bibliográfiák kibocsátására.

A felvázolt helyzet ellenére, Mme Liguer-Laubhonet, az Elefántcsontpart könyvtárosa ugy vélekedik, hoy az EBSz és az adatfeldolgozás gépesitése, amellyel együttjár, nem kerülhetik el a fejlődő országok felelős könyvtárosainak figyelmét sem.

"Ha tekintetbe vesszük, hogy a fejlett országok elsősorban dokumentációjuk bámulatos szervezettségének köszönhetik fejlettségüket, ha elfogadjuk, hogy lemaradásunk, tapogatózásunk és a tervezésben elkövetett hibáink, azaz pazarlásunk oka az, hogy nem kapunk kellő tájékoztatást a világban főleg a gazdasági élet és a tudomány területén folyó kutatásokról s a leszürt eredményekről, továbbá ha nem feledjük, hogy az országainkról szóló kiadványoknak 90 %-a külföldön jelenik meg még akkor is, ha szerzőjük honfitársunk, ezen kiadványok felkutatására és megszerzésére azonban semmi lehetőségünk sincs, be kell látnunk, hogy a lehető leggyorsabban birtokába kell jutnunk azoknak az eszközöknek, amelyekkel a szükséges dokumentumokat elérhetjük. Ennek érdekében tájékoztatási szolgálatunkat ugy kell megszerveznünk, hogy gyorsan és pontosan kapjuk meg a bennünket érdeklő kiadványok adatait és azokat a legrövidebb időn belül a közönség rendelkezésére bocsáthassuk. Ehhez segit hozzá az EBSz."

x x x

"Csaknem valamennyi szekció és bizottság tartott egy-két ülést és külön említést érdemel az Állandó Tanácsadó Bizottságok (Standing Advisory Commitee – SAC) rohamosan növekvő szerepe.

Ezek a bizottságok tulajdonképpen az egyes szekciók és bizottságok állandó jellegü vezetőségét képezik. A szekciók, bizottságok és SAC-ek összesen több mint 70 ülést bonyolitottak le. A szekciók és bizottságok tárgyalási alapját az előre elkészitett és sokszorositott formában közzétett előadások és tájékoztató jellegü anyagok képezték, a számuk lényegében azonos volt a tavalyi, budapesti kongresszuson benyujtott anyagokéval (128 sokszorositvány.)"

"A magyar delegáció tagjai, felosztva egymás között a "terepet" valamennyi szekció és bizottság munkájában részt vettek."

"Fájdalommal nélkülöztük dr. Gombocz Istvánt, aki hosszu évekig nemcsak a magyar delegációban, hanem több IFLA szekcióban és bizottságban fejtett ki jelentős tevékenységet. A Nemzetközi Kiadványcsere Bizottság (amelynek titkára, majd elnöke volt) ülésén külön napirendi pontban emlékezett meg róla. Ismertették azt is, hogy dr. Gombocz István tiszteletére a kenti egyetem (USA) könyvtártudományi fakultása ösztöndijat alapitott... H. Libaers a záróülésen ugyancsak meleg szavakkal emlékezett meg dr. Gombocz Istvánról, a résztvevők pedig néma felállással tisztelegtek emlékének."

A magyar delegáció tagjai voltak: Borsa Gedeon, Jablonkay András, Kovács Dezső, Kovács Ilona, Papp István, Sebestyén Géza, Székely Sándor, Vajda Erik, Vályi Gábor.

A Firenzei Nemzeti Könyvtár restaurálási rendszere

B. KOZOCSA Ildikó – KASTALY Beatrix

A cikkirók egyike – B. Kozocsa Ildikó – 1966. október-novemberében tanulmányuton Rómában tartózkodott, és éppen Firenzébe készült, a Nemzeti Könyvtárba, de a november 4-i árviz hirére tervéről le kellett mondania. Kastaly Beatrix 1961-ben tett tanulmányutja során már a kialakult és müködő restaurálási rendszerrel ismerkedhetett meg. Cikkük részben a személyes tapasztalat, részben a Restauráló Központ által kiadott tájékoztató (The Restoration System of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze) alapján készült.

A Firenzei Nemzeti Könyvtár (BNCF) alapját értékes XVII. és XVIII. századi magángyüjtemények képezik; 1747-ben nyilt meg az első nyilvános könyvtár. A mai állomány legértékesebb darabjai a Magliabechiana és a Palatina gyüjteményekből származnak, amelyek számos keleti kéziratot, XVI. századi görög és latin kódexet, XV. és XVI. századi ritkaságot, természettudományos és szépirodalmi müveket, valamint nagyformátumu, illusztrált müvészeti és tudományos munkákat tartalmaztak. A XVIII. század végén ez volt Itália legnagyobb könyvtára, akkor kapta a Nemzeti Könyvtár elnevezést is.

A régi gyüjteményekbe tartozó kötetek mindegyike magán viseli történetének bélyegeit (dedikációk, ex-librisek, feljegyzések, a füzés és a kötés módja stb.), igy ezek a könyvek pótolhatatlanok, és károsodásuk esetén nem elég, ha csak az olvashatóságot állitják helyre. Helyes restaurálásuk feltétele, hogy a köteteket egyedileg kezeljék, a szerkezeti különbségeket és a dokumentumértéket jelentő sajátosságokat megőrizzék.

Az 1966. november 4-i árviz idején a BNCF legértékesebb gyüjteményei a különböző emeleteken lévő raktárhelyiségekben voltak elhelyezve. A viz a földszintet érte el, ahol a magasabb polcokig nem ért fel, de az alacsonyabbakon és az alagsori raktárakban mindent elboritott. Itt a Magliabechi-hagyaték (amelyet 1714-ben adományozott Antonio Magliabechi "Firenze szegényeinek") köteteit – a kéziratok és ősnyomtatványok kivételével – és a Magliabechiana-Palatina nagyformátumu darabjait őrizték. A viz nem fokozatosan emelkedett, hanem nagy erővel tört be, lesöpörve a köteteket a polcokról. A viz visszahuzódása után alig lehetett megkülönböztetni az iszaptól a könyveket.

A mentés, tisztitás, száritás munkálatait azonnal megkezdték, mint is-

meretes, lelkes és nagyarányu hazai és külföldi segitséggel. A pusztulás mértékéről a következő kép alakult ki: komolyan károsodott több mint 300 000 kötet könyv, 30 000 kötet hirlap és 20 000 kötet folyóirat; a károsodások jellegét a viz, az iszap és egyéb üledékek valamint a fütőrendszerből a vizbe jutott olaj határozta meg. Nyilvánvaló volt, hogy a restaurálás hagyományos módszereivel, de főleg munkaszervezésével ilyen tömeg helyreállitása lehetetlen, hacsak nem akarnak több száz éven át evvel foglalkozni. Ahhoz, hogy belátható időn belül a legfontosabb, legértékesebb és leginkább károsult állományrészeket restaurálhassák, tiszta és szilárd koncepcióira, alkalmas műhelyekre, sok jól képzett emberre, a legmodernebb gépi berendezésekre, gördülékeny munkamenetre és mindehhez természetesen igen sok pénzre volt szükség. A könyvtár raktárait áthelyezték, és a földszint-alagsori helyiségek egy részét műhelynek képezték ki. A műhelyeket és laboratóriumokat az UNESCO segitségével tudták felszerelni, a szakemberek kérdését pedig sajátosan, a helyzet által meghatározott módon oldották meg. Szerződéses munkaviszonyt létesitettek különböző területeken kiváló, különböző nemzetiségü egyénekkel (könyvkötő, restaurátor, vegyész stb.), akik a szakképzetlen hazai munkaerőt betanitották, illetve az egész folyamatot létrehozták és irányitották addig, amig a könyvtár erre kijelölt vezetői megfelelő elméleti és gyakorlati ismeretekre szert nem tettek. A Firenzei Nemzeti Könyvtárban ugyanis ez idő előtt nem folytattak restauráló tevékenységet. Hasonló volt a helyzet a Firenzei Állami Levéltárban is, ahol az állomány háromnegyed része sérült meg az árviz által, s ahol ugyancsak nemzetközi összefogással 1967. juniusában már megnyilt a restauráló laboratórium. Mindkét restauráló műhely kapcsolatban van az olasz restaurálás addigi központjával, a római Gallo Intézettel, ahol a restaurálás mellett sokoldalu kémiai és biológiai tudományos kutatás is folyik.

A BNCF-ben 1971-ben 90 ember foglalkozott a könyvek restaurálásával, tizennyolcan pedig a hirlapok kollacionálását és mikrofilmezését végezték, azóta pedig a hirlapok laminálásának kisérleti munkálatai is megindultak. E nagylétszámu munkásgárda tagjai általában csak a saját munkájuk lépéseit ismerik tökéletesen, mivel arra nem volt idő és mód, hogy az egész munkafolyamat minden mozzanatát mindenki alaposan megtanulja. A néha szükséges átcsoportositások és a belső szaktanfolyamok révén azonban egyre többen ismerkednek meg a tőlük "idegen" területekkel is. A BNCF-ben folyó restauráló munka csodálatra méltó specialitása, hogy a mennyiségi és a minőségi követelményeknek egyszerre tud eleget tenni, s az is, hogy ezt a dinamikus, olajozottan működő szervezetet aránylag igen rövid idő alatt hozták létre. A szervezetet az egyszerüség, logika, bürokráciamentesség és a rugalmasság jellemzi.

A károsult könyvek megitélésének s a velük való bánásmódnak alapvető kritériuma a megjelenés éve, amely szerint az un. "korszak-érték" kategóriákba sorolják a köteteket. Ezek az alábbiak:

1. 1500-1560
2. 1560-1770
3. 1770-1820
4. 1820-1840
5. 1840 után.

A besorolás azonban nem gépiesen történik, mivel egyéni érték alapján a megjelenés évétől eltérő, értékesebb kategóriába is kerülhetnek a könyvek, s

igy a megfelelő bánásmódot tudják minden könyv számára biztositani. A helyreállitás költségeit az állam fedezi, és minden egyes 1-4. kategóriába tartozó könyvre egyedi árat fizet. Ezeket egy háromtagu bizottság állapitja meg (a restaurálő mühelyek vezetője, a munkások képviselője és a Gallo Intézet kiküldött megbizottja), a restauráláshoz feltehetően szükséges idő és az anyagfelhasználás alapján. Az elvégzett munka után természetesen mindkettő módosulhat. A többi munkára (5. kategóriáju könyvek kötése, jegyzetkötések készitése, kollacionálás, mikrofilmezés) fajták szerint átlag-idő és átlag-bér van megállapitva. A munkások órabérért dolgoznak, de a könyvtár csak a ténylegesen kijavitott kötetek után kap munkadijat, igy a munkásoknak érdekük, hogy munkájukat megfelelő ütemben végezzék. A jó minőséget többek között az biztositja, hogy a hibásan restaurált kötet javitására forditott időt nem számolják el. Az összes rongálódott könyv restaurálása a becslések és az eddigi teljesitmények alapján még kb. 4-6 évet vesz igénybe (összesen kb. 10-12 évet).

A restauráló mühely részlegei (amelyek egyuttal a munka lépéseit is jelentik) a következők:

1. Előirások megadása (specifikáció),
2. Mosás és száritás,
3 Javitás,
4. Füzés,
5. Kötés,
6. Kikészités, befejezés.

Ezenkivül három, többé-kevésbé elkülönülő részleg van:

1. Általános könyvtári kötés (az 5. kategória számára),
2. Illusztrált müvek mosása, kémiai kezelése és javitása (ezután visszakerülhet az általános munkamenetbe),
3. Hirlapok mikrofilmezése és laminálása.

A müveletek sorrendje megegyezik a fenti felsorolásával, s ez azt jelenti, hogy a restaurálandó anyag nagy része ilyen egymásutánban, szinte "automatikusan" áramlik át az egyes mühelyeken, mig teljesen rendbehozva a helyére kerül. A restauráló munka ilyetén fázisokra való bontása és a nyomán létrejövő, mechanikusnak tünő szalagszerüség a legfőbb eltérés a hazai gyakorlattól. A hagyományos könyvrestaurálás során ugyanis egy könyvön általában minden teendőt ugyanaz a személy végez el. Ennek kevéssé termelékeny voltát már sok helyen felismerték, s ha kis méretekben is, de a szalagrendszerü restaurálást vezették be a Gallo Intézetben és a Bajor Állami Könyvtár restauráló mühelyében is, hogy csak néhány példát emlitsünk.

Mindezt szükségesnek tartottuk elmondani, mielőtt az egyes alosztályok munkáját részletesebben bemutatnánk, mert csak igy érthető meg a munkaszervezés "forradalminak" mondható módja, amelynek segitségével ezt a nagy feladatot megoldották.

A könyvek nagy részét a vizből való kimentésük után azonnal megszáritották, dohány- és agszáritókban. E folyamat során a — változó nedvességtartalom és hőmérséklet hatására — további károsodások érték a köteteket: vetemedtek, ráncosodtak, a feloldott enyv a lapok közé folyva megszilárdult, s a megszáradt iszap is erősen összetapasztotta a lapokat. A következő teendő a fertőtlenités volt. Ez hatalmas vákuum-kamrákban történt meg, amelyben először alacsony légnyomáson teljesen kiszáritották, majd etilén-oxiddal fertőtle-

nitették a köteteket. Az etilén-oxidnak kiváló áthatoló képessége van; minden élő gombát és rovart elpusztit.

1. SPECIFIKÁCIÓ, KOLLACIONÁLÁS, SZÉTSZEDÉS

Csak ezeknek a müveleteknek elvégzése után kerülhettek vissza a könyvek a könyvtárba, ahol először minden egységet lefényképeznek. Ezután, a restaurálás tulajdonképpeni első állomásán igen alapos vizsgálat alá veszik a köteteket. Irányitó kártyát: fejlapot kap mindegyik. Ezt a fejlapot nagy részletességgel alkották meg; egyik része az eredeti állapot szabatos leirására alkalmas. Itt betüjelekkel és szimbólumokkal fejezik ki az anyagokat, a füzési és kötési módot, a szennyeződések mértékét és fajtáit. A kártya másik fele 100 rovatot tartalmaz az elvégzendő müveletek megjelölésére. Mindegyik alosztály összes lehetséges tevékenysége és a használható anyagok is fel vannak tüntetve itt, igy csak meg kell jelölni a szükséges teendőket és a használandó anyagokat. A fejlapra természetesen feljegyzik az azonositó jelzetet, számot, a készitett fénykép számát, a "korszak-érték" kategóriát, és azokat az esetleges egyéb utasitásokat is, amelyeknek nincs szimbolikus megfelelőjük. Ugyancsak ezen a lapon igazolja minden alosztály vezetője a munka elvégzését, aki a ráforditott időm mennyiségét is feljegyzi.

Mielőtt szétszednék a köteteket, kollacionálják őket, feltéve, hogy magának a táblának a felnyitása nem jelent nehézséget. A kollacionálás során ellenőrzik a számozott lapokat, és ha kell helyes sorrendbe rakják őket, a számozatlanokat megszámozzák és külön megszámolnak minden ábrát, illusztrációt, s ezeket is számokkal látják el. A szétszedés első lépése a könyvtábla leszedése, amelyet azután boritékba tesznek, s erre ráirják a könyv azonossági- és fotoszámát. Átvágják a bordákat, ezeket és minden értékesebb szerkezeti részletet eltávolitanak és a boritékba tesznek. Az iveket óvatosan választják el egymástól, hogy a gerincnél meg ne sérüljön a papir.

Gyakori, hogy a könyvtestet nem lehet ilyen egyszerü módon ivekre bontani, mivel azok enyvvel vagy iszappal erősen összeragadtak. Ilyenkor fertőtlenitőszert tartalmazó alkoholos vagy vizes oldatban áztatják őket. Ha ez sem elegendő, akkor egyéb vegyszerekkel lehet megkönnyiteni a szétválasztást, pl. ammóniumszulfáttal, hidrogénperoxiddal vagy hasnyálmirigy-enzimmel. A könyvek szines illusztrációit azonban mindenfajta nedves kezelés előtt rögziteni kell, ami alkoholban oldott nylonnal történik, ha az alkohol nem oldja a festéket. Amennyiben oldja, az un. foremozselatin használható.

Végül a könyv lapjai közé vizben is szilárd papirlapokat helyeznek, majd a kötetet becsomagolják, és igy vár a mosásra.

2. MOSÁS, SZÁRITÁS

Amikor bizonyos mennyiségü szétszedett könyv összegyülik, a rakományt leküldik a mosóba. Itt először a papir fajtáját vizsgálják meg, hogy megállapithassák, hogyan lehet a legkönnyebben mosni és milyen mértékben távolithatók

el az iszapnyomok. Ez ugyanis függ a papir szerkezeti sajátosságaitól: tömör, sima papirok könnyebben tisztithatók mint a lazább rostszerkezetü, érdes felületü fajták. A mosást állandóan kb. 40 C fokon tartott, 0,05 % Preventolt (gombaölőszert) tartalmazó vizben végzik. A lapokat egy vizben lebegő deszkalapra helyezik, és nagyon óvatosan, egy puha kefével távolitják el róluk az iszapnyomokat. Eközben minden nyomástól tartózkodnak, addig kefélik ujra és ujra, amig minden iszap-szennyeződés eltünik. Ha penészfoltok is vannak a papiron, akkor a kefével enyhén ütögetik, hogy szétszórják a halott spórákat és csökkentsék az elszineződést. A lapok közé helyezett, a lapoknál valamivel nagyobbra szabott, gyantával impregnált papirok megkönnyitik a kezelést, mivel ezek nedvesen is megtartják eredeti szilárdságukat, és igy a kiázott lapokat ezekkel lehet mozgatni. Alkalmazásuk előnye továbbá, hogy az esetleg oldódó festékek átnyomódását is megakadályozzák. A mosás befejeztével kb. fél órára 0,07 %-os Preventol-fürdőbe teszik a könyvet, majd a felesleges viz kinyomása után a száritóba kerül. Itt fakeretbe foglalt hálókra helyezik őket ivenként, és egy szállitókocsi segitségével száritókamrába kerülnek. Ide kb. 38 C°-os, szürt levegőt fujnak be perforált csöveken át.

Száradás után mégegyszer ellenőrzik a számozást, majd rövid időre való tárolás céljából fertőtlenitőszerrel impregnált papirba csomagolják a könyveket. Innen általában a javitó részlegbe kerülnek, kivéve, ha valamely speciális okból vegyi beavatkozást is igényelnek. Ebben az esetben először kémiai laboratóriumban hajtják végre a szükséges kezeléseket, melyekre az általános menet ismertetése után még visszatérünk.

3. JAVITÁS

Mielőtt a javitómühelybe jutnának a könyvek, egy technikai szakember és egy könyvtáros megállapitja és feljegyzi a fejlapra a még elvégzendő müveleteket: pl. hogy milyen mértékü és fajtáju javitás szükséges, a füzés miként jét, a használandó ragasztókat és papirokat, az előzékfajtát, a kötés módját, a nyomásra vonatkozó utasitást és minden speciális kezelést.

A javitó részleg vezetője kiadja a kötetet egy javitónak, aki gondosan, lapró lapra haladva elvégzi a szakadások és hiányok javitását, foltozását. Ehhez általában müanyaggal impregnált japán selyempapirt használnak, amely a müanyagréteg révén, egy melegitett páka segitségével rögzithető a papirhoz. Használható az átlátszatlan japán papirból készülő nagyobb foltok felragasztásához is. A pákát kb. 90 C°-ra melegitik fel, és szilikonozott papiron keresztül simitják rá a müanyagos japánpapirt a javitandó felületre. Minden javitó munkaasztalába be van épitve a pákatartó, a 16-24 V-ra transzformált áram központból érkezik. Amikor az egész kötetet megfoltozták, kijavitották, akkor kétoldalon szilikonozott papirt helyeznek a lapok közé, és fütött hidraulikus présbe helyezik őket ivenként, hogy a javitások megszilárduljanak.

Az emlitett, nagyobb hiányok pótlására szolgáló japánpapirt ugy választják meg, hogy szinben és vastagságban hasonló legyen az eredetihez. A kellő vastagság ugy is elérhető, hogy duplán használják a folt-papirt, vagy müanyaggal impregnált fátyolpapirral boritható mindkét oldalról a folt. A megfelelő alakot ugy vágják ki, hogy átvilágitott tetejü asztalra helyezve a hiányos

lapot, a japánpapirral letakarják a hiányt és metilcellulózzal töltött tuskihuzóval rárajzolják a lyuk körvonalait a japánpapirra. A nedves rajz mentén gyorsan és könnyedén elválaszthatók a rostok, és pontosan megkapják a hiányzó darabot. Ezt rizskeményitő-polivinilalkohol-dextrin keverékéből készitett ragasztóval rögzitik, és a száritás meggyorsitása érdekében ezt is meleg pákával simitják le. Nagyobb darab, vagy egy egész lap pótlása esetén jobban kedvelik a kézi előállitásu (meritett) európai papirt, amely hasonló minőségi mint az eredeti lap.

A 3-4. értékcsoportba sorolt könyveket csak olyan helyeken javitják, ahol további megrongálódást kell megakadályozni. Igy az első és az utolsó ivet minden esetben javitják. Ez nem a gondosság csökkenését jelenti, csak az esztétikai követelményekből engednek valamelyest.

A foltozások elkészülte után az ivek hajtásának javitása, a közönségesen "csikozás"-nak nevezett müvelet következik, még ugyanebben a mühelyben. A hidraulikus présből kivéve, a kötet visszakerül a javitóhoz, aki nagyon vékony, szintén az eredetihez hasonló japán papirból vágott csikokkal erősiti a gerincnél az iveket. Ez egyszerü munka, de jó minőségü végzésétől nagymértékben függ a füzés és a kötés sikere. A csikozáshoz ugyanazt a ragasztót használják mint a javitáshoz. Gondos mérlegelés után, csak akkor csikozzák a gerincet, ha feltétlenül szükséges, általában az iv külső és középső lapjainál. A csikokat mindig belülre ragasztják, kivéve az iv külső lapjánál, ahol a gerinc egységes külső képe érdekében kivülre kerül. Ezután lepréselik a könyv gerincét, hogy a csikok által előidézett vastagodást kiegyenlitsék.

4. FÜZÉS

E müvelet során készül a különálló ivekből kötésre alkalmas könyvtest. A könyvszerkezet tartóssága és erőssége egyaránt függ a füzéshez használt anyagoknak és magának a füzésnek a minőségétől. Ezért a fejlapra pontosan rávezetnek minden utasitást és a füzés megkezdése előtt alaposan megbeszélik a teendőket. A füzőnek kell előkészitenie az előzéket is. Ez az 1-3. kategóriába tartozó könyveknél meritett papir, a 4. csoportba tartozóknál pedig gyárilag előállitott. Az előzékpapir szerkezete a könyvszerkezettől függően variálódik.

Ahol lehetséges, ott a füzés eredeti helyét kell követniük: ez különösen akkor kiván nagyon pontos munkát, ha az eredeti táblát restaurálják, és abba kerül vissza a könyvtest. A leggyakrabban alkalmazott füzésmódok: 1-2 kategóriáju könyveknél egyes vagy dupla bordára, amelynek vastagsága a könyv méretétől és sulyától függ. A 3-4. kategóriába tartozó köteteket vászonszalagra füzik, vagy kisebb méret esetén a szalag helyett használnak jóminőségü selyem-fonatot is. Gyakran timsóval cserzett kecskebőr szijra füzik az iveket, amely lehet szimpla vagy dupla (az utóbbi esetben a szalagot középen felhasitják). Ha tul sok vékony ivből áll a kötet, akkor csak az első és az utolsó tizenkét ivet füzik végig egyenként, a többinél pedig kettőt-kettőt füznek fel egy szálra. Igy kerülhető el a gerinc tulságos megvastagodása. Az emlitetteken kivül még többféle anyag és füzési mód használatos, ezért a biztos és egyértelmü munka érdekében a fejlap minden erre vonatkozó müveletét megfelelőképpen szemléltetik. Három táblázat található a füző mühelyben, melyeken a)

az előzékek különböző tipusai (vászon vagy bőr nyilással készitett szimpla vagy dupla előzékek) vannak lerajzolva és megszámozva, b) a füzés anyagai (bordák, csikok) vannak felragasztva és elnevezéssel ellátva, c) a füzési módok lépésenként és a kész bordák lefényképezve láthatók.

A füzés és a kötés elkészitése közötti, nagy hozzáértést igénylő müvelet az oromszegő varrása, amely az iveket védi és diszitő szerepe is van. Elkészitésének módja a kötés fajtájához alkalmazkodik és az alapvarrás kialakitása után szines selyem- vagy kenderfonallal tetszés szerint diszithető.

5. KÖTÉS

Mint restauráló munkájuk minden fázisát, a kötések strukturáját is igen nagy gonddal alakitották ki. A puha pergamenkötések számára a XVI. század elejéről, a bőrkötések számára pedig a XVI. századból és a XVII. század elejéről választották a mintákat. A kötést igyekeznek ugy elkésziteni, hogy az felidézze a könyv nyomtatásának korát. Ezt elsősorban a füzés tipusával, a kötés szinével és szerkezetével kivánják elérni, és nem céljuk, hogy pontos hasonmásokat hozzanak létre. Elsősorban a könyv szerkezetéből adódó szükségleteket veszik figyelembe, s ha például az eredeti füzési mód követése nem biztositana a könyvtestnek elegendő szilárdságot, akkor bátran alkalmaznak egy erősebb tartást biztositó módszert.

Mielőtt bekötnék a könyveket, gondosan átvizsgálják őket és az esetleges hibákat kijavitják. Ezután kerülnek a megfelelő könyvkötőhöz, aki az előirt módon beköti a könyvet. Mindegyik kötő ért bármelyik fajta kötés készitéséhez, igy a specializálódás nem annyira emberre, inkább a készités helyére vonatkozik: az egyhanguság elkerülése érdekében az egyes posztokon cserélődnek a munkások. A leggyakrabban alkalmazott kötési módok közül az alábbiakat emlitjük meg:

a) Taninnal vagy timsóval cserzett kecskebőrből készült egészbőr kötés (meritett előzékpapirral és kettős bordával, amelyek jóminőségü papirtáblákhoz vannak rögzitve),
b) Teljes puha pergamenkötés (meritett előzékpapirral, dupla, timsóval cserzett kecskebőr szijra füzve, ezeket a szijakat kivezetik a pergamenen át, igy mechanikailag létesitenek összeköttetést a könyvtest és a pergamenfedél között),
c) Negyed-bőrkötés, a tábla kanavásszal vagy papirral fedve, a sarkokon bujtatott pergamen (meritett előzékpapirral, vászoncsikokra füzve).
d) Negyed-pergamenkötés: az előzőhöz hasonlóan készül. Készitenek félbőr kötéseket is, s ezeken a bőr valóban a tábla szélességének felét beboritja.

A kötés elkészitésekor, ha egy mód van rá, az eredeti táblát használják fel, mivel ez már alkalmazkodott a könyv alakjához. A bőr-maradékokat mindig gondosan visszaragasztják, de ha semmi lényeges része nem maradt ...nn, akkor teljesen sima kötéseket készitenek, amelyeknek disze a jó minőségü és szép anyag és a bordák. Az uj bőrt gyakran közvetlenül a gerincre huzzák föl anélkül, hogy a gerinctől elváló lemezt helyeznének el alatta. Igy a boritás szervesebben összeépül a könyvtesttel.

6. KIKÉSZITÉS

Az utolsó müveletsor elvégzése után a könyv gerincén megtalálható a jelzet (vak- vagy aranynyomással), nagyon ritka esetben a szerző és a cim, viszont gyakran az eredeti cimke. A hátsó tábla belső oldalára felragasztanak egy darabkát az eredeti kötésből, az első táblára pedig az ex-librist, egyéb érdekesebb részletekkel együtt (pl. gerinc-bélés, előzékpapir-minta).

Végezetül egy technikai szakember és egy könyvtáros veszi át a könyvet, s ha hibátlannak találják, visszakerülhet a raktárba.

Ettől az általános restaurálási menettől eltérő állomásokról, azok funkcióiról kivánunk még röviden szólni.

1. ÁLTALÁNOS KÖNYVTÁRI KÖTÉSZET

Ezt a mühelyt azért hozták létre, hogy a lehető legrövidebb idő alatt tegyen rendbe több mint 400 000 árviz által károsult 19. és 20. században nyomtatott könyvet. Ennek az osztálynak a felépitése az üzleti élet legjobb hagyományait követi, de merőben más inditékkal. Ahol lehetséges — a kötés elkészitésénél, az aranyozásnál — maximálisan gépesitették a tevékenységet, de magának a könyvtestnek a restaurálását még hosszu ideig csak gondos kézi munkával lehet megoldani.

Itt is az utasitások megjelölésével kezdődik a munka. Egyszerü és pontos jelrendszerrel dolgoznak: az abc egy-egy betüje egy meghatározott müveletet jelent. A müveletek és azok sorrendje lényegében ugyanaz, mint az előzőkben ismertetteké (szétszedés, tisztitás — szárazon és alkoholos-fertőtlenitős vizzel, foltok eltávolitása — javitás, füzés, kötés). Ha valamelyik kötet komolyabban károsult, az átkerül a régebbi könyvek restaurálási csatornájába. A savasság problémájától (amely általánosnak mondható) eltekintve, ennek az osztálynak a legkomolyabb nehézséget az un. kréta-papirból készült, illusztrált könyvek okozzák. Ezeknek a lapjai ugyanis a viz és az iszap hatására szétválaszthatatlanul összeragadtak. A könyveknek és periodikáknak ily módon károsult hatalmas mennyisége jelenti tulajdonképpen az árviz igazi veszteségét, mivel erre a kérdésre ma az egyetlen válasz a pótlás.

Ebben a kategóriában a nyolcad- és negyedrét nagyságu könyveket géppel füzik, a kettedrét nagyságuakat pedig kézzel, szalagra. Gépi füzés esetében sem változtatják meg az ivek gerincének eredeti hajtását.

Az itt készülő kötésfajták: egészvászon, negyedbőr, negyedpergamen, jegyzetkötés, az eredeti tok vagy uj dobozok és tokok. Minden felhasznált anyag a legjobb minőségü, erős és savmentes.

2. ILLUSZTRÁLT MÜVEK KEZELÉSE; KÉMIAI LABORATÓRIUM

Külön mühelyben foglalkoznak a metszeteket, szines képeket és egyéb illusztrációikat tartalmazó, gyakran nagyalaku kötetek mosásával és kémiai kezelésével. A megkülönböztetett bánásmódot az indokolja, hogy az illusztrációk festékanyaga gyakran okoz problémákat: vizben vagy alkoholban — esetleg mindkettőben — oldódnak, ezért megfelelő rögzitésükre lehet szükség. A rögzitést a

már emlitett módositott nylon alkoholos oldatával, vagy a vizben oldódó formozselatinnal hajtják végre. Mindig nagyon óvatosan meg kell állapitani a rögzités előtt, hogy a festék milyen oldószerben oldódik.

Az ezután végrehajtandó mosás hasonlóan történik, mint az általános restaurálásban alkalmazott mosás, a különbség csak annyi, hogy a fertőtlenitőszert nem a mosóvizbe teszik bele. Mivel ezeknél a papiroknál gyakori, hogy fehériteni is kell őket, a fetőtlenitő Preventolt csak a fehérités és egyéb kezelések elvégzése után viszik fel a papirra, mivel az nem fér össze a fehéritőszerekkel.

Tekintve, hogy a képeket is tartalmazó könyvek szolgáltatják a legtöbb kémiai problémát, ebben a mühelyben egy vegyész irányitotta a munkát kb. négy éven át. Az elé kerülő megoldandó feladatokból kiindulva, kialakitotta a megfelelő eljárásokat a szinezékek rögzitésére, a papirok savtartalmának közömbösitésére, a fehéritésre, a kiázott enyv-tartalom pótlására, a különböző foltok eltávolitására, az összetapadt lapok szétválasztására stb. Természetesen minden, az általános restaurálásnál felmerülő kémiai problémával is őt keresték meg. Bár egy sereg jó módszert sikerült igy létrehozniuk, sohasem biztos, hogy ami az előző esetekben hatékony volt, az az uj helyzetben is kielégitően alkalmazható. Ilyen körülmények között elméleti kutatások végzésére természetesen nincsen mód, inkább csak a számos tapasztalatból lehet általánositásokat levonni.

Röviden ismertetünk néhány kémiai eljárást, amelyekről még nem szóltunk, és amelyek a papir fizikai, kémiai és esztétikai tulajdonságait hivatottak javitani.

a) Fehérités

Tekintve, hogy a XVI-XVIII. századból származó fehéritendő papirok még erősek, a fehéritést klórtartalmu anyagokkal — nátriumhipoklorittal vagy Chloramine-T-vel hajtják végre. Ha az egész lap fehéritésre szorul, akkor kb. 10 %-os hipoklorit oldatba meritik, ha viszont sötét foltokat kell halványitani, akkor helyileg alkalmazzák a fehéritőszert. Ebben az esetben jóval töményebb, 30 %-ot is elérő oldatot kevernek karboximetilcellulózpasztához, s az előzetesen vizzel fellazitott rostu papir megfelelő helyeire juttatják kefével a keveréket. A tömény hipoklorit oldat rövid idő alatt hat a papir felületén, s igy kevésbé kárositja a szerkezetet mint a bemeritès. A fehéritès után azonnal antiklór oldatot használnak, majd folyó vizben ezt is tökéletesen kimossák.

b) Folttisztitás

Az árviz során sokféle olajos szennyeződés érte a könyveket. Ezeket a foltokat különféle szerves oldószerekkel (pl. triklóretilén, piridin, toluol) lehet mosás és száritás után, tamponálással eltávolitani. Ha a lap nagy felületen vagy teljes egészében szennyezett, akkor bemeritést lehet itt is alkalmazni; egyféle oldószerbe,egymás után többfélébe vagy több oldószer keverékébe.

c) Savtalanitás

A papirok savasságának mértéke müszeres uton gyorsan és kielégitő pontossággal meghatározható. Az eredmény alapján döntenek, kell-e savközömbösitést alkalmazni. Az 1-4. kategóriába tartozó könyvek papirja általában csak

kis mértékben vagy egyáltalán nem savas. Ezeknél a lapokra juttatott enyhe lug a papirt a jövőben érő savas hatásokkal (pl. légkör kéndioxid tartalma) szemben teszi ellenállóvá. Az 5. kategória és a hirlapok a papir összetétele miatt a savasság szempontjából problematikusabbak. Amikor a sav közömbösitésére szükség van, 0,1 %-os magnéziumbikarbonát-oldattal permetezik, illetve kellő papirerősség esetén bemeritik a lapokat.

d) A papir ujraenyvezése, töltése

A vizes kezelések — mosás, fehérités, savtalanitás — után a papirba gyártáskor bejuttatott enyvezőanyagok már nagyrészt kiáznak. Pótlásuk többféle anyaggal történhet: pl. polivinilalkohol 2-4 %-os melegvizes oldata, metilcellulóz forróvizes oldata, karboximetilcellulóz 0,5 %-os vizes oldata, a módositott nylonoldat, néha zselatinoldat és hidroxietilcellulóz oldata.

3. HIRLAPOK MIKROFILMEZÉSE ÉS LAMINÁLÁSA

A BNCF-ben hirlapokat és okmányokat mikrofilmeznek állományvédelmi célból. 35 mm-es, perforálatlan filmre dolgoznak, tiz darab Recordac tipusu felvevővel, amelyek mindegyike alkalmas kötetek fényképezésére is. Az árviz óta folyamatosan filmezik a kurrens hirlapanyagot, de ha az árviz által károsult kötetek laminálása megindul, azok kerülnek előtérbe. Egy negativ filmet készitenek, ez az archiv példány, erről kontakat eljárással több pozitiv másolat készül.

Az árvizben 30 000 kötet hirlap károsodott, és ide sorolhatók a papirminőség tekintetében hasonló plakátok, aprónyomtatványok is. Természetesen az egész mennyiség — a könyvekhez hasonlóan — már száraz és fertőtlenitett, polietilén zsákokban várja a restaurálást. Ez elképzeléseik szerint a laminálást jelenti majd, vagyis müanyagfóliát préselnek a lapokba. A legsulyosabban rongált anyagot — tartalmilag is differenciálva — fogják legelőször kézbe venni.

A könyvtár a zágrábi laminátorok legujabb változatát vásárolta meg, és az ott alkalmazott módszert is teljes mértékben átveszik (semlegesités kalcium-oxid vizes oldatával, polietilén fólia használata a lamináláshoz, laminálási hőmérséklet: 115-120 C^{o}, nyomás: 1 atm., időtartam: 30-40 mp stb.)

Az árviz előtt kötötték a hirlapokat, kanavászból készült félvászon kötésbe, erős karton fedéllel. Ezek a fedelek azonban az árvizben leáztak, később el is távolitották őket. Az uj kötések kialakitása érdekében a laminálás kor a lapok gerincrészéhez szélesebb, erős japánpapir csikot tesznek majd, s ezek segitségével füzésnélküli kötés készithető. A legujabb hirek szerint ez év első felében megépülnek a laminálás és annak előkészitő müveletei számára a műhelyek, és ezáltal ezen a területen is a termelő fázisba lépnek.

Végezetül a restauráló központ (Centro Restauro) kiadványáról, a "Centro R" (Centro Erre) c. háromhavonként megjelenő folyóiratról szeretnénk néhány szót szólni. A folyóiratot a műhelyek dolgozói szerkesztik, cikkei nagyrészt a központ munkájával kapcsolatosak. Tekintve azonban, hogy ez a munka felöleli a mai restaurálás szinte minden problémáját és azok megoldásában a legujabb utakat keresi, minden szakember számára érdekes tájékoz-

tatást nyujt. Beszámol a legujabb eseményekről, az uj folyóiratokról, kongresszusokról, elvi vitákat és riportokat is közöl. Minden számában részletesebben ismertet egy-egy speciálisabb kérdést: pl. a mikrofilmek konzerválása, az oromszegő varrásának technikája (lépésenként illusztrálva) vagy a Restaurátor c. nemzetközi folyóirat létrejötte, jellegének bemutatása. Kár, hogy csak olasz nyelven jelenik meg és szük körben terjesztik.

Teljesítménynormák a tudományos könyvtárak munkafolyamatában

M. FRATRICOVÁ

A szerző Pracovný proces a vykonové normy vo vedeckej knižnici c. tanulmányát (Kniznicny zbornik, 1972. 7-46. p.) FUTALA Tibor tömöritette.

A tudományos könyvtári munka "termelékenységét" három uton-módon lehet növelni, um.

- gépesités és müszaki korszerüsités,
- tudományos munkaszervezés,
- normázás által.

Ehelyütt a normázás lehetőségeiről és határairól esik mindenekelőtt szó. A kérdés felvetése annál is inkább indokolt, mivel gyakran elkeseredett polémiák zajlanak körülötte, pontosabban: mellette és ellene.

TALLÓZÁS A NORMÁZÁS TÖRTÉNETÉBEN

A tudományos könyvtári munka normázásának ötlete és indokolása azokra a kapitalista racionalizálási rendszerekre vezethető vissza, amelyek F. W. Taylor, F. Gilberth, Ch. Bedaux és mások nevéhez füződnek.

Csehszlovákiában Bohuslav Koutnik egyik, 1931-ben irt cikke (1) vetette fel elsőként a könyvtári munka normázásának a gondolatát, ám nem ment tul a dolog megpenditésén. Eközben Adam Lysakowski lengyel könyvtáros normarendszerére hivatkozik, aki a lwowi katonai könyvtár munkafolyamatainak 1925-ben történt teljeskörü felmérése alapján 1928-ban már teljeskörü normatáblázattal állt elő. (2)

Talán nem lesz érdektelen felidéznünk ezt az "ősi" normatáblázatot:

Munkamozzanat	Időtartam perc/mü	Megoszlása könyvtáros, asszisztens, kezelő között	
A. Gyarapitás			
a) bibliográfiák átnézése, a szükséges cimek kiirása a megrendelőlapra	2,5	1	1,5
b) kritikák átnézése a szakfolyóiratokban	4	4	
c) a kiválasztott müvek behasonlitása a betürendes katalógusban, illetve a beszerzés szükségességének ellenőrzése a szakkatalógus segitségével	2		2
d) a megrendelés adminisztrációja, valamint a megrendelt müvek céduláinak betürendezése a szükséges jelölések elvégzésével	2,5		2,5
e) a beérkezett könyvek átvétele, a jegyzék "kipipálása", illetve a müvek teljességének formális ellenőrzése	2		2
f) könyvelői feladatok: a számlák pénzügyi ellenőrzése, kifizetések intézése	2	2	
Összesen:	15	7	8
B. Feldolgozó munka			
g) cimleirás (bibliográfiák) használatával, kézirással)	10		10
h) formális és érdemi revizió, a szakjelzet feltüntetése	2,5	2,5	
i) leltározás a könyvek előzetes nagyságrendi rendezésével, a leltári szám beirásával	5		5
j) a katalóguslapok jelzetekkel való ellátása, pecsételés	2		2

k) a könyv és katalóguslapok elválasztása (jelzetek ellenőrzése)	1,5	1,5		
l) a könyvek kötésre való előkészitése (beirás a köttetésre küldött könyvek naplójába)	1		1	
m) a kötött könyvek áttétele (a kötés reviziója)	1		1	
n) az exlibrisek beragasztása	2			2
o) az uj könyvek raktári elhelyezése, a "betelepités" regisztrálása	1,5		1,5	
p) a katalóguscédulák négy példányban való előállitása irógépen	4,5		4,5	
r) a másolatok ráragasztása a szakkatalógusban használatos kartonra	1			1
s) cédulabeosztás a betürendes katalógusba	1		1	
t) cédulabeosztás a szakkatalógusba	1		1	
Összesen:	34	4	25	5
C. Könyvkölcsönzés				
u) a jelzet alapján kért könyv kihozatala a raktárból	1			1
v) a kölcsönzési elismervény szelvényeinek ellenőrzése és beosztása olvasó és jelzet szerint	1		1	
x) a könyv visszatétele az igazolás kiadásával	1		1	
y) a könyv visszahelyezése a raktárba	1			1
Összesen:	4	-	2	2
A+B+C összesen:	53	11	35	7

Lysakowski a fenti müveletek egynémelyikéhez "előkészületi időt" ad hozzá, és ismeri – a szükséges szüneteket jelző – "adalékidő" fogalmát is. Normativáit egyébként gyakorlott dolgozókra számitja. Helyesen jegyzi meg, hogy az általa bemutatott teljesitménynormák nem abszolutak, azaz függenek a konkrét könyvtár körülményeitől.

A két világháboru közötti Csehszlovákiában Koutnik Lysakowskira támaszkodó kérdésfelvetése ugyan nem maradt visszhangtalanul, de konkrét intézkedéseket nem tettek a tudományos könyvtári munka normázásának irányába.

Ujabb kisérletekre csupán a negyvenes évek végén és az ötvenes években került sor. Ezeknél példaképül és alapként a szovjet közmüvelődési könyvtárak normázási eredményei (M. I. Rabej, I. Trifonov) szolgáltak. 1950-ben a Közoktatásügyi, Kulturális és Müvészeti Minisztérium a brünni Tartományi és Egyetemi Könyvtárat normázási tanácsadással bizta meg.

Ebből az időszakból valók a prágai Komensky Könyvtár alapvető munkanormái (3) is, amelyekből egy-két érdekesebbet idézünk:

1. Cimleirás	könyvenként	15 perc
2. Cédulamásolás	cédulánként	5 perc
3. Beosztás a szerzői katalógusba	cédulánként	2 perc
4. Kölcsönzési kérés kielégitése	kérésenként	3 perc
5. Tanácsadás az olvasónak	alkalmanként	10 perc
6. Egyszerü kérdés megválaszolása	kérdésenként	2 perc

A normákat kezdők átlagos teljesitményére számitották ki. A gyakorlott dolgozók normája 20 %-kal, az igen gyakorlottaké 25 %-kal volt magasabb a fent megadottnál. Rendkivüli jutalomhoz az utóbbi két szintet kellett teljesiteni.

O. Procházková 1951-ben a prágai Állami Geológiai Intézetben alkalmazott normákat tette közzé (4). Ezek közül 10 a szerzeményezésre, 12 a feldolgozásra, 1 a könyvkötésre, 8 a kölcsönző szolgálatra vonatkozott. E normák az egy óra alatt elvégzendő müveletek mennyiségét rögzitették.

J. Štamfest (5) a könyvtárakban előforduló adminisztrativ munkákat normázta:

1. Másolás pici betüs irógépen óránként 3 lap (30 soros)
2. Másolás gyöngybetüs irógépen óránként 2, 5 lap (30 soros)
3. Stencilre történő irás óránként 2, 5 lap (30 soros)
4. Idegen nyelvü szöveg másolása óránként 2 lap (30 soros)
5. Cimek másolása irógépen óránként 70-90 cim
6. Stencilsokszorositás óránként 800-1000 levonat

F. Plachý, a brünni Pedagógiai Könyvtár normázási gyakorlatáról szólva, már a normázásnál kötelező körültekintésre is figyelmeztet (6). Nevezetesen arról szól, hogy a normázást alapos müveletelemzésnek, majd pontos, az adalékidőket is tekintetbevevő méréssorozatnak kell megelőznie, s igen érzékenyen tekintettel kell lenni az adott könyvtár, sőt: egy-egy müvelet végzésének konkrét körülményeire. A normák — legalább évenként — revizióra szorulnak. Semmiféle norma nem mehet a minőségi követelmények rovására.

Az ötvenes években több szlovákiai tudományos könyvtár — igy pl. a pozsonyi Egyetemi Könyvtár — is kisérletezett a munkanormák bevezetésével Ám ez korántsem volt olyan tudatos, széleskörü és szervezett mozgalom, mint a cseh országrészekben, ahol a brünni Tartományi és Egyetemi Könyvtár (már emlitett megbizatásának megfelelően) felmérést végzett ebben a vonatkozásban, s hozzákezdett a központi normaajánlások kidolgozásához (8).

A brünni kezdeményezésnek számos terminológiai, valamint a mérőegységek meghatározásával kapcsolatos nehézséggel kellett megküzdenie. Dicséretére legyen mondva, hogy feladatát igényesen igyekezett megoldani. Az ajánlások egy-egy munkamozzanat mellett közlik a mérőegységet, az ellenőrizhetőség és a normázhatóság szempontjait és lehetőségeit, a normázott munkamozzanat részletes leirását, illetve a normázást befolyásoló körülményeket, valamint — az adott munkamozzanat jellegétől függően — az átlagnormát vagy a tervezési normativát.

Néhány konkrét norma a brünni ajánlásokból: egy mü jegyzékből való kijelölése (beszerzési ajánlás) 12 perc, egy uj mü teljes cimleirása 14 perc, egy cimleirási revizió 5 perc.

Az ötvenes évek végén a tudományos könyvtári normák kérdése Csehszlovákiában lekerült a napirendről, legalábbis nem maradtak az efféle törekvéseknek szakirodalmi nyomai. Arról, hogy a kérdés másutt — a Szovjetunióban, az NDK-ban, Lengyelországban és Magyarországon — továbbra is a felszinen mozog, a csehszlovák szakmai közvélemény leginkább a könyvtári szakirodalmi referátumokból értesülhetett.

Ujbóli felvetését azok a racionalizálási törekvések indokolják, amelyek Csehszlovákia mai életére jellemzőek.

MIT KELL A TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRI MUNKA NORMÁZÁSÁNÁL FIGYELEMBE VENNI?

A tudományos könyvtár bonyolult szervezet, a benne folyó munka az alkotó és a gyakorlati jellegü tevékenységek komplexuma. A munkafolyamat az állomány épitése és hozzáférhetővé tétele különböző mozzanatait foglalja magába, s azt célozza, hogy aktivan és időben közvetitse az információ felhasználóinak a releváns információs forrásokat.

A könyvtári munkafolyamat aktiv, s ezért a normázásnál mindenekelőtt figyelembe veendő eleme a könyvtári dolgozó, aki a munkafolyamatban két alapvető funkciót láthat el, um. ügyintéző és irányitó funkciót. (Ujabban az utóbbi mellé elméleti és kutató funkció ellátása szegődött.)

Az irányitó (elméleti, kutató) funkció ellátására teljesitménynormákat nem lehet előirni, hisz bennük az alkotó és döntési mozzanatok vannak tulsulyban.

Az ügyintéző funkció azokban a munkakörökben testesül meg, amelyek alsó szintjén szinte teljesen hiányzik az alkotó jelleg, felső szintjén viszont akár tulsulyra is kerülhet. Ennek megfelelően az ügyintézői munkakörök normázása a teljesitménynormák megállapitásából indul el és egyre keretszerübb tervezési normativák megállapitása irányában halad.

A teljesitménynormák megállapitásánál figyelembe kell venni a monoton tevékenységek végzése közbeni elfáradást, egy sor lélektani-fiziológiai körülményt, a munkahelyi környezetet (mikroklima, müszaki feltételek, munkaszervezés, a munkahelyek megvilágitása és berendezése, temperálás, zajszint levegőminőség, a munkahely szinharmóniája, stb.).

A két világháboru közötti Csehszlovákiában Koutnik Lysakowskira támaszkodó kérdésfelvetése ugyan nem maradt visszhangtalanul, de konkrét intézkedéseket nem tettek a tudományos könyvtári munka normázásának irányába.

Ujabb kisérletekre csupán a negyvenes évek végén és az ötvenes években került sor. Ezeknél példaképül és alapként a szovjet közmüvelődési könyvtárak normázási eredményei (M. I. Rabej, I. Trifonov) szolgáltak. 1950-ben a Közoktatásügyi, Kulturális és Müvészeti Minisztérium a brünni Tartományi és Egyetemi Könyvtárat normázási tanácsadással bizta meg.

Ebből az időszakból valók a prágai Komensky Könyvtár alapvető munkanormái (3) is, amelyekből egy-két érdekesebbet idézünk:

1. Cimleirás	könyvenként	15 perc
2. Cédulamásolás	cédulánként	5 perc
3. Beosztás a szerzői katalógusba	cédulánként	2 perc
4. Kölcsönzési kérés kielégitése	kérésenként	3 perc
5. Tanácsadás az olvasónak	alkalmanként	10 perc
6. Egyszerü kérdés megválaszolása	kérdésenként	2 perc

A normákat kezdők átlagos teljesitményére számitották ki. A gyakorlott dolgozók normája 20 %-kal, az igen gyakorlottaké 25 %-kal volt magasabb a fent megadottnál. Rendkivüli jutalomhoz az utóbbi két szintet kellett teljesiteni.

O. Procházková 1951-ben a prágai Állami Geológiai Intézetben alkalmazott normákat tette közzé (4). Ezek közül 10 a szerzeményezésre, 12 a feldolgozásra, 1 a könyvkötésre, 8 a kölcsönző szolgálatra vonatkozott. E normák az egy óra alatt elvégzendő müveletek mennyiségét rögzitették.

J. Štamfest (5) a könyvtárakban előforduló adminisztrativ munkákat normázta:

1. Másolás pici betüs irógépen óránként 3 lap (30 soros)
2. Másolás gyöngybetüs irógépen óránként 2, 5 lap (30 soros)
3. Stencilre történő irás óránként 2, 5 lap (30 soros)
4. Idegen nyelvü szöveg másolása óránként 2 lap (30 soros)
5. Cimek másolása irógépen óránként 70-90 cim
6. Stencilsokszorositás óránként 800-1000 levonat

F. Plachý, a brünni Pedagógiai Könyvtár normázási gyakorlatáról szólva, már a normázásnál kötelező körültekintésre is figyelmeztet (6). Nevezetesen arról szól, hogy a normázást alapos müveletelemzésnek, majd pontos, az adalékidőket is tekintetbevevő méréssorozatnak kell megelőznie, s igen érzékenyen tekintettel kell lenni az adott könyvtár, sőt: egy-egy müvelet végzésének konkrét körülményeire. A normák — legalább évenként — revizióra szorulnak. Semmiféle norma nem mehet a minőségi követelmények rovására.

Az ötvenes években több szlovákiai tudományos könyvtár — igy pl. a pozsonyi Egyetemi Könyvtár — is kisérletezett a munkanormák bevezetésével Ám ez korántsem volt olyan tudatos, széleskörü és szervezett mozgalom, mint a cseh országrészekben, ahol a brünni Tartományi és Egyetemi Könyvtár (már emlitett megbizatásának megfelelően) felmérést végzett ebben a vonatkozásban, s hozzákezdett a központi normaajánlások kidolgozásához (8).

A brünni kezdeményezésnek számos terminológiai, valamint a mérőegységek meghatározásával kapcsolatos nehézséggel kellett megküzdenie. Dicséretére legyen mondva, hogy feladatát igényesen igyekezett megoldani. Az ajánlások egy-egy munkamozzanat mellett közlik a mérőegységet, az ellenőrizhetőség és a normázhatóság szempontjait és lehetőségeit, a normázott munkamozzanat részletes leirását, illetve a normázást befolyásoló körülményeket, valamint — az adott munkamozzanat jellegétől függően — az átlagnormát vagy a tervezési normativát.

Néhány konkrét norma a brünni ajánlásokból: egy mü jegyzékből való kijelölése (beszerzési ajánlás) 12 perc, egy uj mü teljes cimleirása 14 perc, egy cimleirási revizió 5 perc.

Az ötvenes évek végén a tudományos könyvtári normák kérdése Csehszlovákiában lekerült a napirendről, legalábbis nem maradtak az efféle törekvéseknek szakirodalmi nyomai. Arról, hogy a kérdés másutt — a Szovjetunióban, az NDK-ban, Lengyelországban és Magyarországon — továbbra is a felszinen mozog, a csehszlovák szakmai közvélemény leginkább a könyvtári szakirodalmi referátumokból értesülhetett.

Ujbóli felvetését azok a racionalizálási törekvések indokolják, amelyek Csehszlovákia mai életére jellemzőek.

MIT KELL A TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRI MUNKA NORMÁZÁSÁNÁL FIGYELEMBE VENNI?

A tudományos könyvtár bonyolult szervezet, a benne folyó munka az alkotó és a gyakorlati jellegü tevékenységek komplexuma. A munkafolyamat az állomány épitése és hozzáférhetővé tétele különböző mozzanatait foglalja magába, s azt célozza, hogy aktivan és időben közvetitse az információ felhasználóinak a releváns információs forrásokat.

A könyvtári munkafolyamat aktiv, s ezért a normázásnál mindenekelőtt figyelembe veendő eleme a könyvtári dolgozó, aki a munkafolyamatban két alapvető funkciót láthat el, um. ügyintéző és irányitó funkciót. (Ujabban az utóbbi mellé elméleti és kutató funkció ellátása szegődött.)

Az irányitó (elméleti, kutató) funkció ellátására teljesitménynormákat nem lehet előirni, hisz bennük az alkotó és döntési mozzanatok vannak tulsulyban.

Az ügyintéző funkció azokban a munkakörökben testesül meg, amelyek alsó szintjén szinte teljesen hiányzik az alkotó jelleg, felső szintjén viszont akár tulsulyra is kerülhet. Ennek megfelelően az ügyintézői munkakörök normázása a teljesitménynormák megállapitásából indul el és egyre keretszerübb tervezési normativák megállapitása irányában halad.

A teljesitménynormák megállapitásánál figyelembe kell venni a monoton tevékenységek végzése közbeni elfáradást, egy sor lélektani-fiziológiai körülményt, a munkahelyi környezetet (mikroklima, müszaki feltételek, munkaszervezés, a munkahelyek megvilágitása és berendezése, temperálás, zajszint levegőminőség, a munkahely szinharmóniája, stb.).

A normák megállapitásánál végül nagy szerepet játszik a könyvtári munka tárgyával való szembesités: minél bonyolultabb a tárgy, pontosabban szólva egy-egy munkamozzanat minél inkább vonatkozik a közös tárgy — a dokumentum — tartalmi összefüggéseinek feltárására, annál inkább el kell távolodnunk a teljesitménynormáktól.

A TELJESITMÉNYNORMÁK JELLEGE, JELENTŐSÉGE NORMÁZÁSI MODSZEREK

Jogilag és gazdaságtanilag normán olyan előirást értünk, amely meghatározott, általános érvényü, pozitiv jelentőségü követelményt jelent meghatározott ismétlődő esetekre nézve.

A könyvtári teljesitménynormát is olyan meghatározottan érvényes követelménynek tarthatjuk, amely előirja, hogy milyen mennyiségü könyvtári munkát kell meghatározott munkaeredmény érdekében elvégeznünk, vagy hogy mekkora munkateljesitményt kell elérnünk meghatározott idő alatt. S noha a könyvtári munka végeredményeként nem terméket vagy félterméket kapunk, nincs semmi okunk arra, hogy magát a kifejezést ne kölcsönözzük át az ipartól.
A teljesitménynormának két alapvető formája van, um.

— az időnorma, azaz $N_i = \frac{1}{N_m}$

— a mennyiségi norma, azaz $N_m \frac{1}{N_i}$

S bár az időnorma az elsődleges, nagy könyvtárakban mégis célszerübb mennyiségü normákkal élni. Időnormákat inkább csak a tervezés során, orientációs célból alkalmazzunk. Részben akkor, ha egy-egy munkamozzanat rövid időket vesz igénybe, részben — és az előzővel ellentétben — akkor, ha viszonylag hosszuakat.

Minden időnormának három részből kell állnia, nevezetesen:

— az adott müvelet, munkamozzanat időtartamából,
— az adott müveletnél elengedhetetlenül szükséges munkaszünetekből,
— az adott müveletnél feltételezhetően szükséges munkaszünetekből.

A szakszerüen és objektiven megállapitott könyvtári teljesitménynormákat a gyakorlatban kettős funkcióban hasznositjuk, mégpedig:

— az operativ és hatékony irányitás eszközeként,
— az adott müvelet vagy munkamozzanat adekvát végrehajtásának "receptjeként".

Maga a normázás számos részmüveletből tevődik össze; ezek szervesen épülnek egymásra és feltételezik egymást. E részmüveleteknek három nagy csoportját kell megkülönböztetnünk:

1. A munkaszervezet elemzése, majd ennek alapján a részleges, vagy teljes átszervezés;

2. megfelelő módszerek alkalmazásával az egyes munkamozzanatok időszükségletének vizsgálata és mérése;
3. a teljesitménynormák megállapitása.

Az időszükségletet vagy elemző vagy összegező módszerekkel állapithatjuk meg. Az elemző módszereknél a normát az egyes elemek időtartamának, valamint az adalékidőknek összeadásával kapjuk meg. Az összegező módszerek (statisztikai módszerek) alkalmazásánál a normákat valamely munkamenetet tükröző statisztikai adatok — idősorok — figyelembevétele adja meg.

A megállapitott normák — a feltételek változásának arányában — időről-időre módositásra szorulnak.

A TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRI NORMÁZÁS "KILENCPARANCSOLATA"

Az elmondottak nyomán a tudományos könyvtári normázásnál az alábbi kilenc "parancsolathoz" kell magunkat tartanunk:

1. Normázni csak azokat a könyvtári munkaféleségeket lehet, amelyeknél stabil és folyamatos a munkavégzés, illetve amelyek azonos formában és azonos feltételek mellett ismétlődnek, és mennyiségileg mérhetők.

2. A teljesitményi egységnek elégséges pontossággal kell kifejeznie a müvelet lényegét a munka tárgya és a munka célja vonatkozásában.

3. A teljesitménynormának begyakorlott dolgozóktól társadalmilag megkövetelhető munkaintenzitást kell kifejeznie mégpedig a minőségi követelmények betartását feltételezve.

4. Az időben vagy a mennyiségben kifejezett teljesitménynormát az adott munka jellegére és terjedelmére való tekintettel, megfelelő munkamódszerek bevezetése után kell megfelelő normázási módszerekkel megszabni.

5. Az igényesebb munkaféleségekre, nevezetesen azokra, amelyekben a rutin elemek alkotó elemekkel keverednek, az időnormákat mint tervezési irányszámokat célszerü megszabni.

6. A normázást felelősségteljesen, céltudatosan, a munkatársak széles körének részvételével kell elvégezni.

7. A koncepciókészitő, elemző, kutató, szervező és egyéb alkotó jellegü tevékenységekre nem szabad normákat megállapitani, ezek keretszerüen tervezendők.

8. Nincsenek minden tudományos könyvtárra érvényes egyetemes normák, minden tudományos könyvtárnak magának kell megküzdenie a normázással.

9. Teljesitménynormák csak az ügyintéző és operativ munkakörökben alkalmazhatók.

JEGYZETEK

1. KOUTNÍK, B.: Racionalizace v knihovnictvi. (Könyvtárügyi racionalizálás.) = Masaryková akademie práce. Praha 1931. 131. és köv. p.

2. LYSAKOWSKI, A.: Obliczanie czasu pracy bibliotekarskiej. (A könyvtári munka időszükségletének meghatározása.) = Przeglad biblioteczny 1928. 1. no. 36-48. p.

3. Normy pro katalogizaci. (Katalogizálási normák.) = Knihovna. 1948. 6. no. 183-186. p.

4. PROCHÁZKOVÁ, O.: Literární dokumentace Státního geologického ustavu ČSR v Praze. (A prágai Állami Geológiai Intézet irodalomdokumentációja.) = Dokumentace a desetinné třídeni, 1951. 4-6. no. 69-71. p.

5. ŠTAMFEST, J.: Výkonové normy ve spisové dokumentaci. (Teljesitmény-normák a leirásos dokumentációban.) = Dokumentace a desetinné třídeni, 1951. 8. no. 125-126. p.

6. PLACHÝ, F.: Plánováni v knihovnách, Zkušenosti ze Státni pedagogické knihocny v Brno. (Könyvtári tervezés. A brünni Állami Pedagógiai Könyvtár tapasztalataiból.) = Literární služba, 1952, 12. no. 169-174. p.

7. NÁDVORNIK, M.: Normatováni práce ve státnich studijnich knihovná. (A munka normázása az állami tudományos könyvtárakban.) = Knihovna, 1951/52. 3. no. 133-142. p.

A Deutsche Bücherei gyarapítási munkájáról

ECSEDY Judit

1973 őszén két hetet az Országos Széchényi Könyvtár és a lipcsei Deutsche Bücherei személycsere egyezménye keretében a Deutsche Bücherei vendégeként Lipcsében töltöttem, ahol alkalmam nyilt a folyóiratok és sorozatok gyarapitását és nyilvántartását tanulmányozni.

A Deutsche Bücherei az OSZK-hoz hasonlóan nemzeti könyvtár, melynek gyüjtőkörébe tartozik minden, az NDK-ban és NSZK-ban megjelenő kiadvány, bármilyen nyelvü legyen is; minden németnyelvü kiadvány, a kiadási helytől függetlenül, valamint a német vonatkozásu ill. német személyiségekről szóló müvek. Gyüjtőtevékenységük kezdő időhatára 1913. jan. 1., mely egyben a könyvtár alapitásának dátuma is.

Ezen időhatártól a DB a könyvtermelés egészének begyüjtésére törekszik. Az un. "Beschaffung u. Zugangstelle", amely a beérkező kiadványok első

állomása, már a megjelenési hely vagy cim alapján is el tudja dönteni, hogy a kiadvány gyüjtőkörébe tartozik-e vagy sem, és ezért – más tudományos könyvtárakkal ellentétben – általában szakreferensektől függetlenül müködik. (Kivételt képeznek a kézikönyvek, vagy másodpéldányok, melyek beszerzésére az érdekelt osztályok tehetnek javaslatot.)

A Gyarapitási Osztály három szakterületre oszlik: Belföldi Gyarapitás, Külföldi Gyarapitás és a Sorozatok, Folyóiratok, Állománybavétel (Zugangstelle).

A DB állománya főként kötelespéldányok révén gyarapodik. Az NDK-ban megjelenő minden kiadványból 1-1 példányt szolgáltatnak be a kiadók, a külföldön megjelenő németnyelvü ill. német vonatkozásu müveket pedig rendszerint csere utján szerzik be. Az NSZK-ban megjelenő kiadványoknak a DB-be való beszolgáltatása természetesen nincs törvényesen szabályozva, de a gyakorlat azt mutatja, hogy a kiadók 90 %-a önként beküld a DB-nek kiadványaiból egy példányt. A Gyarapitási Osztályon belül müködő un. "Feststellungsdienst" foglalkozik a kötelespéldányként beérkező kiadványok ellenőrzésével, lebonyolitja a levelezést, átvizsgálja a könyvkereskedelem orgánumait, könyvtárak állományjegyzékét és mindazokat a kiadványokat, melyek a gyarapitás segédeszközeiként számbajöhetnek – a periodikáknál és monografikus müveknél egyaránt

Minthogy feladatom a folyóiratok, sorozatok és többkötetes müvek gyarapitásának és nyilvántartásának tanulmányozása volt, a továbbiakban e kiadványfajták utján kisérem végig a DB-be való beérkezésüktől addig, amig az olvasóterembe, illetve a raktárakba eljutnak.

Minden beérkező kiadvány a "Zugangstelle"-re kerül legelőször, ahol a kiadványokat jellegük szerint és a munkaszervezetnek megfelelően három csoportba osztják:

1. Monografikus müvek (térképek és irodalmi hanglemezek is),
2. Sorozatok és folytatásos müvek,
3. Folyóiratok.

E kiadványféleségek meghatározásánál a "Regeln für die alphabetische Katalogisierung in wissenschaftlichen Bibliotheken" c. szabályzatot veszik irányadónak.

Mielőtt az egyes munkatársak átvennék a hatáskörükbe tartozó kiadványokat, az osztályvezető feladata, hogy ezeket tartalmilag átvizsgálja és a korlátozott használatu kiadványokat – a többiektől elkülönitve – továbbvezesse. (Ilyenek: erotika, szocializmusellenes kiadványok).

1. Monografikus müvek esetében az ezzel megbizott munkatárs feladata mindössze annyi, hogy a Zugangstelle mellett müködő Kiadói Katalógusban (Verleger-Katalog) és esetleg az alfabetikus katalógusban ellenőrizze, hogy valóban nincs még meg a könyvtár állományában a szóbanforgó mü, majd erről megbizonyosodva a könyvet állományba veszi, bevezeti a monografikus müvek leltárkönyvébe, majd továbbküldi a könyveket a Nationalbibliographie-be, ahol cimleirást készitenek a müvekről. A leltárkönyvek egyébként ugyancsak a "monografikus", "sorozat" és a "folyóirat" felosztást követik, de külön leltárkönyvet vezetnek a térképek és zenemüvek számára is. A leltári szám egyben a kiadvány raktári jelzete, a leltárkönyvek tehát raktári nyilvántartások is. A folyószámot megelőző két betü a jelzetben a napló jellegét és a mü formátumát jelzi, monografikus müveknél emelett még a beérkezés évszámát is feltüntetik.

2. A sorozatok és folytatásos müvek (többkötetes müvek és Lieferungok) állománybavétele különbözik a monografikus müvekétől. A leltárkönyvbe csak a legelső beérkező kötetet (füzetet, Lieferungot) jegyzik be,

és a következő kötetek ugyanezt a helyszámot kapják, de nem a leltárkönyvben tartják őket nyilván, hanem kartotékokon, az un. Fortsetzungszettel-en. Igy tehát a Fortsetzungskartei a leltárkönyv egy részét képezi. Kétféle kartotéknyilvántartást vezetnek:

a) sorozatok (ide csak a számozott sorozatok tartoznak, akár részcimesek, akár nem; a számozatlan, részcimes sorozatok ugyanis a monografikus müvekkel egyforma elbirálás alá esnek),

b) folytatásos müvek (többkötetes és Lieferungokból álló müvek).

Mindkét kartotékban a cédulák – melyek a mi kardexlapjainkhoz hasonlóak – betürendben vannak beosztva, természetesen a porosz instrukciók szabályainak megfelelően. A cédulák az alábbi adatokat tartalmazzák: szerző (ha van), cim, alcim, kiadó, szállitó, periodicitás és az egyes beérkező kötetek jelzése (száma), beérkezés kelte. A cédulán a következő tétel bejegyzésekor észlelt hiányokat reklamálják, de a teljes kartoték ilyen szempontból való átvizsgálására még évente sincs lehetőség. Ha a sorozat v. egy folytatásos mü teljes lett, azt a kartonon választóvonallal jelzik, és automatikusan köttetésre küldik. Mind a sorozatok, mind a folytatásos (többkötetes) müvek kartotékja három alcsoportra oszlik: a kurrens kiadványok cédulái (ezek teszik ki a cédulaanyag legnagyobb részét), szünetelő és megszünt kiadványok cédulái. A sorozatokkal és folytatásos müvekkel foglalkozó dolgozó tehát a beérkező kötetet vagy a már meglévő folytatásos cédulára vezeti rá, vagy pedig, ha uj sorozatról van szó, a rendelkezésre álló kartotékokban és katalógusokban történt hasonlitás alapján (melyről később lesz szó) a sorozati leltárkönyvbe vezeti be. A leltárkönyvben ill. a folytatásos kartonon nyilvántartásba vett kiadványok ezután kocsira kerülnek és vagy a Nationalbibliographie-be, vagy a raktárba irányitják őket. (A Nationalbibliographie-be a sorozatoknak és folyóiratoknak csak a legelső száma kerül, a részcimes sorozatok tagjai természetesen egyenként szerepelnek).

3. A folyóiratok az un. Folyóiratállomásra (Zeitschriftenstelle) kerülnek, ahol ellenőrizik a folyóiratszámok beérkezését és nyilvántartásba veszik őket. Az állománybavétel itt a sorozatokhoz hasonlóan történik: itt is minden ujonnan indult folyóirat első számát a folyóirat-leltárkönyvbe vezetik be, az ezt követő füzeteket pedig a folyóirat-nyilvántartólapra vezetik rá. Ezután a legfontosabb folyóiratok uj számai a Folyóiratolvasó polcaira kerülnek, a többi pedig a kurrens raktárba, ahol addig tárolják őket, mig az évfolyam teljes nem lesz; a bekötött évfolyamok ugyanis a könyvraktárban találhatók, és olvasni is csak a könyvolasóteremben lehet.

A folyóiratkartoték itt is három részre oszlik: kurrens kartoték (ezen belül éves és egyéb folyóiratok), szünetelő (ezen belül éves és egyéb folyóiratok) és lezárt vagy megszünt folyóiratok. Az évkönyveket ugyanabba a leltárkönyvbe vezetik be, mint a folyóiratokat, de éves jellegét megkülönböztetésül jelzik. A számozott konferenciák kiadványai ugyancsak a Folyóiratállomás hatáskörébe tartoznak.

A sorozatok és folyóiratok nyilvántartásánál szembetünő a sok alcsoport, ami az élő sorozatok, szünetelő sorozatok, megszünt folyóiratok, kurrens folyóiratok, kurrens évkönyvek stb. különválasztásából adódik. Ez a széttagoltság az eligazodást nehézkessé tenné, ha nem állna rendelkezésre a fehér cédulakatalógus, az un. Weisse Kartei. Ez a katalógus a Folyóiratállomás és a sorozati

kiadványokkal foglalkozó dolgozók szempontjából egyformán nélkülözhetetlen munkaeszköz. A Weisse Kartei a DB-be 1913 óta beérkezett összes folyóirat- és sorozat, folytatásos mü cimét egyetlen betürendben tartalmazza, sőt, cédula készül azokról a periodikus kiadványokról is, melyek csak a nyilvántartásban szerepelnek, de a DB gyüjtőkörébe nem tartoznak. A Zeitschriftenstelle feladata, hogy ezt a katalógust naprakész állapotban tartsa, az esetleges változásokat bejegyezze és az uj cédulákat beossza.

A másik katalógus, mely a Gyarapitási Osztály és különösen a Zugangstelle számára elengedhetetlen, a Kiadói Katalógus (Verleger-Katalog vagy Blaue Kartei.) A katalógus létrejöttében nagy szerepe volt annak, hogy maga a DB is a német Könyvkereskedők Egyesületének kezdeményezésére és támogatásával alakult meg, és szükség volt a müvek szerzői alfabetikus nyilvántartása mellett az egyes kiadók betürendjében is nyilvántartani a könyvtár anyagát. A Kiadói Katalógus két részből áll:

a) kurrens, amely minden, 1913 óta a DB-be beérkezett kiadványt nyilvántart, és
b) rekonstruált, amely 1962 nyara óta ujra teljes és használható (a háboruban ugyanis megsemmisült), és amely a német könyvkereskedelem kiadványait 1913-1930 közt tartalmazza.

A cédulák beosztása a kiadók, intézmények, közreadók betürendjében történik, a porosz instrukciók szerint. A katalógusnak nemcsak a könyvtáron belül van nagy jelentősége – hiszen itt hasonlitják be a Zugangstelle-re beérkező összes kiadványt –, hanem hasznát veszik olyan kiadók is, amelyek levéltára vagy nyilvántartása a háboruban elpusztult. A ténylegesen megjelent müvek cimei mellett azoknak a kiadványoknak cimleirása is szerepel itt, melyeknek kiadását tervbevették, de végül mégsem jelentek meg.

Könyvtár- és tájékoztatástudományi kutatások 1972/73

A könyvtár- és tájékoztatástudományi kutatások bejelentését kérő körlevelünkre válaszoló mintegy 80 könyvtár közül negyvenegyen jelentettek be összesen 378 kutatást. Ebből könyvtártudományi vonatkozású 252, egyéb szakterületi 126 kutatás.

A könyvtártudományi kutatások közül 110 az ujonnan bejelentett, 84 a folyamatban lévő és 58 a befejezett. Az uj kutatások számának feltünő visszaesését — az 1971/72. évi 223-mal szemben most mindössze 110 — egyrészt az okozza, hogy a készülő bibliográfiákat és repertóriumokat a könytárak tulnyomórészt már nem mint kutatást jelentették, hanem külön "A magyar könyvtárak bibliográfiai tervei. 1973." c. kiadvány számára, amely 196 tételt tartalmazott; másrészt az 1971/72-es uj kutatások között szerepelt a KMK által meghirdetett országos könyvtártudományi pályázat mintegy 40 témája is, amelyek most értelemszerüen a folyamatban lévő ill. a befejezett kutatások közé kerültek.

Néhány szót a kutatások tartalmi megoszlásáról. A bejelentett 252 könyvtártudományi vonatkozásu kutatásnak 23,4 %-a (59 téma) történeti studium; ezen belül nagy helyet foglalnak el az egyes könyvtárak történetével foglalkozó tanulmányok, pl. az OSZK egymaga 14 ilyen témát jelentett. Az OSZK, az MTA Könyvtára, az Egyetemi Könyvtár, a FSZEK, a pécsi Egyetemi Könyvtár, a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem Könyvtára több éve folyó vállalkozásain kivül más nagy könyvtáraink is nekifogtak saját történetük megirásának, pl. a Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtára és a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára.

A történeti témakörön belül jelentősek a nyomda- és sajtótörténeti kutatások is. 1972/73-ban ujabb két megye: Baranya és Tolna és négy nagy város: Győr, Pécs, Szeged és Veszprém nyomdatörténetének kutatása kezdődött meg, ill. van folyamatban. (Az előző évi bejelentések között szerepelt már Heves, Szabolcs-Szatmár és Zala megye nyomdáinak története).

Az összes könyvtártudományi kutatás mintegy egyötödét (21,4 %) a 38 befejezett vagy folyamatban lévő, és a 16 uj, de "A magyar könyvtárak bibliográfiai tervei. 1973," számára nem jelentett bibliográfiai vállalkozás adja, ideértve a repertóriumokat és katalógusokat is.

Ezek után a "hagyományos" studiumok után számszerüleg első helyen áll a tájékoztatás-szakirodalomkutatás-információs renszerek vizsgálata 18 bejelentett témával. Mindjárt utána a különböző könyvtári gépesitési kutatások jönnek 17 témával, majd 16-16 bejelentéssel a könyvtárhasználati és müvelődési szokásokkal, ill. a gyüjtőkör-állományösszetétel-állománygyarapitás kérdéseivel foglalkozó kutatások. Nagyságrendben 11 olvasáskutatási, 8 gyermek-

könyvtári témáju és 6 ellátottsági-igényvizsgálat kutatás következik.

A fennmaradó 47 bejelentett kutatás erősen szóródva kb. 30 témakört érint a zenei könyvtárügytől szakozási kérdéseken át a könyvtári prognosztikáig.

Érdekes képet mutat a kutatások könyvtárankénti megoszlása. A 41 kutatást-bejelentő könyvtár közül 10 könyvtárban összpontosul az összes kutatás 68 %-a, ezen belül a könyvtári vonatkozásu kutatások 61 %-a, az egyéb szakterületi kutatásoknak pedig 82 %-a. Ez a tiz könyvtár – az összes kutatás számának csökkenő sorrendjében felsorolva – a következő:

	Összes kutatás	könyvtár-tudományi	egyéb szakterületi
OSZK	72	49	23
Egyetemi Könyvtár	38	11	27
JATE Közp. Könyvtára	32	16	16
FSZEK	27	20	7
MTA Könyvtára	16	15	1
Megyei Könyvtár, Veszprém	16	12	4
Városi Könyvtár, Szeged	16	6	10
Megyei Könyvtár, Győr	15	11	4
Bp-i Müszaki Egyetem Központi Könyvtára	14	10	4
Marx Károly Közgazd. Egyetem Közp. Könyvtára	10	3	7
Összesen:	256	153	103
(A többi 31 könyvtárban:	122	99	23)
A 41 könyvtár összesen:	378	252	126

A könyvtárakban folyó kutatómunka problematikájával, a könyvtártudományi és a szaktudományi kutatómunka helyzetével, tendenciáival, a kutatás személyi tényezőivel stb. összefüggő kérdéseket jelenleg az OKDT Kutatáspolitikai Szakbizottsága tanulmányozza a kutatáspolitikai koncepció kialakitása érdekében. Ezért itt csak a fenti, statisztikai jellegü adatközlésre szoritkozunk.

Végül röviden a megkérdezett könyvtárak köréről. A könyvtár- és tájékoztatástudományi kutatások bejelentésére felkérő körlevelünket 255 könyvtárnak küldtük meg. A MM felügyelete alá tartozó, tehát bejelentésre kötelezett könyvtárak közül mindössze 5 nagy könyvtár válasza nem érkezett be hozzánk: a békéscsabai, a kecskeméti, a pécsi, a zalaegerszegi megyei könyvtáré, és a debreceni KLTE Könyvtáré, – igy a felmérés szinte teljesnek mondható.

Az 1972/73. évi uj könyvtár- és tájékoztatástudományi kutatások jegyzéke:

KÖNYV- ÉS KÖNYVTÁRTÖRTÉNET

KALMÁR Lajos (EK)
A Victorianus-corvina illusztrációi

WOJTILLA Gyula (MTAK)
Az MTAK két szanszkrit kódexe

BODA Miklós (PEK)
A Klimó-könyvtár eredete, felállitása, állományelemzése

CSAPODI Csaba (MTAK)
A budai palota második gyüjteménye

HÉBERGER Károly (BMEKK)
A BME Könyvtárának és az egyetemnek története

INDALI György (OSZK)
Munkáskönyvtárak Magyarországon a 20. sz. első évtizedeiben

KLUG Ferenc (MKKE KK)
Az MKKE Központi Könyvtárának története

RITOÓK Zsigmondné (MTAK)
Budai polgárok könyvei a 16. században

Az OSZK története:

BERLÁSZ Jenő (OSZK)
Az OSZK története 1802-1875

FERENCZY Endréné (OSZK)
Az OSZK 20. századi állományának története. — Kalendáriumgyüjtemény

ILLYÉS Katalin (OSZK)
Az OSZK Hirlaptára állományának története 1914-1919

KARAKAS Péterné (OSZK)
Az OSZK állományának története 1919-1944. — A kötelespéldány szolgálat alakulása

KELECSÉNYI Gábor (OSZK)
Az OSZK kódexgyüjteményének története

KOVÁCS Ilona (OSZK)
Elemző vizsgálatok az OSZK állományának gyarapodásáról és gyarapitási politikájáról 1920-1944

NAGY Zsoltné (OSZK)
Az OSZK állományának története 1919-1944. — A hagyaték-könyvtárak története

PÁLVÖLGYI Endre (OSZK)
A Széchényi Könyvtár igazgatása és szervezete Majláth Béla igazgatása idején

SOMKUTI Gabriella (OSZK)
Az OSZK állományának története a 19. században

SZIGETHY Jolán (OSZK)
Külföldi hungaricumok beszerzése az OSZK-ban 1867-1920

WITTEK Lászlóné (OSZK)
Az OSZK Kisnyomtatványtára állományának története

SAJTÓ- ÉS NYOMDATÖRTÉNET

BODA Miklósné (PEK)
A Baranya és Pécs területén müködő kiadók, nyomdák és könyvkereskedések története. (Adatok "A könyv története Magyarországon" c. monográfiához.)

JÁSZBERÉNYI Ferencné (MK Győr)
A győri nyomdászat, könyvkiadás, könyvkereskedelem és periodikák története

PÉTER László (VK Szeged)
A szegedi nyomdák története

SIPTER Gézáné (MK Szekszárd)
A Tolna megyei nyomdák története

UNGVÁRY Ferencné (MK Veszprém)
A Veszprém megyei nyomdák története

BIBLIOGRÁFIÁK, REPERTÓRIUMOK

ALLODIATORIS Irma (Term. tud. Mz. K.)
Magyar állattani bibliográfia

BEZERÉDY Istvánné (JATE KK)
A magyar falu helye az állam életében 1945-1972

BEZERÉDY Istvánné (JATE KK)
A magyar tanya története. Bibliográfia

GÁSPÁR Istvánné (BMEKK)
Szállásjellegü épületek bibliográfiája

GYŐRI László (MK Tatabánya)
Cigánybibliográfia

ÓCSAI József–BELLAY Istvánné (TF K)
A magyar testnevelési és sportszakirodalom 1973. évi bibliográfiája

PERNESZ Marianne (Tanitóképző I. Győr.) A Győri Tanitóképző Intézetben elfogadott szakdolgozatok bibliográfiája 1962-1972-ig

RÁDULY Márta (OSZK)
A külföldi magyar nyelvü gyermekirodalom áttekintése 1945-1970

VÉRTESY Miklós (ELTE EK)
Bibliográfia a Világirodalmi kislexikonhoz.

JAKAB Béla (VK Szeged)
A Szegedi Szemle c. folyóirat története és repertóriuma

JÁSZBERÉNYI Ferencné (MK Győr)
Arrabona 1959-73

JÁSZBERÉNYI Ferencné (MK Győr)
"Csarnok" kéziratos ujság

JÁSZBERÉNYI Ferencné (MK Győr)
Életünk 1963-1973

MÁRKUS Julianna (MK Győr)
Az Athenaeum

PERNESZ Gyula–JÁSZBERÉNYI Ferenné (MK Győr) "Győri Élet" folyóirat.

VIDA Sándor (Párttört. I. K.)
Front, Uj Harcos, Valóság, Szabadon, Kórusmüvészet, Forrás, Virradat, Egység c. kommunista folyóiratok repertóriuma. Annotálva, egy kötetbe szerkesztve

ÁLLOMÁNYÖSSZETÉTEL, FELTÁRÁS, KATALÓGUSOK

BIRKÁS Endre (OSZK)
Az OSZK törzsgyüjteményében található külföldi könyvritkaságok feltárása: a német és francia szépirodalmi első kiadások

BÜKY Béláné (MTAK)
A csererevizió hatása a kurrens folyóiratállomány strukturájára

FÜGEDI Péterné (OSZK)
Az "MSZ 3424 Könyvtári cimleirási szabályzat" uj kiadásának reviziója

HOÓZ Istvánné (PEK)
A Pécsi Egyetemi Könyvtár folyóiratállományának alakulása és összetétele

KELECSÉNYI Istvánné (FSZEK)
A müszaki irodalom a 12. sz. kerületi könyvtárban

KONDOR Imréné (OSZK)
A periódika-feldolgozás hazai és külföldi gyakorlata

MARÓTHNÉ, JEREMIÁS Éva (MTAK)
Perzsa kéziratok az Akadémiai Könyvtár Keleti Osztályán (Katalógus)

MARTON János (JATE KK)
Az ETO és tárgyszókatalógusok koordinálása

REMETE László (FSZEK)
Petőfi-ritkaságok a FSZEK-ben

REMETE László (FSZEK)
Szociológiai folyóirat-ritkaságok a FSZEK-ben

SZABAD Györgyné (OSZK)
A Könyvek Központi Katalógusa szerkesztési szabályzatának kidolgozása

VAVRINECZ Veronika (OSZK)
Központi zenei nyilvántartás a Magyarország területén található 1850 előtti zenemüvekről (RISM)

VAVRINECZ Veronika (OSZK)
Az OSZK Zenemütárában őrzött Roskovszky-gyüjtemény feltárása

ÁLLOMÁNYGYARAPITÁS, GYÜJTŐKÖR

BENKŐNÉ, BARTHA Ilona (FSZEK)
A közmüvelődési és iskolai könyvtárak állománygyarapitási problémái

GÁL Györgyné–KIRÁLY Lászlóné (FSZEK) Az olvasói igények és az állományfejlesztés összhangja a hálózatban

PÜSÖK Gyuláné (BME KK)
Olvasószolgálati elemzés. A könyvtár állományának használtsági vizsgálata

PAJKOSSY György (OSZK)
Könyvtári gyüjtőköri kooperációs lehetőségek Magyarországon a társadalomtudományok területén

SZABÓ Imréné (MK Győr)
A Kisfaludy Károly Könyvtár gyüjtőköri feladatai

TÁJÉKOZTATÁS, INFORMATIKAI IGÉNYVIZSGÁLATOK, ELLÁTOTTSÁGI VIZSGÁLATOK

ÁDÁM Antalné (PEK)
A jogi szakreferencia kérdései

BÉNYEI Miklós (MK Debrecen)
Társadalomtudományi tájékoztatás. Alapismeretek (jegyzetek a tanitóképző intézetek könyvtár-népmüvelés szakos hallgatói számára)

LAJOS László (MK Tatabánya)
"Tájékoztató jegyzék vezetőknek" c. kiadvány hatásának vizsgálata

NAGY ILONA (BME KK)
Diplomatervek értékelése, a szakirodalom felhasználása szempontjából

NAGY Gusztáv–NAGY Géza–SZABÓ Imréné (NME KK)
A "Metals Abstracts"-ben referált folyóiratok (primér irodalom) értékelő vizsgálata gyakoriságuk alapján

RÁTKAI István (MK Eger)
Nagyközségek információs rendszere

SCHERR Károly (Közuti Közl. és Dok. Táj. Közp.)
Tájékoztatási rendszer korszerüsitése a közut területén

SONNEVEND Péter–SÖVÉNYHÁZY Csilla (KMK)
Az egyes társadalomtudományok magyarországi információs rendszerének kidolgozása

SZALAY Sándor (MTA Közg. Tud. I. K.)
A szétsugárzó szakirodalmi tájékoztatás helyzete a közgazdaságtudomány területén

SZENTIRMAI László (JATE KK)
A vidéki értelmiség információigényei

ZSIDAI József (NME KK)
A szakirodalmi ellátás elvi alapjai

GÉPESITÉS

CSENDES Béla (Közuti Közl. Dok. és Táj. Közp.)
Mikrofilmek felhasználásának gazdaságossági kérdései az ismeretek tárolásában és visszakeresésé ben, tekintettel az üzemszervezésre.

DERSI Gyuláné (BME KK)
A Chemical Abstracts gépi kerestetés tapasztalatai a BME Vegyészmérnöki Kar kutatási témáiban

DIENES Gedeonné–SZABÓNÉ HORVÁTH Beáta (KSH Könyvt. és Dok. Szolgálat.)
Mezőgazdasági és statisztikai fogalmak rendszerének összeállitása számitógépes információvisszakeresés céljára

OROSZ Gábor–SCHIFF Ervin (OMKDK)
Épitésügyi tézaurusz szógyüjtési munkájának elősegitése a Gyorsindex-Épitéstervezés gépi adathordozóra rögzitett anyagának felhasználásával

OROSZ Gábor–SCHIFF Ervin (OMKDK)
Gépesitett rendszer és eljárás kialakitása független intézményekhez járó folyóiratok feldolgozására és nyilvántartására, központi és intézményi cimjegyzékek alkalmasan rendezett formában való előállitására

OROSZ Gábor–SCHIFF Ervin (OMKDK)
Speciális lyukkártyaszelektorral üzemelő és számitógépes üzemeltetésre továbbfejleszthető információkereső rendszer kialakitása kulcsszavakkal, szakjelzetekkel, kódokkal jellemzett tájékoztatási anyagokhoz

SZABÓNÉ HORVÁTH Beáta (KSH Könyvt. és Dokumentációs Szolgálat)
Könyvtárgépesitési kutatások, különös tekintettel a számitógépes könyvtári állománygyarapitásra, ill. a nem folyóirat jellegü periodikák nyilvántartására

SZILVÁSSY Zoltánné (OSZK)
A könyvtári gépesités tanulmányozása, különös tekintettel a periodika-feldolgozás gépesitésének kérdéseire

Számitástechnikai Koordinációs Intézet Müszaki Könyv- és Dokumentációtára Munkacsoportja
Gyártmányismertetők számitógéppel készitett kötetkatalógusának továbbfejlesztése

Számitástechnikai Koordinációs Intézet Müszaki Könyv- és Dokumentációtára Munkacsoportja
A könyvtári állomány feldolgozásához és visszakereső-rendszeréhez számitástechnikai tézaurusz. A számitástechnikai tézaurusz készitésével párhuzamosan számitógépes visszakereső rendszer kidolgozása.

KÖNYVTÁR ÉS TÁRSADALOM

FARKAS Mihályné (MK Veszprém)
Munkások a könyvtárban

GYIMESI Alajos (MK Eger)
Az egri Megyei Könyvtár vonzáskörzete

MÉSZÁROS Antal (MK Tatabánya)
Tatabánya-Ujváros értelmiségének kapcsolata a Megyei Könyvtárral

STARCSEVICS Tiborné–PÁRISZ Györgyné (MK Veszprém)
Körzeti könyvtárügy a tapolcai járásban

UTASSY Istvánné (MK Veszprém)
Miért járnak könyvtárba Ajkán a fiatalok?

WALLESHAUSEN Gyula (KSH Könyvt. és Dok. Szolgálat)
Könyvtári prognosztika

OLVASÁS, OLVASÁSKUTATÁS

BÁRDOS Józsefné (MK Miskolc)
A házi olvasmány példaképalakitó és személyiségfejlesztő hatása

BODNÁR Józsefné (MK Eger)
Utleirások, utikönyvek forgalma egy A tipusu könyvtárban

GERÉBNÉ NYILAS Márta (FSZEK)
Az első olvasói izléskutatás Magyarországon

KIS Józsefné (MK Miskolc)
Olvasásszociológiai felmérés a mezőkövesdi Városi-Járási könyvtárban

SZATHMÁRY Györgyné és munkaközössége (MK Szolnok)
A munkások olvasásának néhány kérdése Szolnok megyében. Olvasmányok és olvasási szokások elemzése

GYERMEKKÖNYVTÁRÜGY, IFJUSÁGI KÖNYVTÁRÜGY, KÖNYVTÁR ÉS OKTATÁS

KEREKES Pálné (FSZEK)
Olvasószolgálati vizsgálatok módszerei a gyermekkönyvtárakban

VARGA Károlyné (MK Veszprém)
Gyerekek könyvtári ellátása

MÁJER Sándor (MK Szombathely)
A szakmunkástanulók könyvtári ellátása Vas megyében

MÉSZÁROS Istvánné (MK Veszprém)
Szakmunkástanulók művelődési érdeklődése

FIOLA Pálné (Tanitóképző I. Könyvtára Kaposvár)
"Irodalom" az olvasókönyvekben
(Az alsótagozatos olvasókönyvekben szereplő irodalmi anyag esztétikai vizsgálata)

SZENTIRMAI László (JATE KK)
Egyetemi hallgatók időmérleg-vizsgálata

Győri Tanitóképző Intézet Könyvtára Munkacsoportja
A könyvtár szerepe az oktatásban
Olvasóvá nevelés
A pedagógus mint könyvtáros
A könyvtári alapismeretek cimü tantárgy oktatásának tapasztalatai a Tanitóképző Intézetben

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI VONATKOZÁSOK

BÉNYEI Miklós (MK Debrecen)
Eötvös József művelődéspolitikai munkássága

DÜMMERTH Dezső (ELTE EK)
XVII-XVIII. századi olasz-magyar művelődési kapcsolatok

KARDOS Józsefné–ARATÓ Antal (MK Szolnok)
Szolnok megye irodalmi emlékhelyei

KURCZ Ágnes (OSZK)
Az érett feudalizmus művelődési viszonyai Magyarországon

OLÁH György (ELTE EK)
Történészeink elképzelése a 18. sz.-ban egy tudós társaság alapitásáról

RÁTKAI István (MK Eger)
Tenk (Kulturszociológiai jegyzetek)

SZILÁGYI János (OK)
A munkásmozgalom kulturális tevékenysége Magyarországon 1919-1945 között

SZURMAY Ernő (MK Szolnok)
Szolnok közművelődésének története

TÓTH Dezső (MK Veszprém)
Dáka község művelődése

VIZKELETY András (OSZK)
Német nyelvü irásbeliség a középkori Magyarországon

PINTÉR Márta

Nyugat-európai Könyvtárközi Kölcsönzési Tanácskozás

1973. március 10. és 15. között az angliai Banburyben tizenkilenc nyugat-európai ország részvételével könyvtárközi kölcsönzési tanácskozás zajlott le angol szervek rendezésében és az IFLA közremüködésével.

A résztvevő országok mindegyike jelentést készitett saját könyvtárközi kölcsönzési szolgálatáról: a kölcsönadott és kölcsönvett müvek számáról, a kielégitetlen kérések arányáról, a könyvtárközi kölcsönzési rendszer müködéséről, a központi katalógusokról, a fizetési és könyvelési módszerekről, a kommunikációs és szállitási-eszközökről. A várakozásnak megfelelően a különböző országok könyvtárközi kölcsönzési rendszere és forgalma nagy változatosságot mutatott.

A bevezető jelentések után a következő témákról folytattak megbeszéléseket:

- centralizált és decentralizált kölcsönzési rendszerek,
- a könyvtárközi kölcsönzés nemzeti sikon történő szervezésének és irányitásának módjai,
- a kölcsönzések fotómásolatokkal történő helyettesitése, a költségek téritése,
- a különféle kiadványfajták megszerzésének nehézségei,
- a központi katalógusok problémái.

Megállapitották, hogy a nemzetközi kölcsönzés jelentős mértékben javitásra szorul. A kérések gyakran maradnak eredménytelenek, vagy tul lassan nyernek kielégitést. A különösen nehezen megszerezhető kiadványok közé tartoznak a hivatalos kiadványok, a disszertációk, a kutatási jelentések bizonyos szériái, ujságok, efemér kiadványok, továbbá sok latin-amerikai, afrikai és ázsiai ország kiadványai.

Bár a kölcsönzési és másolási dijak megtéritéséről a kölcsönösség alapján célszerü volna lemondani, meg kell érteni azt is, hogy egyes könyvtárak ezt nem tehetik (pl. sokkal többet adnak, mint kapnak, költségeiket más módon nem tudják fedezni stb.). A fizetési mód egyszerüsitésére azonban törekedni kell.

A központi katalógusok terén a jövő valószinüleg a gépi katalógusoké. Érdekes lehetőségeket kinál a szerzők és cimek helyett a nemzetközi szabványkönyvszámok (ISBN) használata.

A tanácskozás ajánlásai, amelyek az IFLA 1973. évi kongresszusa elé (Grenoble) kerültek és ott egyetértésre találtak az alábbiakban foglalhatók össze:

1. Nemzeti felelősség

Saját kiadványait minden ország a lehető leggyorsabban kölcsönözze minden más országnak, amely hasonló szolgáltatást nyujt. Nem vonatkozik ez a ritka és értékes müvekre, vagy olyanokra, amelyek alapos indokok alapján nem kerülhetnek kölcsönzésre.

Az egyes országok kölcsönzési kötelezettségeik teljesitésére különböző

rendszereket alkalmazhatnak, mint pl. nemzeti kölcsönző könyvtár felállitása, a kölcsönzésre is jogosult nemzeti referens könyvtárak igénybevétele, az ország több nagy gyüjteményének igénybevétele, a kiadványoknak a központi katalógusok segitségével történő felkutatása

2. A nemzeti kölcsönzés nemzeti központjai

Minden országnak rendelkeznie kell egy (vagy több) olyan könyvtárral, ill. központi szervvel, amely az egész országban felelősséggel intézi a nemzetközi kölcsönzési kérések irányitását. (Ezzel egyébként csak ujra megerősitik az IFLA 1954-es szabályzatának idevágó paragrafusát.) Magukat a kiadványokat természetesen nem feltétlenül a központnak kell továbbitania.

3. A nemzeti központok jegyzéke

A jelenleg létező nemzeti könyvtárközi kölcsönzési központok jegyzékét össze kell állitani, naprakész állapotban tartani és az IFLA (rövidesen megjelenő könyvtárközi kölcsönzési) kézikönyve kiegészitéseként közre kell adni.

4. Statisztika

Hasznos lenne a különböző országok legfontosabb kölcsönzési adatait összegyüjteni. A tanácskozáson résztvevő országok által összeállitott statisztikák az IFLA eziránvu programja megvalósitásának részét képezhetik.

5. Szabványkérőlap

Egységes, általánosan elfogadott egyszerü kérőlap használata célszerü. Az IFLA Nemzetközi Kölcsönzés és Központi Katalógusok Bizottsága propagálja az általa javasolt kérőlap használatát, figyelembe véve tagjainak esetleges módositó javaslatait.

6. Előrefizetés

Ha a költségek megtéritésétől nem lehet eltekinteni, akkor egyfajta, a kérőlappal együtt küldhető fizetőeszköz használata lenne célszerü, mert ez meggyorsitaná és egyszerüsitené az ügymenetet. Meg kell ezért vizsgálni egy minden országban érvényesithető kupon bevezetésének lehetőségét.

7. Vám

Az értekezleten résztvett országok összegyüjtik a vám által okozott késedelmek adatait, hogy ezek segitségével nemzetközi intézkedéseket javasolhassanak. Az IFLA által javasolt ("Nemzetközi Könyvtárközi Kölcsönzés") cimkék minden csomagra (könyv, fotomásolat) ráragasztandók.

8. Telex

A telex használata meggyorsitja az ügymenetet, de minden ország maga dönti el, hogy csak a sürgős kérések továbbitására használja-e.

9. Nehezen megszerezhető kiadványok

Tekintettel a nehezen megszerezhető kiadványok számos fajtájára, a résztvevők megállapodtak, hogy a probléma megoldásának utját keresendő, országaikban meghatározzák a nehezen megszerezhető kiadványok kategóriáit.

TAMÁS Péter

A PCMI ultramikrofilmlap rendszere

A fotokromatikus film alkalmazását a mikrofilmtechnikában az American Cyanamid Company kisérletei alapján a National Cash Register (NCR) Company végezte el és hozta kereskedelmi forgalomba. A PCMI (Photochromic Micro Imago) fotokromatikus mikromásoló rendszert az 1964. évi New York-i világkiállitáson, Európában az 1966. évi kölni PHOTOKINA kiállitáson mutatták be.

A RENDSZER ALAPJA

A PCMI rendszer alapja a 105 x 148 mm méretü mikrofilmlap, melyre 3200 A/4-es irat vagy könyvoldal fényképezhető. A filmlap vastagsága 0,42 mm, sulya 7 gramm. Az alkalmazott kicsinyitési arány lineráirsan 115:1 vagy 150:1. Különleges információtároló kapacitására jellemző, hogy egy-egy reklámként készitett 50 x 50 mm nagyságu lapocskára a Biblia 1245 oldala, ill. Beethoven kilenc szimfóniája partiturájának 1488 oldala könnyen elhelyezhető.

AZ ELJÁRÁS LÉNYEGE

A fotokromatikus képkialakitás lényege olyan vegyületek alkalmazása vékony zselatinrétegbe ágyazva, amelyek molekulái megfelelő hullámhosszu fénysugarak hatására szinessé válnak. E szines molekulák a teljes képi információt azonnal rögzitik. Ha a kép minősége megfelel a követelménynek, az eljárás befejeződött, mivel a képet semmiféle módon nem kell kémiai vagy fizikai behatással rögziteni vagy tartósitani. Ha a kép minősége gyenge, ugy az

hősugárzással letörölhető, azaz elszintelenithető és a képkialakitás ugyanazon a helyen megismételhető. Mivel a fotokromatikus mikromásoló eljárásnál használatos fényérzékeny lemez képkialakitó közegei molekulák, a réteg felbontóképessége rendkivül nagy, kb. 1200 vonal/mm. A gyakorlatban használt PCMI lemezek legfeljebb 200:1 arányu lináris kicsinyitéssel tárolják a képeket.

A PCMI RENDSZER MÜKÖDÉSE

A PCMI rendszerben a mikromásolás két lépcsőben történik. Az eredeti anyagot először kb. 10:1 – 15:1 arányu kicsinyitéssel mikrofilmtekercsre fényképezik, majd ezt a filmet laboratóriumi kidolgozás és tartalmi ellenőrzés után tiszta, pormentes helyen, speciális feltételek biztositása mellett tovább kicsinyitik fotokromatikus mikrofilmlemezre.

A továbbkicsinyitésre szolgáló berendezés (Camera Recorder) segitségével ibolyántuli fénnyel világitják át az eredeti filmet. Az átfényképezés felvételenként történik a 105 x 148 mm-es üveglemezre, amelyen azonnal megjelenik a lekicsinyitett mikrofilmfelvétel pozitiv képe. Mivel ez a kép szobahőmérsékleten nem tartós és alacsony hőmérsékleten is csak rövid ideig tárolható, tovább kell másolni. Ezért a pozitiv mikrofilmképet tartalmazó üveglemezt nagy (kb. 500-600 vonal/mm) felbontóképességü ezüsthalogén alapanyagu mikrofilmlapra másolják át. Ezt a mesternegativot PMI (Photographic Micro Imago) mikrofilmlapnak nevezik.

Egy fotokromatikus lemezről 15 000 másolatig lehet filmlapokat sokszorositani. A továbbmásolásra szolgáló negativ ultramikrofilmlapokat az eredeti lemezről készitik, mert ellenkező esetben a többszörözésnél keletkező 15-20 %-os információveszteség az erős kicsinyités miatt hátrányos lehet. A filmlapokat a tárolás és használat káros következményei ellen mindkét oldalon teljesen átlátszó müanyagbevonattal látják el.

PCMI OLVASÓ ÉS OLVASÓ-NAGYITÓ KÉSZÜLÉKEK

A PCMI ultramikrofilmlapok tanulmányozására egyszerü olvasó és nagyteljesitményü olvasó-nagyitó készülékek szolgálnak. Az egyszerü olvasókészülék vetitője 29 x 29 cm nagyságu, melyen 115- vagy 150-szeres nagyitásban olvasható a kb. A/4 méretü dokumentum megközelitőleg eredeti méretben. A képernyő felső szélén külön vetitőfelületen olvasható a kereséshez szükséges indexszám. A felvételek kikeresését megfelelő matrixhálózat és nappali világitásban is jó vetitést biztositó nagy fényerejü jódkvarc-izzó segiti.

Az olvasó-nagyitó készülék 50,8 x 71 x 76 cm nagyságu, 113,4 kg sulyu berendezés. Vetitőernyőjének mérete 27,9 x 27,9 cm, melyre egy különleges objektiv 150-szeres nagyitásban vitit ki a mikrofilmlap megfelelő felvételét. A vetités szürketónusu képernyőre 150 wattos, léghütéssel védett jódkvarc-izzóval történik, melynek fényereje még világos helyiségben is kellemessé teszi az olvasást. A kivetitett kép minősége kifogástalan, mert az erős kicsinyitésü felvételeket tartalmazó mikrofilmlapokat vastag, átlátszó védőbevonattal látják el. Igy a lapot érő fizikai sérülések nem hatolhatnak be és nem sérthetik meg az információt hordozó emulziós réteget. A védőréteg vastagsága miatt a szennyeződések, karcok és ujjlenyomatok az objektiv életlenségi tartományában vannak, s igy nem zavarják a szöveg olvasását, vagy a kép, ill. rajz tanulmányozását.

A nagyitások elektrosztatikus eljárással cinkoxid rétegü papirra készülnek, ami tekercsformában helyezhető a készülékbe. Egy tekercsre kb. 500 db 21,6 x 27,9 cm (legfeljebb 25,4 x 27,9 cm) nagyságu nagyitás készithető. Egy-egy nagyitás elkészülésének ideje kb. 12 másodperc.

A PCMI olvasó-nagyitó készülék használatának menete:

1. A PCMI mikrofilmlapot behelyezzük a két siküvegből álló filmtartóba,
2. bekapcsoljuk a készüléket,
3. a koordinátarendszer alapján kiválasztjuk a megfelelő felvételt,
4. a vetitőernyő felső szélén lévő kontrolszámon ellenőrizzük a felvétel sor- és oszlopszámát,
5. ha szükség van, a finombeállitóval beállitjuk a képélességet,
6. tanulmányozzuk a szöveget vagy képet,
7. másolat igénylése esetén beállitjuk a megfelelő vezérlőgombon a példányszámot és megnyomjuk a COPY gombot,
8. kb. 12 másodperc után a lerakórészből kivesszük az első elkészült nagyitást.

A PCMI RENDSZER TULAJDONSÁGAI

A PCMI eljárás és rendszer számos előnnyel rendelkezik a hagyományos ezüsthalogén mikromásoló eljárásokkal szemben. Ilyen az információhordozó anyagként alkalmazott széles szürkeskálával rendelkező, alacsony gamma-értékő, kontrasztgazdag és szemcsézetnélküli emulzió, mely lehetővé teszi a PCMI tárolólemez készitésekor a kép kialakulásának ellenőrzését. Nincs szükség külön rögzitő eljárásra, mivel a felvételek a megvilágitással teljes egészében elkészülnek. Ha hibás a felvétel, hősugárzással azonnal letörölhető és a törlés helye ujra felhasználható a felvétel megismétlésére vagy ujabb készitésére. A mikrofilmlapok nagy információtároló kapacitásuk miatt költséges rendszerek használata nélkül kézi válogató eljárások alkalmazásával is gyors hozzáférést biztositanak.

A PCMI rendszer előnyös információtároló tulajdonsága révén a hagyományos rendszereknél jelentősebb helymegtakaritás érhető el és meggyorsitja az információk elosztását. Tovább csökkenti a sokszorositási időt és az ezzel kapcsolatos szállitási, csomagolási és tárolási költségeket. Az eljárás könnyebbé teszi az adatok naprakész állapotban tartását és a kiegészitések átvezetését.

A PCMI ULTRAMIKROFILMLAPOK ALKALMAZÁSA

A PCMI ultramikrofilmlapok alkalmazása elsősorban nagytömegü dokumentumanyagok sokszorositására ill. többszörözésére és szétosztására, valamint tárolására a legmegfelelőbb. Egy 3200 felvételt tartalmazó fotokromatikus lemezről 24 óra alatt 15 000 másolat is készithető, ami 48 millió A/4 oldalnyi dokumentumnak felel meg. Ilyen nagytömegü iratanyag egymás mellé állitva kb. 7,6 km hosszu helyet foglal és sulya papiron 24 tonna, tárolására 96 000 iratrendező szükséges. Ezzel szemben a 15 000 PCMI mikrofilmlap helyigénye csupán 105 mm x 148 mm x 6,3 m, ami két-három iróasztalfiók-nyi területnek felel meg. Egy olyan nagy könyvtár, mint a washingtoni Library of Congress gyüjteménye, melynek több millió kötetnyi állománya kb. 450 km hosszu polcot foglal el, hat iratszekrényben könnyen elhelyezhető.

Nagy tárolókapacitása révén különösen alkalmas nagymennyiségü információs anyag – könyvek, folyóiratok, iratanyag, levéltári anyag, kutatási jelentések, szabadalmak, szabványok, számitógépek által kiirt adatok stb. – tárolására és a folyamatos munka könnyitésére. A postai levelezőlap nagyságu PCMI-lapok a sok adatot tartalmazó és állandó kiegészitésre szoruló alkatrészjegyzékek, árjegyzékek szabadlapos kötetei helyett egyszerübben készithetők, könnyen szétoszthatók, kis helyen tárolhatók, adatai gyorsan visszakereshetők, ezáltal a szolgáltatás pontosabbá tehető.

Ujonnan alapitott könyvtárak, egyetemek és kutatóintézetek számára szervezte meg az NCR a PCMI könyvtári információs rendszerét (PCMI Library Information System), amelyet a jövő könyvtáraként hirdet. A 105 x 148 mm nagyságu ultramikrofilmlapra elhelyezhető 3200 felvételre átlag 7-10 könyvet fényképeznek. A teljes gyüjtemény öt egységből áll (1. Amerikai civilizáció. – 2. Irodalom. Társadalomtudomány. – 3. Természettudomány. Müszaki tudományok. – 4. Szociológia. – 5. Hivatalos kiadványok.), minden egység 100 PCMI mikrofilmlapon kb. 7000 könyvvel a gyüjtőkör alapvető tájékoztató kézikönyveit tartalmazza, amelyeket az illető szakterületek szakemberei állitottak össze.

Távolabbi tervükben szerepel egyes kisebb szakterületek, mint pl. jog, orvostudomány, hittudomány, fizika, kémia, mérnöki tudományok stb. kézikönyveinek, monográfiáinak, periodikáinak feldolgozása is.

A PCMI könyvtári információs rendszerének előnye, hogy 500 lap, azaz kb. 3500 könyv és a Library of Congress feldolgozása alapján készült katalóguscédulák ára együttesen alig haladják meg müvenként az egy dollárt, szem-

ben az egyéb mikromásoló eljárásokkal (mikrofilmtekercs, mikrofilmlap, mikrokártya, mikronyomat), ahol tételenként 3-5 dollárt kell számitani. Egyes eredeti nyomtatványok ára 7-10 dollár, de a különféle másolóeljárással készitett másolatok, vagy kevés példányszámban megjelent kiadványok ára eléri a 20 dollárt is. E gyüjtemény kiadásával céljuk, hogy a tudományos kutatás számára megoldják azt az égető problémát, hogy számos kézikönyv már nem kapható és nehezen hozzáférhető még könyvtárakban is, s hogy csökkentsék az ujrakiadás költségeit, és néhány könyvtári fióknak megfelelő helyen a jelenleg alkalmazott legegyszerübb és legtömörebb tárolási formában a legalapvetőbb könyveket a könyvtárak, a kutatók, egyetemi oktatók és hallgatók számára elérhetővé tegyék.

PÉTERVÁRI László Béla

XII. METO Konferencia

(Keszthely, 1973. október)

1973. október 1-3. között rendezte meg a Weigl Büromaschinen Handelsgesellsehaft (Wien) a WBM mikrofilm rendszer bemutatóját a Gellért Szállóban. A WBM rendszer, – amely több gyártó cég, mint pl. a Bell and Howell, Caps Microfilm Limited, Remington Rand GmbH és Agfa-Gevaert N. V. készülékeiből áll, a 35 mm és 16 mm széles mikrofilmtekercs, valamint a mikrofilmlap technikát egyaránt képviseli. A korábbi évekhez hasonlóan a berendezések teljes készüléksorokat képviseltek a készitéstől a használatig. A felvevő, kidolgozó, montirozó és olvasó, valamint olvasó-nagyitó készülékeket jól kiegészitette a gyors visszakeresést is biztositó MAUL mikrofilmes lyukkártya-válogató és az MTC mikrofilmlappal müködő információtároló és -visszakereső rendszer, a RANDCOM számitógép mikrofilmes gyorskiiró készülék.

A háromnapos kiállitáshoz csatlakozott a WBM cég által Keszthelyen tartott (1972. október 4-6.) XII. METO (Mikrofilm-Erfahrungsaustausch-Technik- Organisation) Konferencia. A konferencián a hazai szakemberek és érdeklődők mellett osztrák, jugoszláv és csehszlovák vendégek is résztvettek. A konferencián több ismertetés és előadás hangzott el. Először RAJNÁK Antal, a KGM MTTI osztályvezetője bejelentette az ez év tavaszán megalakult OMFB SzITB Tájékoztatásgépesitési Szakbizottság Mikrogéptechnikai Albizottságának megalakulását, és ismertette annak felépitését és müködését. Ezt követően FÖLDI Pál, a Beloiannisz Hiradástechnikai Gyár mérnöke előadást tartott a "Mikrofilmtechnika a müszaki dokumentáció terén: egy fejlesztési intézkedés megvalósulása a BHG-ban" cimmel. Az előadás részletesen tárgyalta a beve-

zetés körülményeit, majd ismertette a beszerzett készülékek és berendezések műszaki jellemzőit. Nagy érdeklődést keltett Stanislav KONEČNÝ, a prágai Tudományos, Műszaki és Gazdasági Információs Központ munkatársának előadása "Mikrofilmes információkezelés egy integrált rendszerben" cimmel. Az előadás különleges érdeme, hogy a különféle mikroformákat, igy a jelenleg egyre terjedő mikrofilmlaptechnikát kritikai megközelitésben vizsgálta, rámutatott ezek előnyös és korlátozott használhatóságára. A konferencia Folgert J. DUIT urnak, a WBM Mikrofilm Részlege igazgatójának, az International Micrographic Congress (IMC) Kelet-Európai alelnökének a mikrofilmtechnika jelentőségét, alkalmazásának sokoldaluságát és a számitástechnikával való kapcsolatát értékelő zárszavával ért véget. A kiállitás és a konferencia megszervezésében a KSH Számitástechnikai Tájékoztató iroda végzett jelentős munkát.

P. L. B

Országos Széchényi Könyvtár. Az -- katalógusai. Használati utmutató. Összeállitotta: Faragó Lászlóné, Haraszthy Gyula. Bp. 1972. 177 p.

Az OSZK kiadásában megjelent utmutató nemzeti könyvtárunk katalógushálózatáról nyujt részletes, jól áttekinthető tájékoztatást. Annak, aki a könyvtár különböző gyüjteményeit használni szokta, munkájához értékes segitséget jelent ez az összeállitás,hiszen – miként az összeállitók az Előszóban hangsulyozzák – a könyvtár meglehetősen összetett és bonyolultnak látszó katalógusrendszerének áttekintése még az állandó kutatók, sőt a munkatársak számára sem mindig egyszerü feladat.

Ez a nagy katalógushálózat részben a könyvtár alapitásától kezdve külön szervezett alapgyüjtemények – a könyvek, kéziratok és periodikák gyüjteményei –, részben pedig a századunkban létrehozott ujabb különgyüjtemények – a Zenemütár, Régi Nyomtatványok Tára, Plakát- és Kisnyomtatványtár, Térképtár, Szinháztörténeti Tár, Zárolt Kiadványok Tára, Mikrofilmtár – speciális katalógusainak a kifejlesztése következtében jött létre. A legutóbbi időkben a könyvtárvezetés a különböző dokumentumok nyilvántartásaiból egyre inkább az állomány egészét logikusan feltáró katalógusrendszer kiépitésére törekedett.

A feldolgozó munka és a katalógusszerkesztés tulajdonképpeni reformját már 1936-ban meginditotta a könyvtár akkori vezetősége, Fitz József irányitásával. Ekkor tértek át a korábbi un. "müncheni" katalógusrendszerről a nemzetközi cédulaformára, az adréma rendszerü sokszorositásra és az Egyetemes Tizedes Osztályozás bevezetésére.

Az utóbbi évtizedek folyamán – akárcsak más külföldi nagykönyvtáraknak – az Országos Széchényi Könyvtárnak is ujra szembe kellett nézni az állomány nagymértékü növekedéséből és a korszerüség követelményeiből származó katalógusfejlesztési és szervezési kérdésekkel. Természetes, hogy ezek a problémák különösen a nemzeti könyvtáraknál jelentkeztek, hiszen a különböző dokumentumfajták és azok mennyisége egyaránt nagy mértékü növekedést mutattak az utóbbi időkben.

A kiadványfajták rendkivüli tarkasága és nagy száma mellett a könyvtárak használói részéről jelentkező sokoldalu igény is indokolta katalógusrendszerünk megujitását.. De éppen e sokszempontu igény, amellyel a nemzeti könyvtárak használói fellépnek a különböző dokumentumokkal kapcsolatban, egyszersmind azt is

szükségessé tette, hogy a könyvtárak katalógushálózatáról is pontos tájékoztatás készüljön. Ezt a tájékoztatást, amelyre egy-egy szóbeli felvilágositás sem a kutatók sem pedig a könyvtár munkatársai számára már nem lehet alkalmas és elégséges, ez az összeállitás kiválóan megadja.

A kiadvány Bevezetésében rövid történeti áttekintést nyujt az Országos Széchényi Könyvtár katalógusainak kialakulásáról, ismerteti a főbb katalógus-tipusokat, az egyes katalóguscédulákon található fontosabb cimleirási adatokat, érinti a rendszó, a fólapok, a melléklapok és az utalók problémáját, valamint a besorolási szabályok általános elveit. Az Egyetemes Tizedes Osztályozás rövid ismertetése után az egyes katalógusok —, valamint a katalógusok és a Nemzeti Bibliográfia közti összefüggésre is történik utalás.

A főrészt az egyes katalógusok leirása foglalja el. A leggyakrabban használt nagykatalógusoktól kezdve a különgyüjtemények katalógusain keresztül az országos központi katalógusokig felvilágositást kapunk a használatukhoz szükséges legfontosabb adatokról: helyéről, a katalógusok alapjául szolgáló kiadványok jellegéről és azok időhatárairól. Elsősorban az olvasók rendelkezésére álló katalógusokról nyujt a kiadvány tájékoztatást, de felvették a könyvek, a hirlapok és folyóiratok szolgálati katalógusait is, tekintettel arra, hogy ezek alapvető tájékoztatást tartalmaznak.

A jól tagolt, könnyen áttekinthető kiadvány bizonyára jó kalauznak bizonyul majd a könyvtár katalógushálózatában eligazodni szándékozók számára. Az összeállitás szükségességét a bevezetőben elmondottakon kivül még azzal is aláhuzhatjuk, hogy nemzeti könyvtárunk katalógusai mindig sokkal többet jelentettek mint általában a könyvtári katalógusok: nemcsak egy gyüjtemény egységeinek a kikeresséséhez szolgálnak segédeszközül, hanem ennél általánosabb tájékoztató szerepük is van. Pl.: a könyvtár legközismertebb és legnépszerübb katalógusa, az olvasói betürendes katalógus — még lexikonainkat is beleértve! — szinte páratlan tájékozódási forrás nemcsak egyes szerzők munkásságára nézve, hanem bizonyos témák és müvek irodalmához is.

AZ OSZK katalógusait bemutató összeállitás rendkivül alapos és gondos munka eredménye. Az összeállitók és a kiadók — a könyvtár vezetősége — helyesen ismerték fel e segédkönyv jelentőségét. Bizonyára figyelmük arra is kiterjedt, hogy e kitünő kalauzt el is juttassák mindazokhoz, akik erre igényt tarthatnak. Annak valószinüleg semmi akadálya nincsen, hogy — az Előszóban megnevezett rétegek közül — a könyvtár munkatársaihoz eljusson, és általa az egyes munkatársak ismerete az egész gyüjteményről teljesebbé váljon. Ami az olvasóknak e munka által történő közvetlen tájékoztatását illeti, már nem bizonyos, hogy ilyen akadálytalan lehet, hiszen a kiadvány méretei és példányszáma minden bizonnyal határt szab ennek. Pedig — személyes tapasztalatokból is tudom — a könyvtár rendszeres olvasói és kutatói között is szép számmal akadnak olyanok, akik nem tudnak pl. a müncheni katalógus létezéséről. Tehát — miként ezt az összeállitók az Előszóban jelezték is — mindenképpen indokolt lenne a könyvtár használóihoz is minél nagyobb mértékben eljuttatni e tájékoztatót. Talán ennek a teljesebb összeállitásnak egy kivonatosabb, nagy példányszámban elkészithető változata alkalmas lenne egy általánosabb, de egyszersmind szélesebb körü tájékoztatásra, amelyet kézhez kaphatna a könyvtár valamennyi rendszeres olvasója és kutatója. E kivonatos tájékoztatás elvezethetné az érdeklődőket az Országos Széchényi Könyvtár katalógusainak e részletesebb és igényesebb utmutatójához is, amely az egyes gyüjtemények olvasószolgálatainál hozzáférhető mindenki számára. Igy válhatna talán teljes

mértékben kihasználhatóvá az az értékes munka és fáradság, amelyet a szerkesztők ebbe a rendkivül jelentős kézikönyvbe belefektettek.

KÓKAY György

FÜGEDI Péterné: Kurrens szakbibliográfiáink elemzése. Összeáll.: -- [Közread. az Orsz. Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ] Bp. 1972. NPI. 59 p. (A Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványai)

Kurrens nemzeti szakbibliográfiáink aktuális és égető problémáit gyüjtötte össze és tárta fel – részben a Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1970-ben végzett elemzései alapján – Fügedi Péterné. E téma aktualitását az indokolja, hogy a felesleges párhuzamos munkák elkerülése végett egyre inkább szükségesnek látszik a szükséges kooperáció kiépitése, az érdekek egyeztetése és a módszerek összehangolása. De a bibliográfiai munka számitógépes kisérletei is sürgetik az egységes eljárások kidolgozását. E tanulmány fő célja a bibliográfiai feldolgozó munka egyezéseinek és eltéréseinek a vizsgálata és kimutatása volt.

Az elemzés alapjául 13 önálló szakbibliográfia és 14, folyóiratokban megjelenő kurrens bibliográfia szolgált A vizsgálatok a társadalomtudományok bibliográfiai feltárásán kivül terjedtek a természettudományok és az alkalmazott tudományok bibliográfiáira is. (Kár, hogy a gondosan összeválogatott szakbibliográfiákból kimaradt az a kurrens irodalomtörténeti bibliográfia, amely 1962-től kezdve az Irodalomtörténeti Közleményekben jelent meg, gyakorlatilag a Kozocsa-féle bibliográfia folytatásaként.)

A szerző figyelmét mindenekelőtt a kurrens nemzeti szakbibliográfiák tartalmi vizsgálatára irányitotta. Összefoglalta azokat a lényeges vonásokat, amelyek a nemzeti szakbibliográfiát az általános nemzeti bibliográfia megfelelő szakjaitól megkülönbözteti. Jogosan utalt arra az uj helyzetre, amelyet az interdiszciplináris kutatások elterjedése és a folyóiratprofilok fellazulása eredményezett a szakbibliográfiák számára. E fejlődés is fokozta a párhuzamos bibliográfiai munkálatokat és az átfedések növekedését. Ugyanakkor – főként a szóródó irodalom miatt – gyakran hiányosságok is keletkeztek. Vannak bibliográfiailag máig is feltáratlan fontos területek, más tudományágak viszont csak mellékszakként, segédtudományként kerülnek feldolgozásra; sürgető tehát az egyes bibliográfiák profilegyeztetése és a tervszerü munkamegosztás kialakitása is.

Régóta huzódó hiányosságra mutat rá a szerző akkor, amikor a recenziók feldolgozatlanságát teszi szóvá, amit csak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár analitikus kartotékjai helyettesitenek. Méltán teszi szóvá a külföldi hungarikumok feltárásának hiányait noha az Országos Széchényi Könyvtár által meginditott "Hungarica Külföldi Folyóiratszemle" már eredményt jelent.

Beható vizsgálat alá veti Fügediné kurrens nemzeti szakbibliográfiáink katalogizálási gyakorlatát is. Megállapitása szerint szakbibliográfiáink többsége ugyan figyelembe veszi az érvényes cimleirási szabványt, ennek bizonyos rendelkezéseit azonban mégis figyelmen kivül hagyja. Egységes katalogizálási gyakorlatról ezért még nem nagyon beszélhetünk.

A szerkezeti kérdésekkel kapcsolatban általános jelenség az ETO elutasitása és egy-egy sajátos szakrendszer kialakitása és felhasználása. Gyakori a formai és a tartalmi szempontok ütközése; sok egyenetlenséget mutat a tételek egyszeri közlése illetve többszörös besorolása is.

A kurrens nemzeti szakbibliográfiák mutatóinak, egyéb járulékos részeinek és megjelenési formáinak vizsgálata után a szerző összefoglalja következtetéseit és javaslatait. A hiányosságok, hézagok és párhuzamosságok mellett rámutat még a szakirodalom kritikai feltárásának elenyésző ritkaságára és a lajstromozó bibliográfiák csaknem kizárólagos egyeduralmára is. Szóvá teszi még a bibliográfiák szerkezeti fogyatékosságait, elkészülésük lassuságát és nagy késedelemmel történő megjelenését.

A megoldás kulcsát a gyüjtés és a feldolgozás terhének a megosztásában jelöli meg. Javaslata szerint az önálló kiadványok feltárásának megbizható alapul szolgál a Magyar Nemzeti Bibliográfia, a folyóiratcikkek feldolgozásánál azonban az érdekelt szakkönyvtárak kooperációjára kell épiteni. Az együttmüködés szervezése, valamint az általános jellegü folyóiratok feldolgozása és a kooperációban feldolgozott cédulaanyag cédulaformában való kiadása lenne e tervezet szerint a Magyar Folyóiratok Repertóriuma Szerkesztőségének a feladata. A kooperáció kialakitásához már megtörténtek az első lépések.

Fügedi Péterné tanulmánya szinte valamennyi szaktudományunkat érintő, fontos kérdésről, kurrens nemzeti szakbibliográfiáink helyzetéről nyujtott részletes elemzést. A téma az egyes szaktudományok illetékesei részéről is figyelmet érdemel, ezért is nagyjelentőségü a problémák felvetése. Ami a megoldással kapcsolatban felvetett javaslatokat illeti: bizonyára még számos elméleti probléma megoldására és gyakorlati nehézség leküzdésére lesz szükség a jövőben. Hiszen nehéz lenne például belenyugodni abba, hogy a Magyar Folyóiratok Repertóriumának átfutási idő-gondjai belátható időn belül nem lesznek megoldhatók, és ezért a folyóiratcikkek (sőt recenziók!) terén a "megnyugtató teljességü számbavétel a központi szolgáltatásoktól nem várható". Ha a megoldásként ajánlott javaslatok nem is mindig látszanak – legalábbis az elmondottak alapján – elég meggyőzőnek, azok felvetése, de mindenekelőtt a kurrens nemzeti szakbibliográfia jelenlegi hazai helyzetéről adott elemzés mindenképpen komoly lépést jelent a megoldás felé.

KÓKAY György

HERPAY Balázsné: Külső tudományos-műszaki információszerzés és áramoltatás a mezőgazdaságban.
[Gépiratos doktori disszertáció]

A tájékoztatási tevékenység – csakugy, mint más, gyorsan fejlődő szakma – egyre kevésbé nélkülözheti a felgyülemlett tapasztalatok, megfigyelt tények számbavételét és elméleti általánositását. Szükség van erre a rendszerező és összegező munkára egyfelől azért, hogy lemérhető legyen a megtett ut, másfelől azért, hogy ne spontán módon, hanem tisztázott elméleti alapokon, jól körülhatárolt, reális célok felé haladjon a további fejlődés.

Az effajta – a tájékoztatási szakmában még nem eléggé rendszeres elemző munka jól sikerült produktuma Herpay Balázsné nemrég megvédett egyetemi doktori disszertációja, amely azt a célt tüzi maga elé, hogy tisztázzon néhány lényeges mezőgazdasági információ-módszertani kérdést, és adalékokat szolgáltasson az agrár-információs rendszer fejlesztéséhez.

Az értekezés józan mérsékletről tesz tanuságot, amikor nem vállalkozik az agrár-információügy teljes problematikájának tanulmányozására. Kirekeszti vizsgálódásai köréből a statisztikai, számviteli, közgazdasági információk, valamint az intézmények és vállalatok keretében termelt információk kérdéseit, és figyelmét az üzemekben dolgozó szakemberek külső – zömmel szakirodalmi – információkkal való ellátására összpontositja. E témaválasztással az agrár-információügy talán legidőszerübb problémájára tapint rá, hiszen a tudományos kutatás és fejlesztés, az oktatás és az agrár-államigazgatás szakemberei alapvetően más körülmények között végzik munkájukat. Információellátottságuk immár harmadik évtizede kialakitott és folyamatosan továbbfejlesztett keretek között biztositottnak mondható, mig a nagyüzemi mezőgazdaság gyakorlati munkásainak információellátási problematikája viszonylag uj, és gazdasági-társadalmi jelentősége folytán nagyfontosságu.

Az értekezés – tematikai lehatárolása ellenére – tulnő vállalt keretein. Több olyan kérdéssel foglalkozik, amelyek nem kizárólag az agrár-információellátás sajátjai, hanem a szakirodalmi tájékoztatásügy egészének többé-kevésbé nyitott problémái. Ilyennek tekinthetők elsősorban az igényvizsgálati módszerek és a hatékonyságvizsgálatok sokat vitatott kérdései.

Helyeselni lehet, hogy az értekezés szerzője különbséget tesz információigény és -szükséglet között. E különbségtétel felfogásában f e l t é t e l e az információellátás hatékonyságának. Valóban erről van szó; az információellátásban tevékenykedők napi gyakorlatukból tudják, hogy különbséget kell tenni a társadalmi célok és feladatok által meghatározott, objektiv információszükségletek és a szakemberek egyéni igényei között. Az információ szolgáltatójának természetesen feladata mindkettő kielégitése, de a feladatok sulyozásánál mindenképpen a gazdasági és tudományos érdekeket kell előnyben részesiteni. Az objektiv szükséglet és a szubjektiv igény megkülönböztetése egyébként feltételezni a társadalom-, tudomány-, oktatás- és gazdaságpolitikai célok és feladatok beható ismeretét a tájékoztatásügy dolgozója részéről. Az információszolgálat akkor hatékony, ha ezek ismeretében épiti ki szolgáltatásrendszerét, és nem hagyatkozik az egyéni igények jelentkezésére.

Az értekezés legsikerültebb része az igény- és hatékonyságvizsgálatokkal foglalkozik. Erőssége, hogy a szerző saját felmérésének tapasztalataiból is merit. A vizsgálati metodika részletes ismertetése kézikönyvszerüen hasznositható az ilyen vizsgálatokra vállalkozók által.

Elgondolkoztató az a tapasztalati tény, hogy a mezőgazdasági területen a "valóban megvalósuló uj eredmények forrása 50-80%-ban még most is véletlenszerü, eseti és főként személyes kapcsolatokon épül" (82.1.). Ez a tömör megállapitás — kritika, amely rávilágit a tennivalókra. A tennivalók azonban nemcsak az információszolgáltatás, hanem az információ cimzettjeinek feladatait is jelentik. Az információszolgálat — bármennyire jól szervezett is — addig nem tekinthető hatékonynak, amig cimzettjei nem hasznositják szolgáltatásait, sőt olyan szolgáltatásokat kérnek számon, amelyek rendelkezésükre állnak. A cimzett viszont éljen a szolgáltatások lehetőségeivel, és tekintse informáltságát teljesitménye feltételének.

Az értekezés kiérlelt, logikusan rendszerezett ismeretanyagot bocsát rendelkezésre. Lapjait haszonnal forgathatják a tájékoztatásügy szakemberei, és azok, akiknek feladata a hazai élelmiszergazdaság információellátásának biztositása, az információszolgálat teljesitményének fokozása.

LÁNG Imre

Komárom megye közgyüjteményeinek helyismereti katalógusa. (Összeáll. Tapolcai Ernőné). [Közread. a] József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya. Tatabánya 1973. 402 p.

Több szempontból is figyelemreméltó és meditálásra késztető kötetet bocsátott ki a József Attila Megyei Könyvtár, amikor megjelentette Komárom megye közgyüjteményeinek helyismereti katalógusát.

A mü kiadása már önmagában is eredmény, hiszen példamutató kezdeményezésként megvalósitotta az eddig csak óhajtott helyismereti központi lelőhelykatalógust. A szóbanforgó kötet a kiadó könyvtár anyagán kivül még Komárom megye más közmüvelődési intézményeiben (az esztergomi, komáromi városi könyvtárakban, a levéltárban, a muzeumokban) és egy magángyüjteményben (amelyről, illetve feltárásának okáról, az ott meglévő könyvek használatának lehetőségéről pár soros tájékoztatást szivesen olvastunk volna) őrzött anyagot is feltárja. (Sajnálatos, hogy valamely oknál fogva az Esztergomi Főszékesegyház Könyvtárának igen értékes helyismereti vonatkozásu müvei kimaradtak a felsorolásból).

A katalógus méltóképpen illeszkedik a Komárom megyei helyismereti bibliográfiák sorába: a régebben közreadott sajtóbibliográfia és a néhány éve publikált sajtócikkbibliográfia után most a Komárom megyére vonatkozó önálló kiadványok feltérképezésére került sor. (Igaz, nem először, hiszen a Megyei Könyvtár saját helyismereti gyüjteményének katalógusát már 1963-ban megjelentette.) A mostani kötet tartalmazza a helyi vonatkozásu könyveket, térképeket, mikrofilmeket, kéziratokat, a helyi szerzők müveit és a helyi nyomdák termékeit.

A katalógust végiglapozva képet kapunk az egyes intézmények helyismereti gyüjtőköréről. Igy pl. megtudhatjuk, hogy a Megyei Könyvtár gyüjteményében eredeti, kéziratos dokumentumok, iratok is találhatók.

A katalógus, illetve a könyvtárak tartalmi gyüjtőkörének egyes részeit meg kell kérdőjeleznünk. A gyüjtőkör legproblematikusabb része a helyi szerzők müveinek felvétele — illetve a h e l y i s z e r z ő f o g a l m a. A katalógus szerkesztője — mint a bevezetőben olvashatjuk — a helyi szerzőség fogalmát tágan értelmezi. Mindazokat helyi szerzőnek számitja, akik a megyében születtek (de ezen kivül semmi sem köti őket oda), akik a megyében éltek, tevékenykedtek (akár csak rövid ideig is) és akik jelenleg a megyében élnek. (Igy helyi szerzőként szerepel Babits Mihály, Táncsics Mihály, Dobi István, Selye János, Thaly Kálmán, Buga László, Szinnyei József és sorolhatnánk tovább a neveket.)

Itt abba az általános, az egész helyismereti tevékenységre vonatkozó kérdésbe ütközünk: valójában kit is számithatnak a helyismereti gyüjtést végző könyvtárosok, bibliográfusok helyi szerzőnek. A kérdésben egységesen elfogadott álláspont mindmáig nincs. A helyi szerző fogalmának tisztázása egyik legfontosabb elvi-módszertani feladata a helyismereti tevékenység körében, mert az egységes álláspont kialakitása, a következetes gyakorlati alkalmazás sok felesleges, párhuzamos munkát küszöbölne ki a megyei könyvtárak esetében.

Visszatérve a katalógushoz: a helyi szerzők olyan müveinek beosztása a szakrendbe, amelyeknek semmi helyi vonatkozása nincs — zavaró és kérdéses. (Pl.: 1341. tétel: Körösy László Esztergomban született szerző Egyiptom müvészete c. könyve a megye müvészetéről szóló fejezetben, vagy a 2271. tétel: Pór Antal: Erzsébet királyné aacheni zarándoklása 1357-ben c. müve a megye történetéről szóló könyvek között.) Ha ragaszkodni kivánnak a helyi szerzők minden müvének — tehát a helyi vonatkozással nem biróknak is — a feltárásához, akkor szerencsésebb lenne az ilyen müveket a kötet végén — Helyi szerzők nem helyi vonatkozásu müvei c. fejezetben — a szerzők betürendjében felsorolni. (S igy lényeges helymegtakaritásra is szert lehet tenni, mert elmaradhatna a most minden tétel végén szereplő megjegyzés: XY itt és itt élt, született stb.)

Hasonlóan külön fejezetbe kivánkoznának a helyi kiadásu, helyben nyomtatott, de nem helyi vonatkozásu közlemények is, de itt nyomdánként, azon belül időrendben csoportositva. (Aki esetleg egy-egy nyomda minden termékére kiváncsi, az a nyomda-mutatóban összegyüjtve megtalálhatná a témánként szétszórt helyi vonatkozásu nyomdatermékeket is.)

Az utóbbi két megjegyzéssel már érintettük is a mü s z e r k e z e t é t, mely ETO szerinti, kivéve a periodikák csoportját, amely a tiz főosztály után kerül felsorolásra. A helyismereti katalógus szerkezetében tér el leginkább a helyismereti bibliográfiától. Helyismereti bibliográfia szerintünk szinte elképzelhetetlen ETO rendszer szerinti felépitésben, mert az nem tükrözi az alapfelépitmény viszonyát, a települések mindennapi életét. A helyismereti kataló-

gustól ezt a komplexitást, a minden helységre külön kialakitott szabad szakrendszert nem is lehet elvárni, mert a könyvtári feldolgozás, osztályozás rendszere eleve adott: az ETO.

A katalógusban a tételek leirása szabvány szerinti. Talán tulságosan is az. Mert pl. oldalakon keresztül sorolja az iskolai értesitőket, periodikus kiadványokat, évenként, vagy számonként(!) leirva azokat — s nem él az összevont cimleirás lehetőségével. Külön dicsérhető azonban egyes periodikus kiadványok analitikus feltárása, mely lehetővé teszi a rejtett s ezáltal kevéssé ismert, de igen jelentős cikkek felhasználását. Az összeállitó egyik érdeme az iskolai értesitőkben lévő értékes cikkanyag feltárása.

A katalógusban található földrajzi, név- és intézmény- valamint nyomdamutatók pontosak, nagyban segitik a kötet használatát. Igen sajnálatos viszont, hogy technikai okokból nem készült tárgymutató.

A szerkesztő TAPOLCAI Ernőné szép, tőle megszokott igényes munkát végzett.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy ismét egy jó, hasznos és főképp utmutató kötettel gyarapodott a helyismereti bibliográfiai irodalom. A katalógus a Megyei Könyvtárban folyó szerteágazó gyüjtő- és gondos feltáró munkáról tanuskodik, s azt bizonyitja, hogy a megyei közmüvelődési intézmények összefogása is megvalósulhat a közös cél: a honismereti mozgalom és a helytörténeti kutatómunka segitése érdekében, a szükebb haza megismertetéséért.

Bár a bevezetés nem szól róla, szeretnénk azt hinni, hogy az együttmüködés nem zárul le e kötet megjelenésével, hanem a most létrehozott központi katalógus folyamatos épitésében is folytatódik.

HÉTHY Zoltán

In memoriam Verseghy Ferenc. Emlékkönyv a Szolnokon 1972. december 14-15-én tartott ülésszak anyagából. Szolnok, 1973. Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár. 154 p.

Szolnokon áldozatos igyekezettel ápolják a város nagy szülöttjének, Verseghy Ferencnek az emlékét. Fokozottan érvényes ez a megállapitás a megyei könyvtárra, amely a szervezőmunka oroszlánrészét vállalta magára — kettős okból. Egyrészt helyismereti tevékenységének szerves része a magyar felvilágosodás e kimagasló alakjával kapcsolatos müvek, ismeretek felkutatása, összegyüjtése, publikálása. Másrészt Verseghy nevét viseli, s igy még inkább kötelességének érzi, hogy megismertesse névadója életét, müveit a

mai nemzedékkel, főként a szolnokiakkal. Példamutató szellemi és anyagi erőfeszitéseinek eredménye azonban jóval több ennél: hozzájárul a kiváló iró és tudós életmüvének, ezen keresztül a felvilágosodás-kori magyar irodalom és tudomány történetének alaposabb, pontosabb megértéséhez.

Verseghy halálának 150. évfordulóját (1972) több jelentős kezdeményezéssel köszöntötték. Létrehoztak egy kis létszámu kutatócsoportot, amely az MTA Irodalomtudományi Intézetének támogatásával és a városi tanács vb. anyagi segitségével müködik. A munkaközösség célja, hogy felidézze a méltatlanul elfeledett jakobinus tudós szellemi hagyatékát, felhivja a figyelmet munkásságának értékálló mozzanataira, elősegitse alkotásainak tárgyilagos mérlegelését. A csoport tevékenységének első terméke Verseghy összefoglaló jellegü, latin nyelvü nyelvtudományi értekezésének — Analyticae Institutionum Linguae Hungaricae — magyarra fordítása (A magyar nyelv törvényeinek elemzése). A megyei könyvtár eddig két részletét adta ki — az életmüvet bemutató sorozat első köteteiként.

Az évforduló alkalmából tudományos ülésszakot is rendeztek Szolnokon, négy szerv — a Magyar Irodalomtörténeti Társaság, az MTA Irodalomtudományi Intézetének 18. századi kutatócsoportja, a TIT Szolnok megyei Elnöksége és a megyei könyvtár — közremüködésével. Jeles történészek, nyelvészek mellett az emlitett munkaközösség néhány tagja is előadást tartott. Az előadások egy részét a megyei könyvtár könyvalakban is közzétette. In memoriam Verseghy Ferenc cimmel, Szurmay Ernő szerkesztésében. A könyvtár sokszorositó üzemében készült kötet kilenc tanulmányt tartalmaz, jegyzetapparátussal együtt. Az előszó is utal rá, hogy az irások szinvonala egyenetlen, bár nem mindig a helyi kutatók munkái állnak az átlag alatt.

Tartalmilag meglepően gazdag anyagot tár elénk az emlékkönyv. Az előzetes célkitüzés az volt, hogy Verseghy Ferenc sokoldalu életmüvének feltárásával lerójanak valamit abból az eszmei adósságból, amellyel emlékének tartoznak. Ezt a célt feltétlenül elérték. Nagy kár hogy a gyüjtemény egészen kis példányszámban (300) jelent meg, igy csak szük körben lesz hozzáférhető.

Az első tanulmány, VÖRÖS Károly irása — A közép-tiszai táj Verseghy korában — a háttér vázlatos rajzát adja, azét a földrajzi, társadalmi közegét, ahonnan a költő, a tudós származott. Ezt követően CSETRI Lajos irt Verseghy nyelvfilozófiájáról. Ez a kötet legizgalmasabb darabja: a Herder-hatást, a Révai-Verseghy vitát elemzi, s megpróbálja elhelyezni a magyar tudós nézeteit a korabeli nyelvfilozófiai gondolkodásban. KOVÁCS Ferenc a nyelvtudóst mutatja be — Verseghy Ferenc nyelvtudományi törekvéseinek korszerüsége —, közelebbről nyelvészeti munkásságának fő értékeit, ma is érvényes, vagy előremutató vonatkozásait, vonásait. SZATHMÁRI István értekezésének cime pontosen kifejezi a tartalmát is: Hogyan mutatkozik meg Verseghy, a stilisztikus "Usus Aestheticus Linguae Hungariae" c. munkájában. BARTHA Lászlóné ugyancsak ehhez a mühöz, illetve annak egyik — a szónoklásról szóló — fejezetéhez kapcsolódik, azt elemzi: Verseghy Ferenc retorikája. Müforditáselméleti — pontosabban: müforditástörténeti — kérdéseket feszeget NOTHEISZ János: Szolgai és szabad utánzás. Összehasonlitja, miként forditotta le Horatius Ad Thaliarchum cimü ódáját Virág Benedek, Verseghy és Berzsenyi Dániel. Eközben fejti ki Verseghy teóriáját a müforditásról. Tovább konkretizálja ezt a témát NOTHEISZ Jánosné, aki

Szerencsés nemzetesitész cimmel az iró Kaczajfalvijának forrásait keresi, s az elsőszámu mintát August Lafontaine német iró Der Naturmensch oder Natur und Liebe c. regényében találja meg. Szervesen kapcsolódik az első tanulmányokhoz KARDOS Józsefné bibliográfiai szemléje: Verseghy utóélete. Vázlatosan, felsorolásszerüen ismerteti azokat az irodalomtörténeti, nyelvészeti stb. szintéziseket, monográfiákat, életrajzokat, amelyek az iró, illetve a nyelvész, a tudós értékelésére vállalkoztak. Nagyon érdekes ez az összeállitás, mert nyomon követhető belőle a Verseghy-kép változásának, formálódásának utja

Mint emlitettem, a kötet tanulmányai különböző értéket képviselnek. Mégis, mindegyik jelentékeny adalékokat szolgáltat a kutatás számára, tovább szinesiti, formálja az eddig megrajzolt Verseghy-képet, erősiti annak egyes vonásait. Éppen ezért mellőzhetőnek éreztem az egyes tanulmányok értékrangsorának felállitását.

A kötet feltehetően eléri a célját: felhivja, ráirányitja a tudományos közvélemény és az érdeklődő olvasók figyelmét a jeles iró és tudós életmüvére, egyéniségére. Az utolsó irásban — annak is a legvégén — fogalmazódik meg az az óhaj(?), jóslat(?), hogy "nem várathat magára sokáig egy korszerü, a nagyközönségnek szóló biográfia sem". Ha tényleg megvalósul, az ehhez vezető uton jelentős állomásnak tekintik majd a szolnoki megyei könyvtár kiadványát.

BÉNYEI Miklós

Szekszárdi tanácskozások 1971, 1972. Kiad. a Magyar Irók Szövetsége Gyermek- és Ifjusági Irodalmi Osztálya. Bp. 1973.

A kiadvány az 1971-es és az 1972-es szekszárdi ifjusági irodalmi tanácskozás jegyzőkönyvét tartalmazza. Az első évben megtartott ülésen az ifjusági történelmi regény, a következő évben pedig a mai tárgyu ifjusági regény problémáit vitatták meg a konferencia résztvevői. A témaválasztás alapján a két tanácskozás vitaanyaga viszonylag jól elhatárolható, bár több ponton elkerülhetetlen az egybevágás. Ifjusági irodalomról lévén szó többször volt érintett kérdés mind a két témával kapcsolatban az ifjuság társadalmi problémája, helye, szerepe, válsága vagy nem válsága, ezzel párhuzamosan az irók, pedagógusok, könyvtárosok felelőssége, lehetőségei. Mindkét alkalommal többen felrótták az ifjusági irodalom kritikájának hiányosságait, az ifjusági irodalommal foglalkozóknak azt a nem ujkeletü sérelmét, hogy az irodalmi köztudat az ifjusági irodalmat nem veszi "felnőtt számba", az ifjusági irókat lenézik, nincs

kritikai visszhang, csak elvétve kap egy-egy mü igazi méltatást. Felmerült a régi igény is, hogy az ifjusági irodalom és a róla szóló kritika külön fórumot kapjon egy önálló, rangos kritikai lap formájában, ez egyrészt sokat segitene az irodalomnak az olvasói tábor kiszélesitésében, másrészt nagyobb megbecsülést jelentene az irók számára.

Az 1971-es tanácskozás központi témája a történelmi és a társadalmi regény közötti különbség megvitatása volt. A felszólalók visszatérő problémája a Tisztatáj folyóiratban lezajlott vitához kapcsolódott, melynek lényege Lukács Györgynek a történelmi regényről vallott nézetei alapján annak eldöntése volt, vajon befogadhatja-e az esztétika a történelmi regény müfaját. CSERES Tibor vitainditó felszólalásában utalt arra a felfogásra, miszerint a történelmi és társadalmi regény között éles határvonal nincs, csak abban különböznek, hogy a történelmi regény környezete a mult. A történelmi regény akkor teljesiti hivatását, ha a ma emberének szól, a ma emberének közvetiti ugy a multat, hogy aktuális vonatkozásokat épit bele a mübe. PERJÉS Géza szerint azok az esztétikusok, akik tagadják a kétfajta regény közötti különbséget, nemcsak a regényirás lélektani motivumait, hanem magát a történelemtudományt is félreismerik. Aki számára a történelem csak ürügy, hogy aktuális mondanivalóját elmondhassa, "áltörténeti" regényt ir, de nem valódit. Tolsztoj, Móricz és Gergely Sándor példájára hivatkozva részletesen kifejtette, hogy az irók lélektani és esztétikai érzéküktől vezettetve a történetirás olyan hézagait is ki tudják tölteni, ahol a történész – pusztán adatokra támaszkodva – nem talál logikus megoldást. Ha az iró ráérez egy történelmi személy karakterére, akkor szinte ki van zárva, hogy az adatokat hibásan interpretálja. Aki a történelem közegén keresztül akar a jelenhez szólni, a multat csupán szócsőként használva fel, ilyen eredményeket nem tud elérni. FÖLDES Péter azt hangsulyozta, hogy az esztétika nem mondhat le a történelmi és társadalmi fejlődés megismertetésének olyan fontos eszközéről, mint amilyen a történelmi regény, vagy a szépirodalmi formáju történelmi ismertetés. Visszautasitotta az irodalmi közvélemény sokat hangoztatott vádját, mely a történelmi regényt a szórakoztató és könnyü olvasmányok közé sorolja. LENGYEL Balázs a történelmi regény nagy szerepét abban látja, hogy ezek az elmult korok mindennapi valóságához visznek közelebb, s ezen a területen a történetirásnak is feladata, bár elhanyagolt, de nehezen is müvelhető ága a hétköznapi élet megismerése. PASSUTH László a történelmi regényirás olyan veszélyeire hivta fel a figyelmet, mint anakronizmus, stilusromantika, továbbá az irót elárasztó adathalmaz szelektálásának nehézségeire, a történelmi nyelvhasználat problematikájára. Többen próbálkoztak a történelmi regény különböző tipusainak meghatározásával. Ilyen kategóriákat emlitettek, mint konkrét és fiktiv történelmi regény (HUNYADI József), a lukácsi un. "nagy történeti regény" és a történelem szépirodalmi formában elbeszélve, például történelmi életrajzok, memoár- és vallomás-irodalom, regényes korrajz (KÖPECZI Béla). Mivel a kérdés elmélyültebb esztétikai elemzést kiván, a felszólalásokban is csak felfelvillantak a gondolatok, részletesebb kifejtésre nem került sor.

LENGYEL Balázs a történelmi regény modernizálásának szükségességét vetette fel. Az öröklött kalandelemek és a 19. századi életeszmény helyett saját korunknak nem ellentmondó kalandokat, árnyaltabb, motiváltabb emberábrázolást kért számon az iróktól, és mindazokat a vivmányokat, melyeket az időben és térben könnyen mozgó modern regénytechnika elért.

Az esztétikai követelmények, a regényirás sajátságai központi kérdése mellett hasonló hangsullyal vetődött fel a kérdés a nevelés, a pedagógia szempontjából is. KÖPECZI Béla a nemzeti tudat kialakitásának fontosságát hangsulyozta, melynek alapja a reális történelemszemlélet. Több kifogás hangzott el az iskolai történelemkönyvek és a történelem-oktatás szinvonaltalansága ellen. (Erdődy János, Perjés Géza). A történelem-oktatás fő problémája, hogy szakitani akar a romantikus és nacionalista történelemszemlélettel; a felszini jelenségek mögött müködő törvényszerüségeket akarja a gyerekekkel megismertetni, de nem veszi figyelembe eléggé azt a tényt, hogy a gyerekek absztraháló képessége még nem elég fejlett, igy nem marad meg más, mint bemagolt és agyoncsépelt frázis-zuhatag termelésről, osztályokról stb.

A konferencián résztvevő pedagógusok és könyvtárosok az olvasóvá nevelés problémáit, az iskola és a könyvtár kapcsolatának fontosságát hangsulyozták. Javasolták, hogy a pedagógusok számára ajánló bibliográfiákat készitsenek, hogy egészen konkrétan egyes témákhoz milyen ifjusági irodalmat milyen eszközzel tudnának a tanulók számára közvetiteni.

Az 1972-ben megtartott tanácskozás a "mai ifjusági regény, mai ifjuság" összefoglaló cimet kapta. Ezen a vitaülésen a már ismertetett közös gondok mellett a legtöbbek által érintett probléma az ifjusági irodalommal foglalkozók állandó, ujra meg ujra felbukkanó kérdésfeltevése volt: van-e különbség ifjusági és felnőtt irodalom között, jogosult-e a kétfajta irodalom elhatárolása, milyen sajátságos jegyek jellemzik az ifjusági irodalmat. A felszólalók egyetértettek abban, hogy nincs kétféle esztétika, a valóságnak épp ugy jelen kell lennie az ifjuságnak szánt müvekben, mint a felnőttekében, az ifjusági irónak nem kell, és nem is szabad "leszállnia" a gyerekolvasókhoz, mert ez csak didaktikus gügyögést eredményezne és semmiképpen sem jó, olvasható, élvezetes ifjusági regényt. A hozzászólók az ifjusági regény valósághoz való viszonyát elemezték. LENGYEL Balázs vitaindító előadásában kifejtette, hogy az ifjusági irónak számolnia kell bizonyos élményanyag, tapasztalatkincs, az emberi gondolkodás elvont anyagának hiányával. Igy az ifjusági mü csak "csonkitott, korlátozott" valóságot ábrázolhat. Az irónak azonban meg kell küzdenie azzal is (amivel minden felnőtt iró is küszködik), hogy teljes világot teremtsen a könyv lehetőségein belül. KÁNTOR Zsuzsa az ábrázolásmódbeli különbségekről szólt. A gyerek életében jelentkező valóság nem mondható kevesebbnek, mint a felnőtt számára létező, csak a megközelitése más. FÖLDES Péter is azt hangsulyozta, hogy a gyerek számára feltárható valóság nem azonos a felnőtt számára feltárhatóval, de a gyermeki világ valóságának többletei is vannak a felnőttekével szemben. Az ifjusági regény a gyermektársadalom problémáit keresi, a gyermek érdeklődése, gondolatvilága felől közeliti meg a gyermeki világképet. Az ifjuságnak szóló müvészi alkotás a maga nemében éppugy sokrétü és sokszólamu mint bármely más müvészi alkotás. SERES József a gyermeki érzésvilágot tartja fontosnak, a valóságnak ezen keresztül kell tükröződnie. HALÁSZ László alkotáslélektani szempontból vizsgálta azokat a sajátosságokat, melyek az ifjusági mü létrehozásánál közrejátszanak. A valóság éppen hogy szélesebb és tágabb lett, mióta századunk müvészete felfedezte és magáévá tette a gyermeki szemléletmódot. Az ifjusági irodalom sajátságát abban a tehetségben látja, hogy az iró a gyermekek élményvilágában, tapasztalati anyagában maradva mutatja meg a totalitást (pl. Andersen), a gyermek szemléleti keretét összeegyezteti a gyermek élmény- és tapasztalati anyagával.

Említés történt az ifjusági regénynek olyan követelményeiről, mint a kalandosság, izgalom, sodró cselekmény, mely iránti igény az életkori sajátosságokból fakad (HÁRS László). Ezt azonban nem szabad alacsonyabbrendü követelménynek tekinteni, hanem olyan eszköznek, melynek segitségével az ifju olvasók a komoly gondolatokat is befogadják.

A tanácskozások jelentőségét nem lehet eléggé hangoztatni, hisz valóban kevés szó esik az ifjusági irodalomról, pedig a könyvtárosok és a könyv egyéb terjesztői tudják csak megmondani, milyen nagymértékü az ifjusági müvek iránti kereslet. A konferenciáról készült sokszorositott jegyzőkönyvet örömmel üdvözöljük, mert betekintést nyujt az ifjusági irodalom belső problémáiba mindazoknak, akik az ifjusági irodalom valamely vonatkozásában érdekeltek.

ANGYAL Jánosné

Ára: 15,— Ft

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ VOL. 20 1974

CONTENTS - INHALT NO. 2

SONNEVEND Péter

ANALYSIS OF FOREIGN AGRICULTURAL LITERARY SUPPLY. - Book supply (grouping of books; proportion of their receipt according to subject groups, languages and countries; duplicates; division in Hungary). Periodical supply (choice; receipt of periodicals grouped by provenance and importance; division of periodicals by number of acquired copies). Supply of province towns. Comparative data.

ANALYSE DER VERSORGUNG MIT AUSLÄNDISCHER PÄDAGOGISCHER FACHLITERATUR. - Buchversorgung (Gruppierung der Bücher, Proportionen des Einganges, den Fachgruppen, Sprachen und Ländern entsprechend; Duplikate; einheimische Verteilung). Zeitschriftenversorgung (Auswahl, Eingang der Zeitschriften, gruppiert den Ursprungsörtern und der Wichtigkeit gemäss, Verteilung der Zeitschriften, der Zahl der angeschafften Kopien entsprechend). Versorgung der Provinzstädte. Komparative Daten. 97-110.p.

WALLESHAUSEN Gyula - ZÁCHNÉ RUTHNER Mária

PERIPHERIC PUBLICATION TYPES; THE PRACTICE OF THE LIBRARY AND DOCUMENTATION SERVICES OF THE CENTRAL STATISTICAL OFFICE. - Office and institution literature, firm literature, patent specifications, standards, congress publications, educational material, directories, time-tables, lists of books, translations, films, etc. (catalogues), designs, music pieces, scenarios, commission works and small prints.

PERIPHERISCHE PUBLIKATIONSSORTEN AUFGRUND DER PRAXIS VON BIBLIOTHEKARISCHEN UND DOKUMENTARISCHEN DIENSTLEISTUNGEN IN DEM ZENTRALEN AMT FÜR STATISTIK. - Amtliche und institutionelle Literatur, Betriebsliteratur, Patentbeschreibungen, Normen, Konferenzpublikationen, Unterrichtsmaterial, Adressbücher, Namensverzeichnisse, Kursbücher, Buch-, Übersetzungs-, Film- usw. Listen (Kataloge), Konstruktionszeichnungen, Musikstücke, Drehbücher, Lohnarbeiten und Kleindrucke. 110-118.p.

IENIS, E.V.

CLASSIFICATION AND RECORDING OF SPECIALISTS' BIBLIOGRAPHICAL REQUIREMENTS. - Digest of the author's work entitled "Klassifikacia i uchet bibliograficheskih zaprosov specialistov" (Published in Sovetskaja Bibliografia, 1973. 1.no. 26-41.p.)

KLASSIFIZIERUNG UND NACHWEIS DER BIBLIOGRAPHISCHEN ANSPRÜCHE IM KREISE DER FACHLEUTE. - Zusammenfassung des Artikels "Klassifikacia i uchet bibliograficheskih zaprosov specialistov" (Veröffentlicht in Sovetskaja Bibliografija, 1973. 1.No. 26-41.S.). 118-124.p.

PERRAULT, J.M.

TOWARD A THEORY FOR UDC. - Digest of the 1. chapter; the book is issued in London, 1969.

ÜBER DIE GRUNDPRINZIPIEN DER UDK. - Zusammenfassung des ersten Kapitels des Buches "Towards a theory for UDC" (London, 1969). 124-129.p.

PAPP Ivánné

HUNGARIAN LUTHERAN CHURCH LIBRARIES AND SCIENTIFIC RESEARCH. - Lutheran church libraries. Survey of books of museum value. Lutheran Collection Council. Search service.

BIBLIOTHEKEN DER EVANGELISCHEN KIRCHE IN UNGARN UND DIE WISSENSCHAFTLICHE FORSCHUNG. - Die evangelischen Kirchenbibliotheken. Die Abschätzung des Buchmaterials von künstlerischem Wert. Der Evangelische Sammelrat. Forschungsdienst. 130-131.p.

VÖRÖS Györgyné

THE STATE AND DEVELOPMENT OF LIBRARIES FOR AGRICULTURAL HIGHER EDUCATION. - Functions to be performed by libraries for agricultural higher education. Things to be done determining development (ensuring personal and objective conditions, extending financial capacity, co-ordinating collection of literature, information science and scientific activity).

DIE LAGE UND ENTWICKLUNG DER LANDWIRTSCHAFTLICHEN HOCHSCHULBIBLIOTHEKEN. - Funktionen der landwirtschaftlichen Hochschulbibliotheken. Die Entwicklung bestimmende Arbeiten (Sicherstellung der Personal- und objektiven Bedingungen, Erweiterung der finanziellen Kapazität, Arbeiten in Bezug auf koordinierte Sammlung der Fachliteratur, wie auch informationsdienstleistende und wissenschaftliche Tätigkeiten). 139-144.p.

BEHRING Anikó

LIBRARY SUPPLY OF FOREIGNERS IN HOLIDAY RESORTS. - The guests' requirements for books and periodicals. Provision of libraries with foreign books; library use and reading habits of foreigners.

BIBLIOTHEKSVERSORGUNG DER AUSLÄNDER AN KURORTEN. - Buch- und Zeitschriftenansprüche der Kurgäste. Versorgung der Bibliotheken mit fremdsprachigen Büchern. Bibliotheksbenützung der Ausländer, ihre Lesegewohnheiten. 144-146.p.

TOWARD THE UNIVERSAL BIBLIOGRAPHICAL CONTROL. - The 39. IFLA Conference in Grenoble.

IN DER RICHTUNG DER UNIVERSELLEN BIBLIOGRAPHISCHEN KONTROLLE. - Die 39. IFLA Konferenz in Grenoble. 147-153.p.

B. KOZOCSA Ildikó - KASTALY Beatrix

RESTORATION SYSTEM IN THE NATIONAL LIBRARY OF FLORENCE. - On the basis of the bulletin, published by the Restoration Centre (The Restoration System of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze), and the authors' study-tour.

RESTAURIERUNGSSYSTEM IN DER FLORENTINER NATIONALBIBLIOTHEK. - Aufgrund des Bulletins, veröffentlicht von der Restaurierungszentrale (The Restoration System of the Biblioteca Nazionale di Firenze) und aufgrund der Erfahrungen einer Studienreise. 154-164.p.

FRATRIČOVÁ, M.

OUTPUT NORMS IN THE WORKING PROCESS OF RESEARCH LIBRARIES. - Digest of the author's work entitled "Pracovny proces a vykonové normy vo vedeckej kniznici". (Published in Kniznicny zbornik, 1972. Martin, 1972. 7-46.p.)

LEISTUNGSNORMEN IM ARBEITSPROZESS DER WISSENSCHAFTLICHEN BIBLIOTHEKEN. - Zusammenfassung der Arbeit "Pracovny proces a vykonové normy vo vedeckej kniznici", veröffentlicht in Kniznicny zbornik, 1972. Martin, 1972. 7-46.p. 164-171.p.

ECSEDY Judit

ACCESSIONING IN THE DEUTSCHE BÜCHEREI, LEIPZIG. - The receipt of periodicals, series, multi-volumes works in the Deutsche Bücherei and their way to the reading room and magazine, respectively.

ERWERBUNGSTÄTIGKEIT DER DEUTSCHEN BÜCHEREI, LEIPZIG. - Der Weg on Zeitschriften, Reihenwerken, mehrbändigen Werken von ihrer Anunft in die Deutsche Bücherei bis zum Lesesaal resp. Magazin. 171-174.p.

PINTÉR Márta

LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE RESEARCHES IN 1972-1973. - List of researches.

BIBLIOTHEKS- UND INFORMATIONSWISSENSCHAFTLICHE FORSCHUNGEN.1972-1973. - Forschungsregister. 175-181.p.

TAMÁS Péter

WEST-EUROPEAN INTERLIBRARY LOAN MEETING. - The meeting took place from the 10th to the 15th March, 1973, in Banbury (England).

KONFERENZ ÜBER DEN WESTEUROPÄISCHEN AUSWÄRTIGEN LEIHVERKEHR. - Bericht der in Banbury (England) zwischen dem 10. und 15. III. 1973. stattgefundenen Konferenz. 182-183.p.

PÉTERVÁRI László Béla

LIBRARY TECHNOLOGY NOVELTIES. - The PCMI ultra-microfiche system. The 12th METO Conference organized in Keszthely, in October, 1973.

BIBLIOTHEKSTECHNISCHE NEUIGKEITEN. - Das System PCMI Ultramicroplanfilm. Die 12. METO Konferenz (Keszthely, Oktober 1973.) 184-189.p.

REVIEWS - REZENSIONEN

Catalogues of the National Széchényi Library (Rev. by György Kókay)

Kataloge in der Nationalbibliothek Széchényi. (Rez. Gy. Kókay). 190-192.p.

FÜGEDI Péterné: Analysis of current special bibliographies

Analyse laufender Fachbibliographien. (Rez. Gy. Kókay) 192-193.p.

HERPAY Balázsné: External scientific-technical information acquiring and their flow. (Rev. by Imre Láng)

Auswärtige wissenschaftlich-technische Informationsanschaffung und ihre Zuströmung. (Rez.Imre Láng) 194-195.p.

Local history catalogue of the public collections in the County Komárom (Rev. by Zoltán Héthy)

Ortskundiger Katalog der öffentlichen Sammlungen in dem Bezirk Komárom (Rez.: Zoltán Héthy) 195-197.p.

In memoriam Ferenc Verseghy (Rev. by Miklós Bényei)

In memoriam Ferenc Verseghy (Rez. Miklós Bényei) 197-199.p.

Conferences in Szekszárd, 1971, 1972. (Rev. by Angyal Jánosné)

Beratungen in Szekszárd 1971. 1972. (Rez. Angyal Jánosné) 199-202.p.